

Kertész Krisztián

**A piaci és kormányzati tökéletlenségek
rendszerzése és gazdaságpolitikai
összefüggései**

Témavezető: dr. Dedák István

**Az értekezés bírálatai és a védésről készült jegyzőkönyv a későbbiekben a
BME-GTK Dékáni Hivatalában elérhető**

Budapest, 2007.

Tartalom

Előszó.....	4
--------------------	----------

Bevezetés.....	6
-----------------------	----------

1. fejezet

Általános egyensúly és a jóléti közgazdaságtan.....	7
A jóléti közgazdaságtan első tétele.....	7
Mennyi piacra van szükség?.....	8
Mikor kompetitív a verseny?.....	9
Az egyensúly létezésének feltételei a termelésben.....	10
Az egyensúly létezésének feltételei a fogyasztásban.....	17
A jóléti közgazdaságtan második tétele és a társadalmi jólétfüggvény.....	20

2. fejezet

Elsődleges piaci kudarcok.....	26
Nem racionális piaci magatartás.....	27
A szellemi kapacitás korlátai.....	28
A függőségi viszony.....	29
Érzelemből fakadó döntések.....	30
Tökéletlen információáramlás.....	34

3. fejezet

A származtatott piaci kudarcok.....	39
Közjavak problémája.....	39
A közjóság Pareto-hatékony finanszírozása.....	41
Az alkotmányos rend védelme, mint közjóság.....	46
Külső gazdasági hatások (externáliák).....	47
Erkölcsei kockázat és kontraszelekció.....	50

Monopol és oligopol piaci stuktúrák – a piacok megtámadhatósága.....52

4. fejezet

Közösségi döntések elmélete.....	55
A gazdaságpolitika feladata a piaci kudarcok tükrében.....	55
Az állam nem egy jóságos és mindenható fekete doboz.....	57
Miért nem létezik tökéletes kollektív állami döntés?.....	60
A nem racionális magatartás mint elsődleges kormányzati kudarc.....	63
A tökéletlen információáramlás mint elsődleges kormányzati kudarc.....	66
Tökéletlen informáltság a választók és a politikusok között.....	66
Tökéletlen informáltság az állami bürokráciában.....	69
A származtatott kormányzati kudarcok.....	72
Mebízó-ügynök probléma, erkölcsi kockázat, kontraszelekció.....	72
Externáliák (külső gazdasági hatások).....	75
Monopol- és oligopol struktúrák a politikai piacon.....	79
Az államháztartás feladatfinanszírozáson alapuló modellje csökkentheti a kormányzati kudarcokat.....	80
Összefoglalás.....	82
Summary.....	84
Abstract.....	86
Irodalomjegyzék.....	87
Nyilatkozat.....	92

Előszó

A közgazdaságtudománynak az egyik legnagyobb kérdésköre szinte mindig az volt, hogy vajon mi az állam feladata? Mekkora hatáskört kell biztosítani a gazdaságpolitikának és mekkorát a piacnak ahhoz, hogy a jólét maximalizálódjon? Melyek azok az okok, és melyek azok a területek, ahol a piac tökéletlenül működik, és ezért az államnak célszerű beavatkoznia? Mi az állami újraelosztásnak az optimális szintje, amely mellett az össztársadalmi jólét is maximalizálódik?

Napjainkban a legtöbb fejlett és felzárkózó országban államháztartási reformok zajlanak, azaz újraértelmezik az állam feladatát. Amikor azonban a kormányok államreformra szánják magukat, mindig szükséges egy átfogó, egységes koncepció (sajnos ez nem mindig van is jelen a gyakorlatban). Gyakran felvetődik az a vád, így Magyarországon is (jogosan vagy alaptalanul), hogy a Kormány inkább csak „ötletel”, azonban a különböző területeken bevezetett reformintézkedések nemzetgazdasági szinten nem alkotnak szerves és koherens egységet. Sokszor még az a kérdés is megválaszolatlan marad, hogy miért éppen most kell államreformot végrehajtani. A legtöbb esetben (így hazánkban is) inkább csak a külső kényszer, a költségvetési hiány elszaladása az, ami lépésekre kényszeríti a politikusokat. Meg kell azonban különböztetni egy költségvetési megszorítást egy valódi strukturális államreformtól. Az utóbbira nem minden megszorításkor kerül sor, ráadásul nem igaz az sem, hogy az állam feladatainak újradefiniálására csak költségvetési túlköltekezéskor lehet szükség. Az értekezés azt kívánja bizonyítani, hogy az állam feladatának strukturális átalakítását valójában a technológia fejlődése teszi lehetővé és szükségessé.

A közgazdaságtan már régóta elfogadott nézete, hogy az állami beavatkozás csak akkor mérlegelendő, ha a piac valamilyen oknál fogva kudarcot vall. Ez esetben is csak akkor célszerű az államnak beavatkoznia a gazdasági folyamatokba, ha a beavatkozásával nem állít elő még több kormányzati kudarcot, mint amennyi piaci kudarcot orvosolt. Nem elegendő, ha a gazdaságpolitika mindössze arra egyszerűsödik, hogy ha talál egy piaci kudarcot (externáliát, közjószágot, stb.), akkor elkezdi azon gondolkodni, hogy milyen módon tudja ezt orvosolni. A piaci kudarcok ugyanis sosem egymástól független diszjunkt halmazok, hanem sokszor egymásra is hatást gyakorolnak. Ha egy kudarcot orvosolunk, akkor ez a beavatkozás más kudarcokra is hatással lehet (csökkenhetnek, vagy erősödhetnek) anélkül is, hogy az intézkedésnek ez kezdetben célja lett volna. Ugyanez a helyzet a kormányzat kudarcaival.

Szükséges tehát, hogy a piac és a kormányzat kudarcait ne csak egymástól elkülönülten, hanem ezek összhatásait is meg tudjuk becsülni és tudjuk elemezni. Súlyos gazdaságpolitikai tévedésekhez vezethet az, ha csak egynéhány kudarc hatását vizsgáljuk, és figyelmen kívül hagyjuk a beavatkozások más kudarcokra gyakorolt hatásait. Más szóval, a gazdaságpolitika csak akkor optimális, ha az állami szerepvállalás hatására a piaci és kormányzati tökéletlenségek összhatása minimalizálódik, és a gazdaság a lehető legközelebb kerül a Pareto-hatékony egyensúlyi állapothoz. Az értekezés az általános egyensúlyelméletből kiindulva rendszerezi a piaci és a kormányzati kudarccokat, és ebből vezeti le az államháztartás egyes alrendszerének gazdaságpolitikai összefüggéseit. A piaci és kormányzati tökéletlenségeknek nem csupán a felsorolása, gyűjteménye található itt meg, hanem az értekezés célja, hogy rávilágítson az egyes tökéletlenségek interakcióira, egymásra gyakorolt tovaryűrűző hatásaira is.

Bevezetés

Az elmúlt évszázadban a gazdaságpolitikák szemlélete szinte minden országban sokkal gyakrabban változott, mint amilyen sebességgel új tudományos paradigmák teremtődtek. A gazdaságpolitikák rendszeresen átírták stratégiáikat az aktuális politikai és társadalmi ideológiák változásának következtében. Ahhoz azonban, hogy a gazdaságpolitika ne legyen kitéve az ilyen ad hoc hatásoknak, célszerű a legfőbb stratégiai célokat beágyazni az általános egyensúlyelméletbe. A 19. század második felétől a 20. század közepére kifejlődött a máig is megdönthetetlennek látszó elméletrendszer jelenlegi formája, amely matematikai pontossággal írja le a piacgazdaság tökéletes állapotát, és annak hatékony működését. Ebből levezethetők a piac tökéletlenségei is, amelyeket az államnak igyekezni kell orvosolni. A huszadik század második felében azonban a szakirodalom egyre többet foglalkozott a kormányzati kudarcokkal is. Az állami beavatkozás akkor és csak akkor hatékony, ha – miközben piaci kudarcot orvosol – a kormányzati akciók tökéletlenségei nem térítik el még jobban a gazdaságot a Pareto-hatékony egyensúlyi állapottól.

Az értekezés bemutatja és rendszerezi az általános egyensúlyelméletből levezetett piaci és kormányzati kudarcokat, majd azt is elemzi, hogy a technológiai fejlődés idővel hogyan változtatja meg ezeket a tökéletlenségeket. Választ keresünk arra a kérdésre is, hogy a technológiai fejlődésből kifolyólag a kormányzati szerepvállalást miként célszerű hozzáigazítani az adott korszak és fejlettségi színvonal specialitásaihoz. Az elemzés kellő elvontságú ahhoz, hogy a gazdaságpolitikára vonatkozóan általános érvényű megállapításokat tegyen, mely nem kötődik egy adott időszak és politikai irányzat partikularitásaihoz. A levezetett összefüggések tehát lehetőséget biztosítanak arra, hogy több korszakon átívelő és különböző fejlettségű országokra is érvényes megállapításokat tegyünk a gazdaságpolitika stratégiájára vonatkozóan.

1. fejezet

Az általános egyensúly és a jóléti közgazdaságtan

1.1. fejezet

A jóléti közgazdaságtan első tétele

A jóléti közgazdaságtan két tétele a mikroökonómia talán legjelentősebb tételei. (A tételek matematikai levezetésétől, bizonyításától el kell tekinteni ezúttal.) **A jóléti közgazdaságtan első tétele a következőt mondja ki: ha elegendő mennyiségű piac létezik, ha minden piacon minden termelő és minden fogyasztó tökéletes versenyzőként viselkedik, valamint ha az összes piacon létezik egyensúly, akkor abban az egyensúlyi pontban a jóságok és az erőforrások elosztása Pareto-hatékony lesz. Piaci kudarcként definiálunk minden olyan jelenséget, amely ezen feltételek teljesülését akadályozza.**

A tétel hatalmas jelentőséggel bír, ugyanis pontosan meghatározza, hogy milyen feltételek szükségesek a Pareto-hatékony egyensúly fennállásához, és ezzel a gazdaságpolitika legfőbb célja is meghatározható: **biztosítani kell ezen feltételek minél szélesebb körű teljesülését, és a piaci kudarcok minimalizálását.** Ha tehát piaci kudarc áll fenn, akkor ez gyakran indokot adhat a közösségi akciókra, azaz az állami szerepvállalásra. Az állami beavatkozás akkor sikeres, ha ezzel képes piaci kudarcokat orvosolni, azok negatív hatásait csökkenteni. A közgazdászok felfedezték azonban azt is, hogy a tétel feltételeinek nem teljesülése nemcsak spontán piaci okokra vezethető vissza, hanem kormányzati eredetű kudarcokkal is kell számolni, melyek eltávolítják a gazdaságot a Pareto-hatékony egyensúlytól. Nem tekinthetjük sikeresnek ezért az olyan állami beavatkozásokat, amelyek az egyik oldalról csökkentik ugyan a piaci kudarcokat, de eközben az orvosolt kudarcoknál is negatívabb hatású új, kormányzati kudarcokhoz vezetnek. **Az állami beavatkozás csak akkor indokolt, ha ez azt eredményezi, hogy a piaci és kormányzati kudarcok negatív hatásának összege csökken.** Más szóval, a beavatkozás akkor sikeres, ha a piac hatékonyságjavulásának köszönhető jövedelembővülés nagyobb, mint a kormányzati beavatkozás negatív hatásai miatt bekövetkező jövedelemcsökkenés.

1.1.1. fejezet

Mennyi piacra van szükség?

A tétel három feltételéből talán az elsőt a legnehezebb definiálni. Mit jelent az, hogy „elegendő mennyiségű piac létezik”? Az alapelv a következő: **ha bármely gazdasági szereplő bármilyen irányultságú érdeklődéssel bír *valami* iránt, és ez a valami kölcsönhatásban van legalább egy másik gazdasági szereplővel, akkor annak a valaminek kell, hogy legyen piaca, és kell, hogy legyen ára.** Ennek az állításnak fenn kell állnia minden esetben, függetlenül attól, hogy ez a valami egy vekni kenyér vagy egy gyár által kibocsátott füst, esetleg a honvédelem, a napfogyatkozás élménye, vagy akár egy jelenlegi opció az öt év múlva bekövetkező Mars-utazásra. A valami fogalmába tehát az árukon, a szolgáltatásokon és az erőforrásokon kívül ugyanúgy beletartoznak az externáliák és a közjavak, sőt még a jelenben kötött olyan szerződések is, amelyek *valaminek* a jövőbeli tranzakciójáról szóló megállapodását rögzítik. Minden valaminek kell, hogy legyen piaca és ára, ugyanis e nélkül a gazdasági szereplők nem tudnak információt szerezni a kölcsönösen pozitív hasznossággal járó tranzakciók lehetőségeiről. (Ne felejtsük el, hogy Pareto-optimumban minden *valami* ott hasznosul, ahol az a legnagyobb hasznosságot eredményezi, márpedig ehhez igen sok tranzakcióra van szükség!)

Nézzünk most erre egy példát! Tegyük fel, hogy egy vállalkozónak arról kell döntenie, hogy beindít-e egy acélöntödét, vagy sem. Az acélöntöde csak akkor lesz nyereséges, ha egy vasútépítő cég öt éven belül szintén elkezd a környéken üzemelni. A vasútépítő vállalat azonban szintén csak akkor képes nyereségesen működni, ha az acélöntöde vele párhuzamosan a jövőben is üzemel. Mindkettő érdeke tehát, hogy biztosítsa, hogy a másik vállalat a jövőben vele párhuzamosan működjön. Nyilvánvaló, hogy amennyiben csak azonnali piacok léteznek, az acélipar és a vasútipar nem tudja informálni egymást az érdekeiről, így valószínűleg egyik vállalkozás sem fog beindulni. Téves lenne azonban, ha ebből azt a konzekvenciát vonnánk le, hogy feltétlenül aktív kormányzati beavatkozásra van szükség, és a vasútépítést, meg az acélgyártást csak állami megrendelésekkel lehet elindítani. A későbbiekben, a kormányzati kudarcok bemutatásánál látni fogjuk, hogy az ehhez hasonló központi beavatkozás hiába orvosol bizonyos piaci kudarcokat, eközben nagy terhet ró a gazdaságra, mert számos új kudarcot generál, amellyel még hatékonytalanabbá teszi a termelési tényezők allokációját. Valójában nincs szükség aktív kormányzati beavatkozásra, hiszen a kudarc mindössze azért áll fenn, mert nincs elegendő mennyiségű piac. Amennyiben

viszont megalapítjuk az acél határidős piacát, akkor a szereplők képesek lesznek jövőre vonatkozó szerződéseket kötni, azaz a vasútipar képes lesz most fizetni egy jövőben teljesülő acélszállítmányért. Így a vállalkozások képesek lesznek magukat bebiztosítani a jövőre vonatkozóan is, így állami segítség nélkül is beindulhatnak. Ha emellett a tétel másik két feltétele is teljesülne (a szereplők tökéletesen versenyzők, és létezik egyensúly a piacon), akkor kudarc nélküli, tökéletes piacról beszélhetnénk.

1.1.2. fejezet

Mikor kompetitív a verseny?

A jóléti közgazdaságtan első tételének második feltétele az elemi mikroökonómiából már jól ismerhető. **A piac akkor tekinthető tökéletesen versenyzőnek (kompetitívnek), ha a be- és kilépés teljesen szabad és költségmentes, ha az információáramlás tökéletes, ha sok kis vevő és eladó van jelen, valamint ha a szereplők tökéletesen racionálisak.** A mikroökonómia tankönyvek megfogalmazzák ezen kívül még egy másik alapfeltételt is, a homogén termék szükségességét, ugyanis differenciált termékek esetén monopolisztikus verseny jön létre. **Ha azonban a tökéletes informáltság fogalmát kiszélesítjük, akkor a monopolisztikus verseny ugyanúgy Pareto-hatékony állapothoz vezethet, ezért a homogén termék kikötést elhagyhatjuk.** Ha ugyanis a vevők nemcsak az árakról, hanem a termékek és szolgáltatások minőségi jellemzőiről is tökéletes információval rendelkeznek, akkor képesek a termékeket a helyettesítőikkel összehasonlítani, és azokat a preferenciarendszerükbe objektívan beilleszteni. Minél tökéletesebb az informáltság, és minél racionálisabb a fogyasztó, azaz minél nagyobb az információ feldolgozó képessége, annál nagyobb a fogyasztó ár rugalmassága, és annál kompetitívebb a verseny (még monopolisztikus versenypiacon is). Ha emellett megvalósul a tökéletes informáltság, akkor a vállalatok csak normál profitot tudnak hosszú távon realizálni, és nem keletkezik monopolista holtteherveszteség sem. Ráadásul, a szélesebb áruválaszték önmagában véve is növeli a jólétet, tehát a homogén termékvilág létrehozása ebből a szempontból sem lenne indokolt.

A 3. fejezetben ráadásul bizonyítani fogjuk még azt is, hogy ha az imént felsorolt négy kritérium közül a tökéletes információáramlás és a tökéletesen racionális viselkedés teljesül, akkor ez már önmagában véve is garantálja a tökéletes versenyzői árazást és a Pareto-hatékony állapot létrejöttét a piacokon. A két feltétel teljesülése már önmagában véve is

garantálja a szabad be- és kilépést, valamint emellett már nem szükséges az sem, hogy sok kis eladó és sok kis vevő legyen a piacon.

1.1.3. fejezet

Az egyensúly létezésének feltételei a termelésben

Az első két feltétel fennállása biztosítja azt, hogy amennyiben létezik egyensúly, akkor az biztos, hogy Pareto-hatékony egyensúly lesz. Meg kell azonban arról is bizonyosodni, hogy egyáltalán létezik-e a piacgazdaságban makrogazdasági egyensúly! Az egyensúly létezésének a hiánya ugyanis már eleve kizárja a Pareto-optimum megvalósulásának a lehetőségét. Az egyensúly létezésének feltételeit az Arrow-Debreu általános egyensúlyelmélet írja le. Az Arrow-Debreu modell külön feltételeket szab a termelőknek és a fogyasztóknak. **Az egyensúly létezéséhez a termelő szektornak a következő jellemzőkkel kell rendelkeznie:**

- 1) Fenn kell, hogy álljon a tétlenség lehetősége, azaz előfordulhasson olyan helyzet, amikor egyik termelő ágazat sem termel.** Ez akkor következhet be, amikor a szabadidő és a jelenlegi fogyasztás hasznosságát az emberek végtelen nagyra értékelik, miközben a jövőbeli fogyasztásnak az értéke nulla. Ez a feltételezés első hallásra elég irreálisnak tűnik, de valójában nem az. Gondoljunk például egy olyan globális katasztrófa közeli helyzetre, amikor mindenki biztosra veszi, hogy rövid időn belül bekövetkezik a világvége. Valószínűleg minden egyén kizárólag azzal törődne, hogy az utolsó napjait boldogan élje le. A munkát ez esetben mindenki abbahagyná, a termelés minden ágazatban leállna.
- 2) Fenn kell, hogy álljon a disznó-kolbász feltétel, amely szerint az aggregált termelés irreverzibilis.** Más szóval, ha egy terméket erőforrások felhasználásával megtermeltünk, akkor azt már nem lehet meg nem történté tenni, vagyis a termék helyett nem lehet újra visszakapni a ráfordított erőforrásokat. Ez a feltétel minden körülmények között fennáll a valóságban, így inkább csak elméleti feltételnek tekinthető¹. A tőkeberuházás és a termékanyagok még visszanyerhetőek ugyan bizonyos esetekben, de a ráfordított munkaerő már semmi esetben sem. (A feltétel az elnevezését abból a hasonlatból kapta, hogy ha a disznóból egyszer kolbászt készítettünk, akkor már semmi módon nem lehet később a kolbászból visszanyerni a disznót.)

---

¹ Az általános egyensúlyelmélet matematikai levezetésekből áll, és a feltételeket algebrai kikötések, megszorítások alkotják. Ezen oknál fogva ne csodálkozzunk, ha a matematikai kikötések verbalizálása, azaz a valós életre való levetítése időnként túl triviálisnak, máskor pedig irreálisnak tűnik!

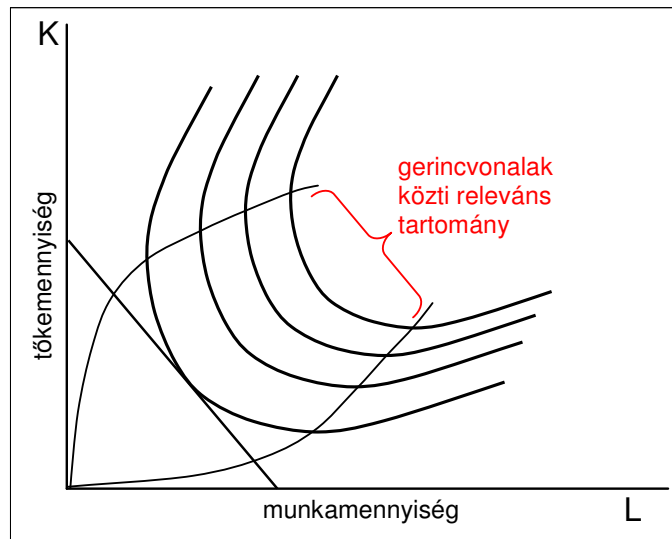
- 3) **A gazdaságban ráfordítás, azaz erőforrások nélkül nem lehet termelni.** Ez szintén csak egy elméleti feltétel, amelyet a matematikai modellek fontos kikötésnek tartanak ugyan, de teljesülése a valóságban triviális.
- 4) **A termelő szektor profitját mindig teljes egészében felosztják a fogyasztók között.** Ez azt jelenti, hogy **a vállalat egy időpillanatban sem rendelkezik saját tőkével,** hanem amikor profitot termelt, azt azonnal szétosztja a tulajdonosai között, ha pedig a beruházásaihoz pótlólagos tőkére van szüksége, akkor azt mindig a kellő időpontban szerzi be a tőkepiacról. Ez a feltétel már nyilván **nem minden esetben állja meg a helyét a valóságban.** Az **aszimmetrikus informáltság** és az ebből származó **megbízó-ügynök probléma** miatt a tulajdonosok a gyakorlatban sokszor nem gyakorolnak korlátlan ellenőrzést a vállalatok vezetői felett, akik sokszor a tulajdonosok érdekei ellenében is döntenek a vagyronról. A feltétel teljesülését ezen kívül egy másik piaci kudarc, **a tranzakciós költség** is akadályozza. A profit minden időpontbeli kiosztása, és a források újra begyűjtése a gyakorlatban nagy tranzakciós költséggel jár, amely erőforrás-pazarlást eredményez. Látni fogjuk azonban, hogy a tranzakciós költség valójában már csak származékos kudarc, azaz a tökéletlen informáltság tovaggyűrűző hatása. A piaci kudarcok elemzésénél erre még részletesen kitérünk.
- 5) **A termelési halmaz zárt.** A zárttság fogalma csak elméleti szinten fontos fogalom, azt jelenti, hogy a termelési halmaz korlátja, azaz a maximálisan megtermelhető termékhalmoz szintén benne van a választási lehetőségek között, és nemcsak ehhez az értékhez konvergál a termelési lehetőség-halmaz. Ennek teljesülését a valóságban jogosan feltételezhetjük.
- 6) **A termelési tényezőknek egymás technikai helyettesítőinek kell lenniük, mely azt jelenti, hogy csak az isoquant görbék² középső, negatív meredekségű, releváns tartományában folyhat termelés** (lásd 1.1. ábra). (Az irreleváns tartományokban az erőforrások határterméke már csökkenő, amely erőforrás-pazarláshoz vezet, úgyhogy egyébként sem lenne racionális döntés, ha a vállalat ott termelne.) Az ábrán jól látható, hogy ha a két termelési tényező helyettesíthető egymással, akkor adott költségvetési korlát mellett az inputok áráránya, azaz az isocost egyenes³ meredeksége meghatározza az optimális inputkombinációt (az isocost egyenes és az isoquant görbe érintési pontja).

---

² Egy isoquant görbe megmutatja, hogy ugyanazon termelési szintet milyen inputkombinációkkal lehet előállítani.

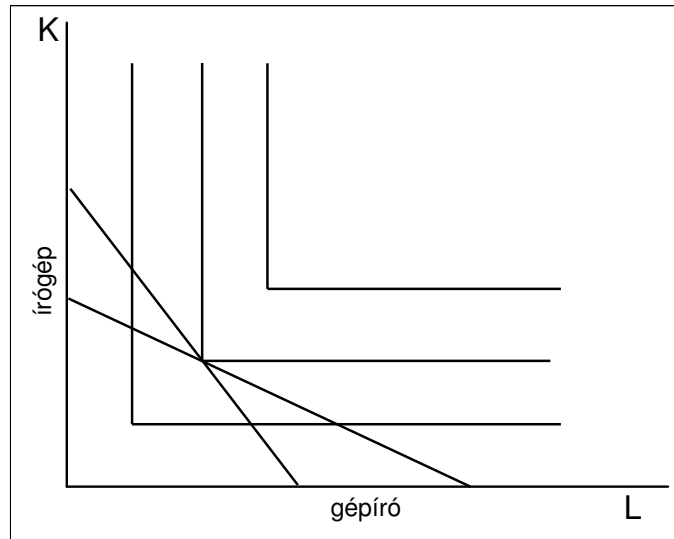
³ Az isocost egyenes a munka és tőke azon kombinációinak a mértani helye, amelyeknek az összköltsége azonos.

1.1. ábra

Gondot jelenthet azonban, ha a tőke és a munka nem helyettesítői, hanem kiegészítői egymásnak, azaz a két tényező között csak merev arányok lehetségesek adott termelési eljáráson belül. Az 1.2. ábrán egy Leontief-típusú isoquanttérkép látható, amely pontosan ezt a szituációt szemlélteti. A legköltséghatékonyabb megoldást a csúcspontok adják, de ilyen esetekben nem áll be makroegyensúly, hiszen **ugyanazon költségvetési korláthoz és optimális inputkombinációhoz végtelen sok inputarány tartozhat. Még nagyobb problémát okozhat az, ha a gazdaságban az erőforrások nem a „csúcsponti arányban” vannak jelen.** A csúcsokon kívüli kombinációk esetén valamelyik tényező fölös felhasználása, míg ezzel szemben a másik tényező szűk keresztmetszete mutatkozik meg. Merev tőke-munka arány mellett a termelés mennyiségét a szűk keresztmetszetű termelési tényező szabja meg, amely a másik erőforrás pazarlását eredményezi. Nézzünk erre egy példát! A gépiró és az írógép kölcsönösen kiegészíti egymást. A teljesítmény csak úgy növelhető, ha mindkettő kapacitását egyszerre növeljük. Hiába áll rendelkezésre több írógép, mint amennyi munkaerő (vagy fordítva) a termelés nem növekszik. A valóságban az ehhez hasonló szituációk nagyon gyakoriak, és tartós munkanélküliséget vagy kihasználatlan tőkekapacitásokat eredményezhetnek.

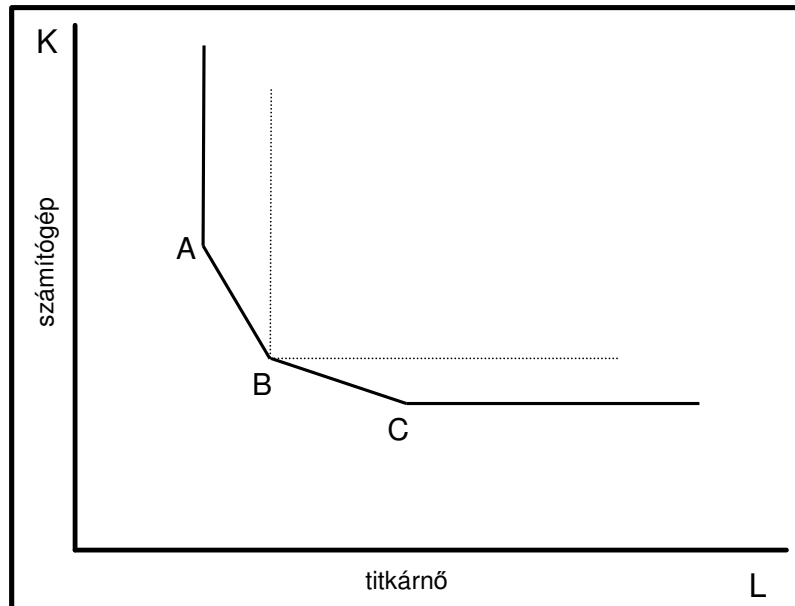
1.2. ábra

Az 1.2. ábrán látható isoquantgörbe egy adott termék előállításának mikroszintű elemzését szemlélteti. Minket azonban elsősorban a makroisoquant-térkép érdekel. Vajon az hogyan néz ki? Makroszinten a változás ehhez képest az, hogy amennyiben valamelyik erőforrás kihasználatlan marad, akkor az átáramolhat a vállalaton belül egy másik termelési folyamathoz vagy egy másik vállalathoz. Ehhez természetesen az adott tényezőknek megfelelően rugalmasnak kell lenniük, és alkalmazkodniuk kell tudni a megváltozott helyzethez.

Az 1.3. ábrán rugalmasabb tényezőket (titkárnő, számítógép) vettünk alapul. A titkárnő megfelelő képzettséggel rendelkezik ahhoz, hogy más munkafolyamatokba is bevonhassák (pl. adatbázis-kezelés, rendezvény- és programszervezés, stb.), és a számítógép is jóval több funkciót képes ellátni, mint egy egyszerű írógép. Annak ellenére, hogy a tényezők minden esetben kölcsönösen kiegészítők, a különböző munkafolyamatban más és más tényezőarány az optimális. Az *A*, *B* és *C* pontok egy-egy termelési folyamat Leontief-típusú isoquant görbéjének csúcspontjait mutatják (a *B* pontnál be is van rajzolva az isoquant), de a három pont mégis felkerülhet egy közös makroisoquantra, mert mindhárom megoldás ugyanakkora jövedelmet állít elő. Az *A-B* és a *B-C* pontokat összekötő szakaszok a különböző munkafolyamatok kombinálását reprezentálják (például, ha számítógépeket és titkárnőket alkalmaz a vállalat mind programszervezéshez, mind pedig adatbázis-kezeléshez). Az *A-C* szakasz nem optimális, ugyanis ugyanazt a jövedelmet több erőforrás felhasználásával állítja elő.

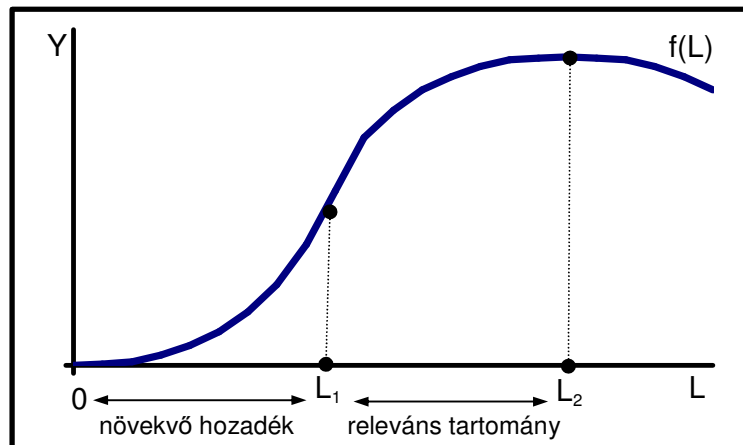
1.3. ábra

Ahogy az ábrán látható, **a tényezők rugalmassága, átcsoportosíthatósága azzal jár együtt, hogy az isoquantgörbe alakja közelít a „hagyományos típusú” közömbösségi görbe alakjához.** Ez mindenképpen pozitív folyamat, ugyanis a makroegyensúly csak akkor létezik, ha az isoquantgörbe **negatív meredekségű, folytonos, konvex és nincs benne törés** (azaz deriválható minden pontban). A kívánt eredmény azonban csak akkor következhetne be, ha mind a tőke, mind pedig a munka tökéletesen alkalmazkodóképes lenne. Ez természetesen a realitástól nagyon távol áll, ugyanis a valóságban nagyfokú a specializáltság. **Az utóbbi évtizedben virágzásnak indult informatikai forradalom azonban egyre rugalmasabbá teszi a termelési tényezőket.** A globalizáció és a technológiai struktúraváltás ebből a szempontból tehát mindenképpen kedvező hatással van erre a piaci kudarcra.

- 7) Az egyensúly létezésének másik feltétele, hogy a makrogazdasági termelési függvénynek **konkávnak kell lennie**, amely azzal jár együtt, hogy **a termelési tényezőknek** (tőke, munka, technológia) **csökkenő hozadéka van.** A valóságban **azonban ez nem minden esetben teljesül.** Mikroökonómiai tanulmányainkból ismeretes, hogy **vállalati szinten a termelési tényezőknek a kezdeti szakaszban** –amikor felhasználtságuk még nagyon alacsony szintet ér el– **még növekvő a hozadéka.** A parciális termelési függvényen mindez úgy tükröződik, hogy a görbe a kezdeti szakaszban még konvex (lásd 1.4. ábra).

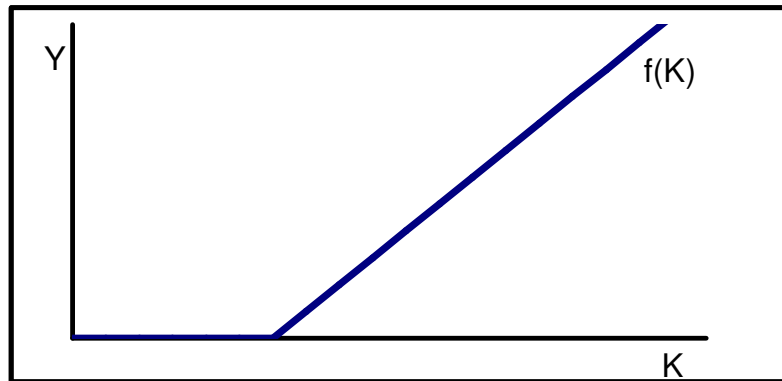
1.4. ábra

Az olvasóban azonban joggal vetődhet fel az az ellenvélemény, hogy még ha egy vállalat termelési függvénye nem is minden szakaszban konkáv, attól még a vállalatok –amennyiben racionálisak– a releváns (konkáv) tartományban igyekeznek termelni, ugyanis ott a maximális a profit. Azonban a vállalatok nem minden esetben képesek ebben a tartományban termelni, ugyanis elképzelhető, hogy a piaci kereslet olyan kicsi, hogy az „nem ér fel” a konkáv szakaszig. Ez akkor fordulhat elő, ha a vállalatnak magas, egyszeri beruházási költséget kell felvállalnia ahhoz, hogy beindítson egy vállalkozást. Lássunk erre egy példát!

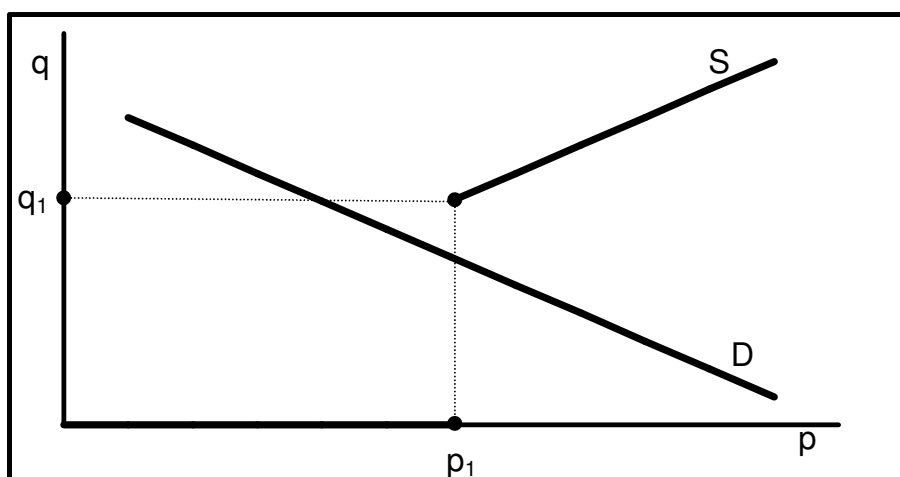
Tegyük fel, hogy valahol egy új betegség üti fel a fejét, és egy gyógyszergyártó cég ki szeretne fejleszteni egy ellenszérumot a kór ellen. Az új gyógyszer előállításában azonban kimagaslóan nagy kutatási erőfeszítéseket igényel, ezért a gyártás beindítása nagy egyszeri, fix költségekkel jár. A gyógyszer parciális termelési függvényét az 1.5. ábra mutatja. Látszik, hogy kezdetben hiába emeljük a tőkeberuházás mértékét, a teljes költség „elsüllyed” a K+F projektben, és a termelés még be sem tud indulni. Amint azonban a tőkeberuházás meghalad egy küszöbértéket, azaz a beruházás eléri és meghaladja a szükséges egyszeri, fix költségeket, akkor a termelés a beruházással már pozitív kapcsolatban van.

1.5. ábra

Az 1.6. ábra a gyógyszergyártó inverz keresleti és kínálati függvényét ábrázolja. Az ábrából kitűnik, hogy kezdetben a vállalat kibocsátása a piaci ár emelkedése ellenére is nulla. Ennek oka, hogy a vállalat addig nem indítja be a termelést, amíg az ár el nem éri a termék átlagköltségét (p_1), azaz amíg a vállalkozás nyereséges nem lesz. Ebből kifolyólag a kínálati görbének szakadása van. Így elképzelhető, hogy a keresleti görbe sehol nem metszi a kínálati görbét, azaz nem létezik egyensúlyi piaci ár. A gyógyszer-példánkban ez akkor következhet be, ha még nagyon kevés a megbetegedések száma, és ezért a kereslet olyan kicsi, hogy nem képes „megfinanszírozni” a gyógyszerkutatás jelentős egyszeri, fix költségeit. Ez esetben a gyógyszerkutatás el sem indul, és a néhány megbetegedett ember nem lesz képes a piacon kielégíteni az igényeit. Nem jön tehát létre a Pareto-hatékony egyensúly (mivel nem is létezik egyáltalán egyensúly).

1.6. ábra

1.1.4. fejezet

Az egyensúly létezésének a feltételei a fogyasztásban

Az általános egyensúlyelmélet nemcsak a termelő szektorra, hanem a fogyasztói preferenciákra vonatkozóan is előír bizonyos feltételeket, amelyek teljesülése nélkül nem biztos, hogy létezik a piacon egyensúly. Ezek a következők:

1) A fogyasztó racionális, amely azt jelenti, hogy teljesül a preferenciarendezés három fő axiómája:

- a) **A preferenciarendezés teljes**, amely azt jelenti, hogy az egyén képes bármely két lehetséges jószágkosarat összehasonlítani, és képes eldönteni, hogy a két jószágkombináció a hasznosság szempontjából közömbös-e, vagy hogy a két kosár közül melyik a hasznosabb, azaz a jobban preferált.
- b) **A fogyasztó preferenciarendezése reflexív**, amely azt jelenti, hogy az egyén képes minden jószágkosarat önmagával azonosítani, és e tekintetben a fogyasztó preferenciarendezése következetes is. Más szóval, két ugyanazon jószágkosár egymással közömbös viszonyban van.
- c) **A preferenciarendezés tranzitív**, amely azt jelenti, hogy ha a fogyasztó *A* kosarat preferálja *B*-vel szemben, *B*-t pedig preferálja *C*-vel szemben, akkor az egyén a következetes magatartásából kifolyólag *A*-t preferálni fogja *C*-vel szemben.

A fogyasztói racionalitás három feltétele nem minden esetben állja meg a helyét a valóságban. Vannak ugyanis például tétovázó egyének, akik nem képesek minden jószágkosár hasznosságát értékelni, és vannak olyan egyének is, akik nem mindig konzekvensek önmagukhoz, és ezért nem áll fenn a tranzitivitás vagy reflexivitás elve sem. **A nem racionális fogyasztói magatartás tehát mindenképpen piaci kudarcként kezelendő.**

- 2) **A fogyasztási halmaz korlátos**, azaz hasznosságot biztosító termékek és szolgáltatások csak korlátozottan állnak rendelkezésre a gazdaságban. Könnyen belátható, hogy ez teljes mértékben megfelel a valóságnak.
- 3) **A fogyasztási halmaz zárt**. A zártság csak elméleti szinten fontos tényező. Azt jelenti, hogy a fogyasztási halmaz korlátja, azaz a maximálisan elfogyasztható termékhalmoz szintén a választási lehetőségek között van, és nemcsak ehhez az értékhez konvergál a fogyasztási lehetséghalmaz. Ennek a feltételnek teljesülését szintén jogosan feltételezhetjük.

- 4) **A fogyasztási halmaz konvex**, amely azzal jár együtt, hogy **a termékeknek folytonosan oszthatóknak kell lenniük**. A konvexitás azt jelenti, hogy amennyiben két jószágkosár benne van a fogyasztási lehetőséghalmazban, akkor a kettő konvex lineáris kombinációja is benne van a halmazban. **A termékek folytonos oszthatósága** azonban **a tranzakciós költségek jelenléte miatt gyakran piaci kudarcba ütközik**. A termékek tetszőlegesen kicsi egységekre történő felosztása ugyanis túlságosan megnöveli a szállítási, csomagolási, szervezési, stb. költségeket. (Erre sok empirikus példa található. Gondoljunk például arra, hogy az étteremben általában adagra mérik az ételt, és nem lehet rendelni néhány szem sült burgonyát, valamint az élelmiszerboltban sem lehet venni egy korty tejet, vagy egy kanál joghurtot, stb.).
- 5) **A preferenciarendezés folytonos**, amely azt jelenti, hogy a fogyasztó képes minden tetszőlegesen kicsi pótlólagos termékegységet a preferenciarendezésébe beleilleszteni. Ha a fogyasztó nem tökéletesen racionális, amely a valós életben meglehetősen gyakori, akkor ez a feltétel is csorbát szenved.
- 6) **Minden fogyasztó globálisan telhetetlen, igényei kielégíthetetlenek**, másképpen megfogalmazva: a fogyasztó preferenciarendezése monoton. A tapasztalat az, hogy a fogyasztói igények időben folyamatosan növekvők, és mindig jelentősen meghaladják a tényleges fogyasztás mértékét. Más szóval, ez a feltétel teljesül a valós életben. A figyelmes olvasóban azonban felmerülhet az a kifogás, hogy ez az állítás látszólag ellentmond a mikroökonómiából ismert teljes haszon görbe alakjának, ugyanis annak létezik maximumértéke. Ez azonban csak a parciális haszongörbére jellemző, azaz csak abban az esetben telítődhet a hasznosságérzet, ha egyetlen jószág fogyasztását tekintjük független változónak.
- 7) **Szigorú önellátás feltétele. A fogyasztó mindig képes annyit fogyasztani, hogy az önfenntartása (az élete) ne kerüljön veszélybe**. Más szóval, a fogyasztási halmazban mindig, még a termelő szektor teljes leállása mellett is van egy minimális, létfontosságú készlet. Matematikailag ezt a minimális készletet még üreshalmaznak tekintjük. **A valóságban ez a feltétel sem teljesül, ugyanis a világ élelmiszerkészletei termelés nélkül nem képesek eltartani több mint hatmilliárd embert. Az élelmiszerfüggőség torzítja a fogyasztói racionalitást**, ugyanis amikor az életben maradás forog kockán, akkor az egyén döntéseit már nem a közgazdasági racionalitás vezérli. Élelmiszerhiány esetében tehát piaci kudarc lép fel. Az Európai Unió agrárpolitikája igen nagy fontosságot tulajdonít az élelmiszerbiztonságának. Köztudott, hogy a zárt, lefőlözéses és erősen piactorzító gazdaságpolitika jelentős erőforrás-pazarlással jár együtt, de mindez azt is

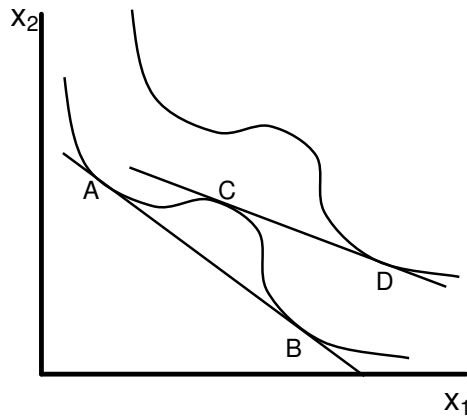
eredményezi, hogy az EU tulajdonképpen bármikor, akár még egy újabb világháború kitörése, és a külkereskedelmi kapcsolatok teljes szétzilálódása esetén is képes lenne a lakosságát élelmezni.

8) **Az egyensúly létezésének a feltétele még az is, hogy a fogyasztó preferenciarendezése konvex legyen, azaz hogy a fogyasztó a különböző termékekből álló jószágkosarak közül az átlagos összetételűt preferálja a szélsőséggel szemben.** Mikroökonómiai függvényekben gondolkodva, ezt úgy lehet elképzelni, hogy **a fogyasztó közömbösségi görbéjének szigorúan monoton csökkenőnek és konvexnek, azaz „hagyományos típusúnak” kell lennie.** Az olvasó könnyen meggyőződhet arról, hogy semmilyen más típusú közömbösségi görbéhez (annak optimumpontjához) nem rendelhető egyértelműen hozzá költségvetési egyenes. Tökéletesen helyettesítő termékeknel (negatív meredekségű egyenesnél), semleges jószágnál (vízszintes egyenesnél), és a konkáv közömbösségi görbéknél (amikor a szélsőséges összetételű jószágkosarat többre becsüli a fogyasztó, mint az átlagosat) mindig sarokmegoldás valósul meg, azaz úgy tud az egyén maximális hasznosságot elérni adott költségvetési korlát mellett, hogy csak az egyik termékből fogyaszt. A sarokponthoz azonban végtelen sok különböző meredekségű költségvetési egyenes húzható, azaz ugyanazon fogyasztási halmaz mellett sem állnak be a tartós arányok a piacon. Ez azzal jár együtt, hogy a gazdaságban végtelen sok arány tekinthető egyensúlyinak, azaz a piacon nem létezik egyensúlyi arány. Könnyen belátható, hogy a Leontief-típusú közömbösségi görbe optimumpontjához (csúcspontjához) is végtelen sokféle költségvetési egyenes húzható (az isoquantoknál láthattuk is), ezért a tökéletesen kiegészítő termékeknel sem tud beállni az egyensúlyi arány.

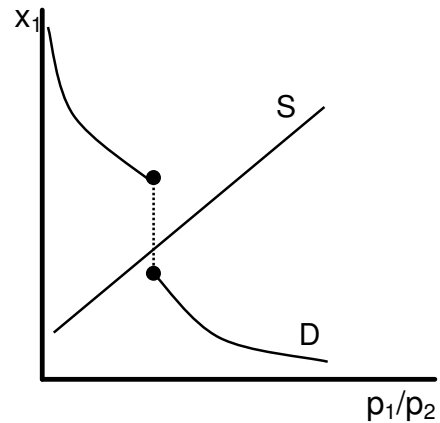
Ebből következően elmondható az is, hogy **semmilyen más, olyan közömbösségi görbe, amelynek van lokálisan konkáv szakasza, nem garantálja az egyensúly létezését.** Az 1.7. ábrán jól látszik, hogy amennyiben egy lokálisan konkáv, vagy pozitív meredekségű közömbösségi görbéhez költségvetési egyenest kívánunk hozzáilleszteni, akkor ezzel nem az optimális megoldást kapjuk, ugyanis az egyenesen egy másik pont kiválasztásával egy magasabb közömbösségi görbére juthatunk, más szóval, a jószágkosár helyettesítésével nagyobb hasznosságot érhetünk el. Ily módon, a közömbösségi görbe A-B szakaszán fekvő jószágkosarakat a racionális fogyasztó semmi esetben sem választja, és így az egyén keresleti görbéjének szakadása van. Ha p_2 -t konstansnak tekintjük, akkor az 1.8. ábra x_1 termék inverz keresleti és kínálati görbáját ábrázolja. Az ábrán jól látható, hogy mivel a keresleti görbének szakadása van, nem

minden esetben létezik egyensúly. Az egyensúly létezése a kínálati függvény alakjától és elhelyezkedésétől függ.

1.7. ábra

1.8. ábra

Szerencsére azonban, a fogyasztók tényleges preferenciái a tapasztalatok szerint általában a „hagyományos közömbösségi görbékkel” jellemezhetők. Ez még inkább igaz akkor, ha közömbösségi görbéket makroszinten aggregáljuk. A Leontief-típusú isoquant görbék összegzésénél még az volt tapasztalható, hogy a tényezők rugalmatlansága korlátok között tartja a lehetséges termelési eljárások számát, ezért az aggregált isoquant is szögletes marad, a „fogyasztási piacon” ilyen korlátok nincsenek. A fogyasztási preferenciák ugyanis sokkal összetettebbek és szerteágzóbbak. A sokféle, személyre szabott preferenciák összegzése után az aggregált közömbösségi görbe megközelíti a „hagyományost”, azaz a törés nélküli, folyamatosan differenciálható konvex görbét (nemcsak a Leontief-típusú görbék összegzésekor).

1.2. fejezet

A jóléti közgazdaságtan második tétele és a társadalmi jólétfüggvény

A jóléti közgazdaságtan első tétele pontosan meghatározza, hogy mely tényezők orvoslása szükséges ahhoz, hogy a gazdaság közelebb kerüljön a Pareto-optimális termék- és tényezőallokációhoz, így ez a gazdaságpolitika számára rendkívüli fontosságú tétel. A Pareto-hatékony tényező és termékeloszlás azonban mindössze annyit jelent, hogy egyetlen egyénnek sem növelhető a hasznossága anélkül, hogy eközben bármelyik másik egyén

hasznossága ne csökkenjen. Az első tétel azonban egy szót sem szól arról, hogy a létrejövő általános egyensúly vajon társadalmilag méltányos-e, vagy netán túlságosan nagy vagyoni különbségekkel jár-e együtt. **A közgazdaságtan akkor tekint egy allokációs elosztást, azaz egy gazdaságot méltányosnak, ha nincs olyan egyén, aki a sajátjával szemben szigorúan preferálná egy másik egyén jószágkombinációját.** Ez azt jelenti, hogy ha egy egyén valamiért szegényebb, és ezért kevesebbet fogyaszt egy másikonál, az csak és kizárólag a saját döntéseinek lehet a következménye (például több szabadidőt vásárolt, és kevesebbet dolgozott). Semmiképpen nem lehet azonban annak a következménye, hogy bármiféle verseny-, vagy vagyonhátrányban volt, vagy hogy nem állt módjában termékeit nagyobb hasznossággal bíró termékekre cserélnie, vagy hogy nem volt lehetősége a termelési tényezőit a lehető leghatékonyabban felhasználni. Nyilvánvaló, hogy világunkban olyan nagy vagyoni különbségek tapasztalhatóak, hogy megállapítható, hogy a valóságban nemcsak a Pareto-optimalitás, hanem a méltányosság is csorbát szenved. **Igazságosnak pedig akkor tekintünk egy vagyon és jövedelemelosztást (egy gazdaságot), ha az elosztás egyszerre méltányos és Pareto-hatékony.**

Azt az első tétel alapján is biztosra vehetjük, hogy a jövedelmek és hasznosságok eloszlása abból a szempontból mindenképpen méltányos, hogy semmilyen monopolista, vagy monopszonista kizsákmányolás nem érvényesül, hiszen minden piacon kompetitív verseny van. Ez azzal jár együtt, hogy a tényezők határtermék-értéke egyenlő a piaci árakkal, azaz minden egyén megkapja munkájának és tőkéjének reális ellenértékét. A mikroökonómia által az is bizonyított tény, hogy kompetitív versenyben nagyobb a nemzetgazdasági összjövedelem, mint az olyan piacgazdaságokban, amelyekben monopolista pozíciók is jelen vannak. Mindez azonban még semmit sem mond arról, hogy mekkora vagyoni különbségek vannak jelen a társadalomban. A jóléti közgazdaságtan második tétele azonban már a vagyoneeloszlással is foglalkozik.

A jóléti közgazdaságtan második tétele a következőt mondja ki: ha a piaci ármechanizmus jól működik, akkor bármilyen társadalmi vagyoneelosztás után beáll a Pareto-hatékony állapot, amely egyben versenyzői egyensúly is lesz. A tételnek hatalmas jelentősége van, ugyanis kimondja, hogy a társadalmi vagyoneelosztás teljesen független a Pareto-hatékonyaságtól és a tökéletes versenytől. Más szóval, nem azért vannak a társadalomban nagy vagyoni különbségek, mert a piacgazdaságban verseny van, hisz bármilyen vagyoneelosztás mellett létezhet tökéletes verseny és Pareto-hatékony egyensúly (természetesen a korábban bemutatott szükséges feltételek teljesülése mellett).

A jóléti közgazdaságtan két tételéből egyenesen következik, hogy úgy lehetne megvalósítani egy gazdaságban az igazságos elosztást és a maximális jólétet, hogy először egyenlően elosztjuk a társadalmi összvagyonot az egyének között, és utána tökéletes piaci versenyt teremtünk. A tökéletesen versenyző piacokon beálló egyensúly pedig már automatikusan Pareto-hatékony lesz, és ez az egyensúly hosszú távon fenn is marad. Tökéletes piacon nincsenek *igazságtalan* árazások sem, hiszen mindenki megkapja a saját munkájának és tőkéjének a határtermékértékét. A központi kormányzatnak tehát „mindössze” két feladata van: egyrészt biztosítani kell kezdetben a társadalmilag egyenlő vagyoneosztást, másrészt pedig gondoskodnia kell azokról az alapfeltételekről, amelyek segítségével létrejöhet a piacokon a tökéletes verseny. Ha a két feltétel adott, akkor a társadalmi méltányosság és a gazdasági hatékonyság hosszú távon is fennmarad.

Mit tekinthetünk azonban *kezdeti* vagyoneosztásnak? Kezdeti vagyoneosztásról csak akkor lenne értelme beszélni, ha valamilyen teljesen új világot alapítanánk, egy új alkotmánnyal, és egy olyan új társadalmi berendezkedéssel, amelyben az emberek nem rendelkeznének semmilyen múltbeli információval. Ha a társadalmi rend teljes egészében a káoszból születne, akkor az új hatalom képes lenne a rendelkezésre álló vagyont egyenlően felosztani az egyének között. Mivel ebben az ideális helyzetben az egyének semmilyen hagyománytudattal nem rendelkeznének, valószínűleg mindenki méltányosnak találná az egyenlő vagyoneosztást. Ha ezután biztosítani lehetne a tökéletes versenyt is minden piacon, akkor létrejöhetne a „méltányos és hatékony” tökéletes piacgazdaság. A kezdeti vagyoneosztás természetesen ezután sem maradna fenn véglegesen, ugyanis ekkor is lennének olyan egyének, akik többet és termelékenyebben dolgoznának, míg mások inkább a szabadidőt becsülnék többre, ezért kevesebbet dolgoznának, valamint olyan egyének is lennének, akik szorgalmuk ellenére lemaradnak az ügyesebbektől, mert kevésbé jó genetikai adottságokkal születtek. A „hatékony és méltányos” tökéletesen versenyző világ nem az egyenlőséget, hanem az esélyegyenlőséget garantálná hosszú távon (kivéve a genetikailag örökölt esélykülönbségeket, ugyanis azokat legfeljebb klónozással lehetne kiküszöbölni). A jövedelmek hajszálpontosan teljesítményarányosan lennének elosztva, és minden az egyének szabad döntésének a függvénye lenne (mindenki pontosan eldönthetné, hogy mennyi szabadidőt és fogyasztási jószágot vásárol magának, a vállalatok is eldönthetnék, hogy a termeléshez milyen és mennyi erőforrást használnak fel, stb.).

Nehezebb a helyzet azonban, amikor az igazságos társadalmat és a hatékony piacgazdaságot nem a káoszból, hanem egy működő, tökéletlen állapotból kell létrehozni. A valóságban egyetlen demokratikus kormányzatnak sem áll hatalmában az állampolgárok

vagyonának újraosztása. El kell tehát fogadnunk a vagyoneelosztás status quo-ját, és bele kell nyugodnunk, hogy a kormányok maximum a jövedelmet (vagy a fogyasztást, vagy a megtakarítást) képesek megadóztatni és újraosztani. Ez azonban a piac torzítását eredményezi, amely azzal a káros következménnyel jár, hogy a nemzetgazdasági jövedelem alacsonyabb lesz, mint egy tökéletesen versenyző, Pareto-optimális piacgazdaságban, hisz mint ismeretes az adózás holtteherveszteséget okoz. A valóságban tehát, ha a társadalmat méltányosabbá akarjuk tenni, akkor ez a hatékonyság rovására megy. Más szóval, **mivel a kormányzatok nem rendelkeznek a vagyon-újraelosztás eszközével, a jóléti közgazdaságtan második tétele nem érvényesül a gyakorlatban, és a társadalmi méltányosság csak a gazdasági hatékonyság rovására növelhető. A méltányosság és a hatékonyság között tehát a mi világunkban váltómozgás (trade-off) van.**

De vajon érdemes-e a kormányzatnak beavatkoznia a gazdaságba a méltányosság javára és a hatékonyság kárára, azaz indokolt-e a gazdagokat megadóztatni, a szegényeket pedig szociálisan támogatni? Ahhoz, hogy erre választ kapjunk, meg kell ismernünk, hogy a társadalom mit preferál jobban: a méltányosságot, vagy a hatékonyságot. **Addig érdemes ugyanis a társadalomban lévő vagyoni és jövedelmi különbségeket csökkenteni, ameddig az ebből fakadó társadalmi hasznosság bővülés meghaladja, a hatékonyságromlás miatt bekövetkező jövedelemcsökkenés hasznosságcsökkentő hatását. A társadalom preferenciáit e tekintetben a társadalmi jólétfüggvény fejezi ki,** amelyet két tényező befolyásol: az összjövedelem nagysága és a társadalomban jelen lévő vagyoni különbségek. A társadalmi jólétfüggvény meghatározása meglehetősen szubjektív, és elsősorban nem tudományosan meghatározható, hanem értékrendbeli választást igényel. Ily módon, több társadalmi jólétfüggvény is létezik a szakirodalomban, azonban közös tulajdonságuk, hogy mindegyiket az egyének hasznossági függvényeiből származtatják különböző módszerekkel. Ahhoz, hogy bármiféle társadalmi jólétfüggvényt tudjunk kreálni, alapvető feltétel, hogy tovább kell szigorítanunk a fogyasztói racionalitás mikroökonómiai definícióját. Szükséges ugyanis, hogy a különböző egyének hasznosságai összehasonlíthatóak legyenek. Nem elég tehát mindössze az egyének saját preferenciarendezéseit ismerni, hanem ugyanazon ordinális skálán sorba kell tudni rendezni a különböző egyének hasznosságait is.

A leggyakrabban használt társadalmi jólétfüggvény a Bentham-féle utilitarista jóléti függvény. Itt a társadalmi hasznosságot az egyéni hasznosságok egyszerű összegével azonosítják. Az összegzéshez alapvető feltétel az, hogy a hasznosságok kardinálisan összehasonlíthatóak legyenek, azaz minden hasznosságnak értéket tudjunk adni. Ehhez tehát még jobban szigorítanunk kell a fogyasztói racionalitásnak a feltételeit,

ugyanis itt már nemcsak a szereplők egyéni preferenciarendezésének az ismerete kevés, hanem még az sem elegendő, ha a különböző fogyasztók preferenciarendései egymással ordinálisan összehasonlíthatóak. Szükséges az is, hogy minden egyén egy közös, univerzális, kardinális értékskálára tudja helyezni választásait, azaz pontosan tudnia kell minden esetben, hogy a választott jószágkosár hányszor nagyobb élvezetet nyújt számára, mint másvalaki számára egy másik jószágkosár.

Mivel egy gazdag ember hasznosságának egységnyi változása csak nagyobb vagyonváltozás hatására következik be, mint egy szegény ember esetében (Gossen I. törvénye, azaz a csökkenő határhaszon-elv miatt), az utilitarista jóléti függvény indokolhatja a szegények számára történő redisztribúciót. Elképzelhető például, hogy ha egy gazdag embertől elveszünk egymillió forintot, akkor a hasznossága mindössze annyival csökken, amennyivel egy szegény emberé nő, ha adunk neki százezer forintot. Így, ha az egymilliót tíz szegény között szétosztjuk, akkor a társadalmi jólét jelentősen megnövekszik. Ne felejtjük el azonban azt sem, hogy a redisztribúció közben az adózás pusztán ténye miatt eltávolodtunk a Pareto-hatékony állapottól, ezért az összjövedelem csökkenése miatt csökkent az összjólét is! Ha a két ellentétes hatás eredőjeként az egyéni hasznosságok összege emelkedett, akkor az intézkedés előnyösnek tekinthető, ellenkező esetben pedig előnytelennek. Vegyük észre azt is, hogy az utilitarista társadalmi jólétfüggvény kedvező változásnak ítéli meg az olyan eseteket is, amikor a szegény ember vagyona enyhén csökken, miközben a gazdagé jelentősen nő!

A Bergson-féle egyéniesített jólétfüggvényt szintén az egyéni hasznosságfüggvények összegéből származtatják, de itt az egyének hasznosságát már súlyozva adják össze. (Itt is szükséges, hogy a preferenciák kardinálisan összehasonlíthatóak legyenek.) Itt már nem egyenlő súllyal számolják bele az egyes állampolgárokat, hanem bizonyos szubjektív elvek alapján igyekeznek azoknak a személyeknek nagyobb súlyt adni, akik nagy valószínűséggel jobban befolyásolják a társadalmi jólétet. A hajléktalanok jelenléte például meglehetősen demoralizáló lehet a legtöbb ember számára, ezért megfontolás tárgyát képezheti, hogy az ő hasznosságérzetüket ne számolják-e nagyobb súllyal. A Bergson-féle jólétfüggvényt tehát a közgazdászok általában akkor szokták az utilitarista helyett használni, amikor „szociálisan érzékenyebb” eredményt szeretnének kapni.

Az előbbinél még szélsőségesebben szociálisan érzékeny **a John Rawls nevéhez fűződő minimax jóléti függvény, amely kizárólag a legszegényebb ember jólétének változásával teszi egyenlővé a társadalom egészének jólétváltozását.** Ez alapján a függvény alapján még akkor is nő a társadalmi jólét, ha kizárólag a legszegényebb ember hasznossága növekszik, és eközben mindenki másé csökken. Ily módon csak akkor célszerű a

gazdagabb emberek hasznosságát emelni, ha ez elkerülhetetlenül bekövetkezik, miközben a legszegényebb egyén hasznosságát növeljük. A függvény szélsőségesen szociális érzékenysége abból az alapfeltételezésből indul ki, hogy világunk rendkívül messze áll a tökéletes piacgazdaságtól, sehol nincsen esélyegyenlőség, és az egyén szegénysége nem önhibájából következett be. A piaci és kormányzati kudarcok sokaságán kívül Rawls függvénye mellett szól az örökség (akár vagyon, akár képességek genetikai öröklése) intézménye is, mely nélkülözi a méltánytalanságot. A függvény a hibái mellett rendelkezik egy nagy előnnyel is: akkor is felírható, ha a preferenciákat mindössze ordinálisan lehet összehasonlítani.

2. fejezet

Elsődleges piaci kudarcok

A jóléti közgazdaságtan első tétele pontosan leírja, hogy milyen feltételek mellett tud megvalósulni a Pareto-hatékony egyensúly. Ezen feltételek az előző fejezetben részletes bemutatásra kerültek. Definíció szerint, **piaci kudarcnak nevezünk minden olyan körülményt, amely megakadályozza a tétel feltételeinek teljesülését.** A közgazdasági szakirodalomból nagyon sok piaci kudarcot ismerhetünk (közjavak, tranzakciós költségek, megbízó-ügynök probléma, aszimmetrikus informáltság, nem racionális magatartás, externáliák, koordinációs kudarcok, monopóliumok, oligopóliumok, stb.), a továbbiakban ezeket kíséreltem meg egy olyan rendszerbe foglalni, amely megkönnyítheti a gazdaságpolitikai gondolkodást.

Az értekezés által ismertetett modellből majd látható lesz, hogy **a piaci kudarcok között létezik egyfajta hierarchia.** Léteznek elsődleges kudarcok, és ezeknek létezik tovagyrúzó hatása, amelyeket származtatott kudarcoknak nevezünk. **Ha az elsődleges kudarcok negatív hatásai csökkennek, akkor ezáltal csökken az összes többi kudarc hatása is.** A két elsődleges piaci kudarc a **tökéletlen informáltság és a nem racionális piaci magatartás.** Mivel az elsődleges kudarcok csökkentése egyszerre több kudarc orvoslásával jár együtt, a gazdaságpolitikának célszerű elsősorban ezek csökkentésére koncentrálnia. **Előfordul természetesen olyan eset is, amikor az elsődleges kudarcok csökkentésére irányuló állami törekvés rendkívül költséges, azaz nem gazdaságos. Ez esetben a gazdaságpolitikának a „second-best” megoldást kell választania, és közvetlenül a tovagyrúzó hatásokra, azaz a származtatott kudarcok csökkentésére kell törekednie.** Mindig költség-haszonelemzést kell tehát végezni, és azt kell megállapítani, hogy melyik kudarc orvoslása a gazdaságosabb. Az elemzés elvégzéséhez segítséget nyújthat a könyvben felvázolt elméleti modell, mely a piaci kudarcok interakcióit mutatja be, azaz ismerteti, hogy az egyes kudarcok csökkenése milyen hatást gyakorol más kudarcokra.

Ez a fejezet a két elsődleges kudarc pontos tartalmával, alkotóelemeivel, a 3. fejezet pedig a tovagyrúzás folyamataival, azaz a származtatott kudarcokkal fog foglalkozni.

2.1. fejezet

Nem racionális piaci magatartás

Köztudott, hogy **a mikroökonómia törvényei kizárólag a racionális, önérdék-értvényesítő embertípusra, a *homo economicus*ra érvényesek.** Eszerint, a fogyasztók kizárólag szükségleteik maximális kielégítésére, a vállalatok menedzserei a profit növelésére, a termelési tényezők tulajdonosai pedig a tényezőkből nyerhető jövedelem maximalizálására törekednek. A mikroökonómia feltételezi, hogy minden szereplő tökéletesen racionális, azaz képes minden rendelkezésre álló információt azonnal feldolgozni és ennek ismeretében a legoptimálisabb döntést hozni. A *homo economicus* döntéseit egyáltalán nem befolyásolják az érzelmek, továbbá a szereplők semmilyen külső körülmény, vagy személy által sincsenek befolyásolva. Az individumok tökéletesen racionálisak és önérdékértvényesítők.

Ez a feltételezés természetesen nagyon távol áll a valóságtól, hisz az emberek nem érzéketlen, tökéletesen informált, hibátlan számításokat végző komputerek. Az bizonyított tény azonban, hogy az emberek céljaik elérése érdekében valóban végeznek bizonyos kalkulációkat, és mindeddig a közgazdaságtan nem talált a *homo economicus*nál jobban leírható viselkedéstípust. Empirikus vizsgálatok sorozatai bizonyítják, hogy gyakran még azon egyének körében is érvényesül a közgazdasági racionalitás, akikről kezdetben azt gondolnánk, hogy nem cselekszenek racionálisan (pl. elmebetegek, értelmi fogyatékosok, stb.). Egy kísérletben például, egy elmeógyógyintézet betegei munkáikért zsetonokat kaptak, melyeket a kórház boltjában cukorkára, cigarettára vagy más árucikkekre cserélhettek be. A magasabb zsetonberek hatására növekedett az olyan –alantasabb– munkákra jelentkezők száma, amelyeket egyébként nem vállaltak volna el. Amikor bizonyos javak zsetonára emelkedett, az áptoltak ezekből kevesebbet vásároltak, más termékekből viszont többet. Amikor nem fizették ki bérüket, úgy döntöttek, hogy nem dolgoznak tovább. A bérek és az árak változására tehát a közgazdasági racionalitásnak megfelelően reagáltak⁴. Sőt, a kutatók még azt is megfigyelték, hogy a patkányoknak is negatív meredekségű keresleti görbéik vannak. Amikor egy ízletes folyadék ára felment –azaz többször kellett lenyomniuk egy pedált ahhoz, hogy hozzájussanak a folyadékhoz–, kevesebbet fogyasztottak belőle, az alacsonyabb árú (kevesebb pedálynomást igénylő) javakból viszont többet.

---

⁴ R. C. Battalio: A Test of Consumer Demand Theory Using Observation of Individual Consumer Purchases. *Western Economic Journal*, 11, 1973. december, 411-428. old.; T. Allyon – N. H. Azrin: The Measurement and Reinforcement of Behavior of Psychotics. *Journal of Experimental Analysis of Behavior*, 8, 1965. november

Általánosságban véve tehát kijelenthető, hogy **a racionális magatartás feltételezése nem valószerűtlen, azonban a gazdasági szereplők racionalitásának vannak korlátai.** A korlátok három fő típusát különböztethetjük meg. Az egyik a szellemi kapacitás természetes korlátaiból adódik, a másik abból ered, hogy az egyén gyakran akkor sem cselekszik racionálisan, ha tisztában van az optimális döntéssel, mert valamilyen külső körülmény függőségben tartja, azaz irányítja tetteit, a harmadik korlát pedig abból adódik, hogy az egyén sokszor az érzelmei alapján hozza meg döntéseit. A következőkben tekintsük át részletesen ezeket a korlátokat!

2.1.1. fejezet

A szellemi kapacitás korlátai

Az agy teljesítőképességének korlátja miatt az ember nem képes korlátlan mennyiségű információt azonnal feldolgozni, és ezért nem képes minden őt érintő kérdésről dönteni. Ha például egy nem rutinszerű bevásárlást kell elvégeznünk, a döntési folyamat sokszor nehézségekkel jár. Még ha rendelkezésünkre is áll minden szükséges információ (pl. a termékek ára, élettartama, minősége, megbízhatósága, márkája, stb.), de például tíz különböző minőségű termék közül kell választanunk, az információk feldolgozása időt és fáradságot igényel. Ha a vásárlás jelentősen befolyásolja életszínvonalunkat, akkor biztosan rá fogjuk fordítani a szükséges időt és fáradságot, hogy a legoptimálisabb döntést hozzuk. Amikor viszont a döntés elhanyagolhatóan kismértékben befolyásolja életminőségünket, ráadásul a választásunkat nehezíti, hogy például nem tíz, hanem több ezer termék közül kell választanunk, akkor valószínűleg vagy véletlenszerűen esik a választásunk egy bizonyos termékre, vagy valaki másra bízunk a döntést. Gondoljunk például olyan fiktív esetre, amikor jövedelmünk ezred részét nem adó formájában kellene befizetnünk a központi büdzsébe, hanem közvetlenül dönthetnénk el, hogy ezer állami projekt közül melyiket támogassuk! Tegyük fel, hogy eközben a minisztériumok és más független szervek olyan több száz oldalas költség-haszonelemzésekkel és szakértői vélemények tömegével látnának el minket, melyek tartalmazznak minden szükséges információt a programokról! Hiába áll ingyen rendelkezésünkre minden szükséges információ, ha ezek feldolgozásával együtt járó fáradság jelentős mértékben meghaladja azt a hasznosságjavulást, amelyet az optimális döntéssel elérhetünk. A racionális magatartás az egyén számára ebben az esetben az, hogy találmra dönt, vagy másra bízva a választást.

Egy tökéletes piacgazdaságban az ember önérdékérvényesítőként lép fel minden őt érintő kérdésben, függetlenül annak súlyától. Ahhoz azonban, hogy az egyén minden információt képes legyen azonnal feldolgozni, az agy korlátlan kapacitására lenne szükség. **A szellemi kapacitáskorlát jónéhány súlyos piaci kudarcra is továbbgyűrűzhet (például: megbízó-ügynök probléma, potyautas magatartás, stb.).** A tovagyűrűző hatásokról a későbbiekben részletesen lesz szó.

A gazdaságpolitika lehetősége arra, hogy orvosolja e piaci kudarcot és annak tovagyűrűző hatásait, elég korlátozott, de távolról sem nulla. Egyre több döntés-előkészítő számítógépes szoftver létezik, amely segíti az embert döntései meghozatalában. Ezeket a programokat elsősorban még csak vállalatmenedzserek használják (pl. kontrollingnál, marketingnél), ám a hétköznapi döntéseinknél még nem játszanak jelentős szerepet. **A gazdaságpolitika feladata is, hogy elősegítse az információ-technológia fejlődését, és ösztönözze a döntést segítő programok elterjedését.** Természetesen a döntést mindig az ember fogja meghozni, sosem a gép, melynek két oka van. Egyrészt csak ily módon tudnak az egyén preferenciái érvényesülni, másrészt csak az ember rendelkezik a kreativitás képességével. A számítógép –mesterséges intelligencia hiányában– csak program segítségével tud működni, de egy új helyzetben, amikor a program nem ad képletet, (márpedig ilyen helyzetből rengeteg van, hisz a világ folyamatosan változik) a gép nem képes innoválni. **A döntés folyamata tehát, mindig nehézséggel, fáradtsággal fog járni, és ez a piaci kudarc sosem lesz teljesen kiküszöbölhető, de mértéke csökkenthető az információ-technológia fejlesztésével.**

2.1.2. fejezet

A függőségi viszony

A racionális gazdasági magatartás másik korlátja a függőségi viszony. Ha az embert valamilyen külső tényező függőségben tartja, akkor még abban az esetben sem hozza meg a racionális fogyasztói-, beruházói-, stb. döntést, ha tisztában van, hogy milyen magatartás lenne célravezetőbb. **Az egyént függőségben tarthatja akár egy másik ember (pl. zsarolással), akár az államhatalom (pl. indokolatlanul személyiségkorlátozó, diktatórikus törvényekkel), de akár egy függőséget okozó termék is (pl. kábítószer, cigaretta, stb.).** A függőség nem számolható fel teljes mértékben, ugyanis ez már anarchiához vezetne, amely a jólétet sokkal jelentősebben csökkentené, mint amennyivel az

ezzel járó szabadságjogok a jólétet növelnék. A közgazdaságtan azonban ezt nem is tartja szükségesnek. Pont ellenkezőleg, természetesnek veszi az egyén szabadságjogainak korlátozását, ráadásul ennek mértékét meg is határozza. Az egyén szabadsága addig terjedhet, amíg ez nem veszélyezteti egy másik egyén szabadságát. A felsorolt három függőségi példa azonban már túlmutat ezen a szinten, ezért gazdaságilag nem optimális. **Az egyéni visszaélések, például a zsarolás ellen ezért ugyanúgy fel kell lépni, mint a kormányzati önkényeskedés ellen.**

A termékfüggőség már nehezebb kérdés, ugyanis a pusztán fogyasztás még nem korlátozza más egyén szabadságát, legfeljebb a sajátját (a saját életét pedig elvileg bárki tönkretelheti). Azonban például a drogfüggőség sok esetben más bűncselekmény forrásává válhat (pl. aki kábítószerfogyasztó, az gyakran kereskedik is a szerrel, amely már más embert is függőségbe taszíthat). Mondhatnánk erre persze azt, hogy a kormányzat akkor jár el helyesen, ha csak a kábítószer kereskedelmét tiltja, és a fogyasztást nem, azonban ez más kudarcba ütközik. Ha a kormányok tényleg tökéletes hatékonysággal tudnának fellépni a drogkereskedelem ellen, akkor valóban okafogyottá és értelmetlenné válna a fogyasztás elleni fellépés. Azonban mivel más piaci és kormányzati kudarcok miatt (pl. aszimmetrikus informáltság) ez lehetetlen, felmerül a kérdés, hogy a kormányok tehetnek-e preventív jellegű, de eközben az emberi szabadságjogokat sértő, és ezzel a társadalmi jólétet csökkentő lépéseket. **A kormányzatnak addig célszerű a függőséget okozó termékek ellen korlátozó lépéseket tenni, ameddig ennek hatására a szabadságcsökkenés határhaszna kisebb, mint a termékek visszaszorításából eredő szabadságnövekedés határhaszna.**

2.1.3. fejezet

Érzelemből fakadó döntések

Az egyén érzelemből fakadó, szubjektív cselekedetei szintén felfoghatóak piaci kudarcként, ugyanis a mikroökonómiailag nem racionális döntések következtében a gazdaság távolabb kerülhet a Pareto-hatékony egyensúlytól. **Az egyén döntéseit a ráción kívül a hit, a vallás, a kultúra, valamint a társadalmi szokások és elvárások szintén befolyásolják.** Az emberek például lakás-, vagy munkahelyválasztáskor nem kizárólag az anyagi szempontokat veszik figyelembe, hanem döntésükben szerepet játszhat a család, a társadalom elvárása, a szülőföld szeretete, a kulturális szokások éppúgy, mint a negatív előítélet és a faji diszkrimináció. Például, ha egy munkaadó az alkalmazottjának a

kiválasztásakor diszkriminál vallás, bőrszín, kor, nem, nemzetiség, szexuális szokás, vagy más külső jegy alapján, és nem kizárólag a várható munkatermelékenység alapján hozza meg döntését, az mindenképpen piaci kudarcként fogható fel. A homo economicus-féle szigorú önérdekérvényesítésből kiinduló közgazdasági feltételezés nem tud mit kezdeni a család, rokonok és barátok iránti elfogultsággal sem. Nem ritka például, hogy egy közeli hozzátartozó érdekében az ember még a saját jólétét is hajlandó csökkenteni.

A társadalmi- és kulturális sajátosságok miatt léteznek olyan jóságok, amelyek fogyasztásáról **az egyén nem dönt racionálisan, és sokszor még akkor sem fogyaszt belőle, ha ingyen áll rendelkezésre. Ezeket a javakat meritorikus javaknak⁵ nevezzük.** A biztonsági övet például az emberek gyakran nem kapcsolják be annak ellenére, hogy a saját biztonságukat szolgálja. Másik példa, hogy a diákok sokszor akkor sem járnak iskolába, ha a közoktatás ingyenes. Ez esetekben az állam akkor jár el helyesen, ha korlátozza az egyén szabadságát, és kötelezővé teszi a termékek fogyasztását.

A piacokat eltérítheti az egyensúlyi ponttól a szakirodalomban gyakran tárgyalt **nyájhatás**, más néven **csordajelenség** is. A kifejezés arra utal, hogy az egyén magatartására egy vele érintkező csoport viselkedése hatással van. A befolyásoló hatás csak részben vezethető vissza érzelmi tényezőkre, a hatást döntő mértékben befolyásolja az informáltság foka is, sőt gyakran még maga a racionális döntés is az, hogy a nyájhatásnak az ember ne álljon ellent. A nyájhatásnak köszönhető a divat is, függetlenül attól, hogy ez valamilyen öltözködési viseletre, munkahelyválasztásra, vagy szakképesítésre vonatkozik. A divat azonban nem minden esetben tekinthető piaci kudarcnak. Ha a divat a fogyasztói döntést befolyásolja, akkor csak annyi történik, hogy a termékkel együtt a fogyasztó egyfajta társadalmi megbecsülést, elfogadottságot is vásárol, amellyel növeli saját hasznosságát. Ez a racionális döntési folyamat része. Azonban a mikroökonómia a munkaerőpiaci és a tőkepiaci döntéseknél már nem számol a divathatással, hanem úgy veszi, hogy ezeken a piacokon a szereplők teljes mértékben a jövedelmük maximalizálását tűzik ki célul. **Az, hogy például valaki a divat, a társadalmi elvárás hatására választ szakmát, már piaci kudarc.** A tőkepiacon szintén gyakori az érzelmi indíttatású csordajelenség. A tőzsdék gyakran túllőnek reális értékeiken, amely pánikot, vagy eufóriát vált ki. **Pánik, vagy eufória-helyzetben az emberek kevésbé az eszükre, sokkal inkább az érzelmükre hallgatnak.** Pánik és eufória természetesen nemcsak a tőzsdéken, hanem az árupiacon is megfigyelhető. Egy háború

---

⁵ A meritorikus javak definíciószerűen olyan javak, amelyeket biztosíthatna a magánpiac is, mégis az állam finanszírozza őket, vagy kötelezővé teszi fogyasztásukat, mert ha kizárólag a magánpiac gondoskodna szolgáltatásukról, akkor néhány ember nem fogyaszthatna, vagy nem fogyasztana belőlük megfelelő mennyiséget.

közeledte például gyakran okoz felvásárlási pánikot a gyógyszerpiacon, üzemanyagpiacon, az élelmiszerpiacon, stb.

A kulturális-, társadalmi-, vallási- és más hasonló eredetű elfogultság nem minden esetben káros Pareto-értelemben, hanem vannak esetek, amikor éppen hogy piaci kudarcot orvosol. A közjavak előállítására például azért nem tud hatékonyan megvalósulni, mert az önérdék-érvényesítő ember potyautas magatartást tanúsít (ezért van szükség az állam kikényszerítő erejére). Azonban egy kulturálisan homogénebb, és egymáshoz érzelmileg jobban kötődő közösség bizonyítottan könnyebben képes együttműködni, és így ritkább a potyautas magatartás is. Példaként, a Máltai Szeretetszolgálat és más hasonló segélycsoportok nagy szerepet játszanak a bajba jutott emberek megsegítésében. A balesetet szenvedett, vagy más, önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került emberek megsegítése, nemcsak a társadalmi szolidaritás jegyében, hanem Pareto-értelemben is előnyös, ugyanis ezzel más piaci kudarc hatása csökken (például örökölt vagyoni különbségek, a nem teljes piacok miatt nincs mindenre biztosítás, stb.), és az esélyegyenlőség növekszik.

A közgazdászok egy csoportjának álláspontja szerint a **reklámok** is okozhatnak piaci kudarcot akkor, ha elsősorban a fogyasztó érzelmeire hatnak. A reklámok többsége kevés információt nyújt a termékekről, inkább a tudatalattira ható impulzusokkal próbálja rávenni a fogyasztót, hogy olyan terméket vásároljon, melyeket egyébként nem feltétlenül venne meg. A közgazdászok többségének véleménye szerint azonban megtévesztő reklámokkal kizárólag rövidtávon lehet többletprofitot elérni. A marketingben jártas szakértők kutatásai szerint, a drága, de rossz minőségű javakat termelő vállalatoknak nem áll érdekében, hogy a vállalatuk nevét (márkáját) összekapcsolják termékeikkel. Azok a vállalatok ugyanis, amelyek hirdetnek, a jó híriüket teszik kockára, ezért érdekelték abban, hogy megfeleljenek a termékeikkel szemben támasztott elvárásoknak. A közgazdászok többségének véleménye szerint tehát a reklám növeli a fogyasztók informáltságát, fokozza a piacokon a versenyt, és ezzel előmozdítja a gazdasági jólétet, és nem okoz piaci kudarcot.

Az érzelemből fakadó döntésnek más okai is lehetnek. Számos olyan eset van, amikor még „tökéletes” informáltság mellett sem képes a gazdasági szereplő racionálisan dönteni, mert túl nagy a bizonytalansági tényező. Vannak ugyanis olyan események, körülmények, amelyek jövőbeli bekövetkezési valószínűsége, még minden információt felhasználva is csak nagy szórással, bizonytalansággal jelezhető előre. **Ha a bizonytalanság nagy, akkor a döntés meghozatalát elsősorban már nem a racionális, de bizonytalan tényinformációk, hanem sokkal inkább a szubjektív, érzelmi indíttatású tényezők befolyásolják.** Több empirikus tanulmány kimutatta, hogy a piaci szereplők csak nagyon nagy szórással képesek

előrejelezni például a ritka természeti katasztrófák bekövetkezését, amely nagy volatilitást eredményez a veszélyeztetett területek ingatlanpiacain. Az ingatlanberuházások és ingatlanárak volatilitása ezeken a területeken messze meghaladja azt a mértéket, amelyet az üzleti ciklusok és a racionális várakozások indokolnának. A túlzott ingadozást a szakértők egyértelműen az érzelmi túlfűtöttségre vezetik vissza. **Felmérések szerint, a ritkán bekövetkező katasztrófák valószínűségét a piac hosszú időn keresztül hajlamos alábecsülni, és ez csak pánikhelyzetekben változik meg.** A katasztrófák kitörésekor és közvetlenül utána a szereplők messze túlbecsülik az újabb katasztrófák bekövetkezésének valószínűségét. A tanulmányok kimutatták, hogy a katasztrófák valószínűségének hosszú időn keresztül tartó alulbecslése, a veszélyeztetett területeken túlzott ingatlan-beruházásokhoz vezet, ami erőforrás-pazarlást eredményez. Ennek a piaci kudarcnak a kiküszöbölésére **megoldás lehet a kötelező állami ingatlanbiztosítás intézménye,** mely a nem várt katasztrófák esetén biztosítana kártérítést. Ez egyrészt megemelné a veszélyeztetett területeken fekvő ingatlanok költségességét, ezért csökkentené az itt épülő ingatlanok mennyiségét, így az erőforrás-pazarlást is. Másrészt pedig kiküszöbölné azt a negatív externális hatást, amelyet az állam gyakran hajlamos a biztonságos területek lakóira hárítani, vagyis, hogy a katasztrófaterület lakosait országos adókból kárpótolja.

Összegzésként levonható a tanulság, hogy az érzelmek befolyásolják ugyan a gazdasági szereplőket, de magatartásukat döntő mértékben csak akkor módosítják, amikor valamilyen más kudarc is jelen van. **Elsősorban akkor szoktak az emberek az érzelmeikre hallgatni, amikor kevés a rendelkezésre álló információ ahhoz, hogy a döntést racionálisan mérlegelhessék, vagy akkor, amikor a racionális pro és kontra érvek nagyon kiegyenlítették.** Sok munkaadó például azért diszkriminál egyéneket valamilyen külső jegy alapján, mert nem rendelkezik elég információval ahhoz, hogy minden jelentkezőről személyre szabott véleményt alakítson ki (vagy legalábbis nagyon drága lenne a szükséges információk beszerzése). A nyájhatás is nagyon gyakran ered információhiányból. Ha ugyanis például egy befektetéshez, vagy egy termék megvásárlásához szükséges információ beszerzése költséges, akkor az egyének számára racionálisabb döntés az információ beszerzésének a költségét megspórolni, és e helyett inkább a többség véleményét elfogadni, vagy valamilyen érzelmi eredetű, szubjektív benyomásra hallgatni (pl. hazai környezetben befektetni, amely jelenséget hazai elfogultságnak –home bias– nevezünk). Az érzelmi döntések volumene tehát csökkenthető, ha az egyének információhoz való hozzáféréseinek a költségét csökkentjük. Az információáramlás tökéletesítésének rendkívüli fontosságára még többször ki fog térni a könyv. Arra is figyelni kell azonban, hogy **az emberi érzelmek miatti**

magatartástorzulások nem küszöbölhetőek ki teljes egészében azáltal, hogy a rendelkezésre álló információk volumenét és feldolgozottsági fokát növeljük. A torzulások csökkenthetők ugyan, de mivel az ember nem egy érzéketlen számítógép, mindig lesznek olyan szituációk, amikor az embert jelentős mértékben befolyásolják az érzelmei. Gondoljunk például a közeli hozzátartozóink, vagy a szülőhelyünk iránti elfogultságra!

2.2. fejezet

Tökéletlen információáramlás

A gazdasági értelemben hatékony döntések meghozatalához nemcsak racionális emberi magatartásra, hanem tökéletes informáltságra is szükség van. A mikroökonómia és az általános egyensúlyelmélet alapfeltételként köti ki a gazdasági szereplők tökéletes informáltságát, azonban a valóságban ez csak igen korlátozottan valósul meg, és az információk beszerzése a legtöbbször költséges. **Az információ beszerzésének a költségessége** két szempontból is negatív hatást vált ki. Egyrészt **erőforrásokat von el más területekről**, másrészt **torzítja a versenyt**, előnyben részesítve az „információhoz közelebb álló” gazdasági szereplőket. A tökéletes informáltság nemcsak az optimális fogyasztói-, termelői- és befektetői döntések meghozatalához fontos, hanem a kutatás-fejlesztéshez és a gyors technológiai fejlődéshez is.

A központi tervgazdaságok látványos összeomlása a gyakorlatban is bizonyította, hogy nem létezik olyan állami intézmény, amely képes lenne olcsóbban, szélesebb körű információs adatbázisra szert tenni, mint maga a piac. **Az információk beszerzése mindig azon szereplők számára a legolcsóbb, akik a legközelebb vannak az adott információhoz**, és egyben a legmotiváltabbak is az információ beszerzésében. **A piaci információkhoz a piaci érintettek jóval közelebb állnak, mint bármely állami hivatal**, és természetesen sokkal inkább érdekelték is abban, hogy hozzájussanak a megfelelő információhoz. Ez azonban természetesen távolról sem jelenti azt, hogy a piac jól működik, ugyanis a piacon az informáltság rendkívül aszimmetrikus. Mivel az információ érték, és ez az érték annál magasabb, minél kevesebben birtokolják az adott információt, **a racionális piaci szereplőknek nem áll érdekükben az információ terjesztése**. Az igaz tehát, hogy a piac összessége nagyon sok információt szerez be és birtokol, jóval többet, mint az állami

hivatalok, de ezen információk áramlása nem tökéletes, és az egyes egyének információhoz jutása továbbra is nagyon költséges lehet.

Erre önmagában véve azonban még válaszolhatnánk azzal, hogy attól még, hogy az információ beszerzése költséges, az informáltság tökéletlensége nem feltétlenül piaci kudarc. Jelenthet-e ez mindössze annyit, hogy az információ egy ugyanolyan termék (vagy termelési tényező), mint bármi más, azaz ára van, amit meg kell fizetnie a felhasználójának? Ez a gondolatmenet két okból is hibás, azaz **két oka is van annak, hogy az információkereskedelem nem része az általános egyensúlyelméletnek és a mikroökonómiának.**

- 1) Ennek az egyik oka az, hogy az információ nem egy hagyományos termék, aminek ha az árát kifizetik, akkor az az illető birtokába kerül, és ettől kezdve csak és kizárólag az adott egyén rendelkezhet felette. Az információ ugyanis a tranzakció után az eladónál is ott marad. **Az információ tehát a tranzakció kapcsán nem gazdát cserél, hanem terjed! Minél több adás-vétel születik, annál szélesebb körökben elterjedt lesz az információ, és ezáltal annál alacsonyabb lesz annak értéke is.** A vevő ráadásul még nem is képes befolyásolni azt, hogy a többi gazdasági szereplő, aki szintén az információ birtokában van, milyen magatartást fog tanúsítani: terjeszteni fogja-e az információt, vagy nem. Egy korábban igen értékes információ pillanatokon belül teljesen el tudja veszíteni akár a teljes értékét is, ha széles körben nyilvánosságra hozza azt valaki. **Mivel tehát az információ kínálata (és ebből kifolyólag az értéke) nem attól függ, hogy mennyit termelnek belőle, hanem hogy mennyi tranzakciót folytatnak le vele, nem tekinthető hagyományos terméknek, és nem írható le a hagyományos keresleti és kínálati görbékkel.**
- 2) **Az információ azért sem hagyományos termék, mert mielőtt megvásárolnánk, még elméletileg sem lehet tudni, hogy az információ birtoklása mekkora hasznot fog jelenteni számunkra.** Csak az információ birtokában (azaz annak megvásárlása után) vagyunk képesek megbecsülni annak hasznát. Ráadásul, az információnak a legtöbb esetben hatalmas tovaryűrűző hatásai (externális hatásai) vannak. (Ezt részletesen bemutatom a fejezet hátralévő részében!) Az információ megvásárlása előtt azt is lehetetlen megállapítani, hogy mekkora az ebből származó magánhaszon, **azt pedig aztán végképp lehetetlen megállapítani, hogy mekkora társadalmi haszon keletkezik** egy olyan információ megvásárlásából, amelyről nem is tudjuk még azt sem, hogy mekkora az üzenetértéke.

Mivel tehát a piac nem képes az információt a hagyományos keresleti és kínálati görbék, azaz a mikroökonómiai összefüggések alapján optimálisan beárazni, a piac az információ terjesztésében súlyos kudarcot vall! Fontos megállapítás azonban, hogy a piac nem az információ elemzésében, hanem csak annak terjesztésében vall kudarcot! Az sem igaz, hogy az állam mindig könnyebben és olcsóbban tudja beszerezni az információkat, ugyanis az információ beszerzése mindig annak a szereplőnek a legolcsóbb, aki az információhoz a legközelebb áll. Nyilvánvaló tehát, hogy egy piaci információhoz a legközelebb a piac egyes szereplői, egy állami információhoz pedig az állam egyes alkalmazottai állnak.

Az állami szerepvállalásnak ezért elsősorban nem az információk beszerzésére és elemzésére, hanem azok terjesztésére kell fókuszálnia. Minél olcsóbb és gyorsabb ugyanis az információáramlás, annál tökéletesebb és annál kevésbé aszimmetrikus a piacon az informáltság, és ezáltal annál közelebb kerül a gazdaság a Pareto-hatékony egyensúlyi ponthoz. Az információáramlás tökéletesítésére irányuló állami szerepvállalás nem kizárólag **a központi,** és mindenki számára hozzáférhető statisztikai **adatbázisok fejlesztését jelenti** –bár kétségtelen, hogy ez is rendkívül fontos a piaci kudarc korrigálása érdekében–, hanem ezen kívül **olyan törvényekre és szabályozásokra is szükség van, amely az információk terjesztésére kényszeríti a piaci szereplőket.** Nézzünk erre néhány példát!

A termelő szektorban, a legértékesebb piaci információkkal általában a piacon tartózkodó vállalatok rendelkeznek, miközben a potenciális belépők, a versenytársak, információs hátrányban vannak. Ez a tény csökkenti a piac megtámadhatóságát. Ahhoz, hogy a piacok tökéletesen megtámadhatóak legyenek, fel kellene számolni a potenciális belépők és a bennlévők közötti információs aszimmetriát. Ha például a bennlévő vállalatoknak a törvény kötelezővé tenné, hogy inputjaiknak és outputjaiknak az árait, mennyiségét, valamint azok minőségi jellemzőit a legszélesebb nyilvánosság előtt feltárják (mondjuk az Interneten), akkor megszűnne, de legalábbis erősen lecsökkenne az információs aszimmetria, ugyanis a potenciális belépők sokkal olcsóbban tudnának fontos üzleti információkhoz jutni, és sokkal megbízhatóbb költség-haszonelemzéseket tudnának készíteni. Ezzel a piac megtámadhatósága növekedne.

Nyilvános adatbázisokra és pontosabb információkra természetesen nemcsak a vállalatoknak van szükségük, hanem a háztartásoknak is. Mint korábban látható volt, ha a fogyasztók nem rendelkeznek elegendő információval a termékek minőségi jellemzőiről, akkor kénytelenek döntéseiket más tényezők alapján meghozni. A hiányos informáltság a nyájhatáson kívül, Veblen-hatást is eredményezhet, mely azt jelenti, hogy a fogyasztó az

árból igyekszik következtetni a minőségre. Ez a Giffen-jóságok elterjedését eredményezheti, amelyeknél a keresleti görbe kezdeti szakasza pozitív meredekségű, így piaci kudarcral szembesülünk. A fogyasztói döntések hatékonyságát is jelentősen emeli egy olyan mindenki által hozzáférhető, ingyenes, központi adatbázis, amely részletes információkat tartalmaz a piacon kapható termékekről, szolgáltatásokról. Az adatbázis bővítésében természetesen a fogyasztóknak ugyanúgy szerepet kell vállalniuk, mint a vállalatoknak és a központi ellenőrző hatóságoknak, hiszen olyan tapasztalati információkkal rendelkeznek, amelyekkel más nem. Kanadában például már egy évtizede léteznek is olyan központi adatnyilvántartók, amelyeknek az a feladatuk, hogy a fogyasztóktól beérkező, a termékekről és szolgáltatásokról szóló észrevételeket, panaszokat regisztrálják, azok hitelességét leellenőrizzék, majd az információt terjesszék. Ezek a nyilvántartók fontos szerepet játszanak ily módon a gazdasági szereplők hírnévépítésében, a minőségellenőrzésben, a piaci verseny előmozdításában és a fogyasztóvédelemben.

Az államnak célszerű információ-terjesztőként jelentős szerepet vállalnia a munkaerőpiac tökéletesítése érdekében is. A munkaadók például könnyebben és hatékonyabban tudnának a meghirdetett állásra jelentkezők közül választani, ha létezne egy olyan központi adatbázis, amely információkat tartalmazna a munkavállalókról. (Az adatbázist természetesen itt is a piaci szereplők bejelentései alapján kellene feltölteni, a hitelesség megfelelő ellenőrzése mellett.) Ez nemcsak a korábbi referenciák leellenőrzésében segítheti a munkaadót, hanem olyan információhoz is hozzájuttathatja, amelyet a jelentkező magáról esetleg nem szívesen árulna el önként (pl. korábbi munkahelyi vétségek, stb.). Ugyanúgy szükség van olyan adatbázisra is, amely a munkavállalók döntéseit segíti elő. A munkahelyekről, a munkahelyi körülményekről (munkaidő, tisztaság, zaj, veszélyek, légkör, kötöttségek, stb.) és bérekről beszámoló központi nyilvántartás átláthatóbbá tehetné a munkaerőpiacot, és nagyobb versenyt indukálhatna a vállalatok között.

A magyar kormányok mindeddig rendkívül alacsony hatékonysággal végezték információ-terjesztő feladataikat. Annak ellenére, hogy az informatikai forradalomnak köszönhetően most már a technikai feltételek is megteremtődtek, egyelőre rendkívül kevés területen terjedt el az imént röviden ismertetett rendszer. Kizárólag a tőkepiacon működnek jelenleg széleskörű, szofisztikált, nyilvános, nemzetközi adatbázisok. A kormányzatok a legtöbb fejlett országban kötelezik a vállalatokat arra, hogy a nemzetközi számvitelszabályoknak megfelelően rendszeresen gyorsjelentéseket tegyenek közzé. A tőzsdére bevezetett cégeknél szigorú előírások szabályozzák azt is, hogy a rendkívüli vállalati híreket mikor, milyen formában kell közzétenni, stb. Ma már a kisbefektetők is szinte ingyen

hozzáférhetnek minden szükséges vállalati és részvénytársasági információhoz. A befektetők körében érvényesül tehát a legjobban az esélyegyenlőség. Az információ beszerzésének –és más tranzakcióknak– az alacsony költsége miatt tehát, a tőkepiacok közelítenek a tökéletes piac tankönyvi modelljéhez.

3. fejezet

A származtatott piaci kudarcok

Ez a fejezet azt kívánja bizonyítani, hogy az eddig nem említett, de a szakirodalomból közismert piaci kudarcok (közjavak problémája, externális hatások, elsüllyedő költségek, monopol- és oligopol piaci struktúrák, erkölcsi kockázat, kontraszelekció) valójában nem az általános egyensúlyelméletből közvetlenül levezetett elsődleges piaci kudarcok, hanem a bemutatott két elsődleges kudarc tovagyűrűző hatásai. Ezeket ezért származtatott kudarcoknak nevezzük.

3.1. fejezet

Közjavak problémája

A szakirodalomból és a gyakorlatból egyaránt ismerhetjük, hogy a piac képtelen a közjavak megfelelő mennyiségű előállítására. A 3.1. fejezet azt igyekszik azonban bizonyítani, hogy a közjavak problémája nem elsődleges piaci kudarc, hanem mindössze a tökéletlen információáramlás egyik tovagyűrűző hatása. A tiszta közjavaknak definíciószerűen három alapvető tulajdonsága van. Egyrészt a fogyasztásuk közös, más szóval a közjószág oszthatatlan. Másrészt a közjószág határkölsége nulla, azaz a közjavak által nyújtott szolgáltatás minden további egyén számára költség nélküli, miközben az egyén belépése nem csökkenti a korábbi fogyasztók hasznosságát sem. Harmadrészt pedig nem valósítható meg a kizárás, azaz a közjószág igénybevételéből lehetetlen, vagy nagyon költséges kizárni egy egyént. A közjószág klasszikus példája a honvédelem, a külpolitika, vagy akár a hajókat navigáló világítótorony. Fontos hangsúlyozni, hogy egy jószág nem attól válik közjózággá, hogy az állam szolgáltatja, hanem attól, hogy rendelkezik a három fentebb ismertetett tulajdonsággal. A közoktatás, vagy az egészségügy például nem közjószág, hiszen ezeknél a szolgáltatásoknál egyrészt megvalósítható a kizárás, másrészt a határkölség sem zérus. Az egyértelmű közgazdasági definíció ellenére nem mindig könnyű meghatározni, hogy egy jószág közjószág, vagy magánjószág, ugyanis vannak olyan javak, amelyek mindkettőre jellemző tulajdonságokat magukban hordoznak (lásd. 3.1. melléklet).

3.1. melléklet

Lehet egy jószág egyszerre magánjószág és közjószág is?

Nem mindig könnyű meghatározni, hogy mi számít közjózágnak, és mi nem. Tegyük fel például, hogy egy városi parkban lehet focizni, kosárlabdázni és más sportokat űzni. Nyilvánvaló, hogy ezek a szolgáltatások magánjavak, hiszen sem a kizárhatatlanság, sem pedig a zéró határkötség feltétele nem teljesül. Egyrészt a használók számának növekedése egy pont felett zsúfoltságot okoz, amely költségeket ró a korábbi használókra, másrészt kerítés építésével könnyen ki lehet zárni azokat, akik nem fizetnek a park használatáért.

Tegyük fel azonban, hogy tinédzserbandák csavarognak a város utcáin, lopnak az áruházakban és a „köz” terhére vannak. Tétélezzük fel továbbá azt is, hogy számos szociológiai tanulmány meggyőzően bizonyította, hogy azok a kamaszok, akik sportolnak kisebb valószínűséggel csatlakoznak az ilyen bandákhoz, és ezért a bűnözési ráta csökkenne, ha a park kínálta sportolási lehetőségek könnyen elérhetőek lennének. Nos, ez a park magánjószág, vagy közjószág? **A parkot használók számára –beleértve a bandatagokat is– magánjószág, hiszen a használatból kizárhatóak, de a város polgárai számára közjószág, hogy a bandatagok sportolni járnak ahelyett, hogy a városban garázdálkodnának.** A jobb közbiztonságból ugyanis már egy polgár sem zárható ki, mindenki élvezi ennek hasznát függetlenül attól, hogy hozzájárult-e a sportlétesítmények megépítéséhez, üzemeltetéséhez, vagy sem.

Bizonyos értelemben az oktatás is tekinthető közjózágnak. Igaz, hogy könnyen kizárható az a diák, aki nem fizeti a tandíjat, de az oktatásnak vannak pozitív externális hatásai is. A tanult emberek például feltehetően jobban érdeklődnek a közügyek iránt, gyakrabban és okosabban szavaznak, és együtt érzőbbek embertársaikkal szemben. Ezek közjószágra jellemző hasznok, melyekből minden állampolgár részesül, és a nem fizetők sem zárhatóak ki.

A közjavak előállítása a potyautas-jelenség miatt nem tud a piacon kellő mértékben megvalósulni. Ha egy magánvállalat kínálna közjószágot, az emberek nem vásárolnák meg, mert tudnák, hogy –akár fizetnek érte, akár nem– nem zárható ki a haszon élvezetéből. A racionális fogyasztó tehát másoktól várná el, hogy finanszírozza a közjószágot. Ha viszont minden egyén a racionális magatartásnak megfelelően mások erőfeszítéséből próbálna

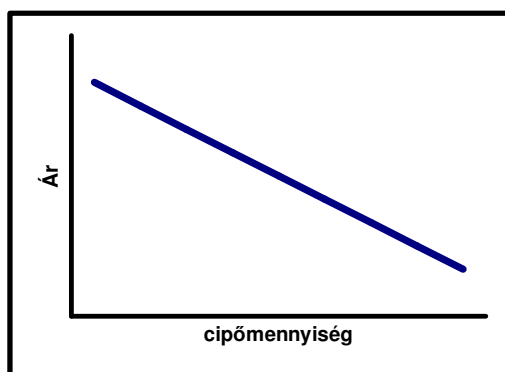
hasznot húzni, akkor a közjószág nem jönne létre. Ezért lehet szükség az állam kényszerítő erejére, azaz arra, hogy a közjavakat kötelezően fizetett adóból finanszírozzák.

3.1.1. fejezet

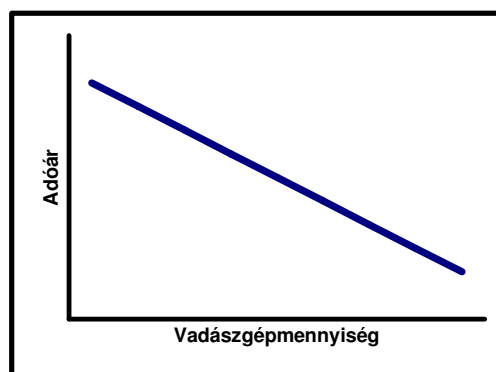
A közjószág Pareto-hatékony finanszírozása

Tekintsük most át, hogy hogyan lehetne egy közjószágot a leghatékonyabban finanszírozni! Az egyén magánjavak iránti és közjavak iránti keresleti görbéje között nincs alapvető különbség (lásd. 3.1. és 3.2. ábra). (Az ábrákból is jól látszik, hogy ahhoz, hogy a közjavak keresletét fel lehessen írni, az egyénnek ismernie kell a közjószág árát, azaz azt a ráeső adóösszeget, amelyet meg kell fizetnie.)

3.1. ábra

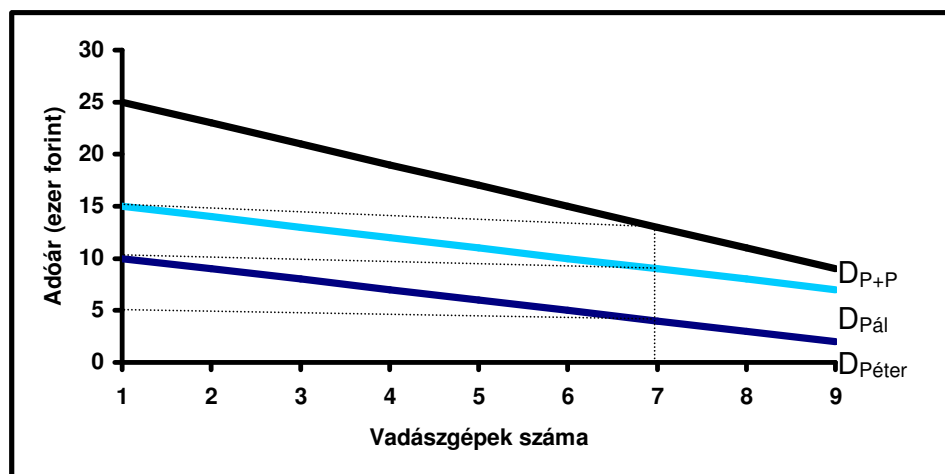

3.2. ábra

A két keresleti görbe azonban jelentősen különbözik az aggregálás módjában, azaz abban, hogy milyen módon lehet levezetni az egyéni keresleti görbéből a piaci keresleti görbét. Mint köztudott, egy magánjószág iránti piaci keresleti görbe az egyéni keresleti görbék egyszerű horizontális összege. **A közjavak esetében azonban, mivel ugyanazon jószág hasznát egyszerre élvez az összes egyén, a piaci keresleti görbe az egyéni keresleti görbék vertikális összegeként adható meg.** A 3.3. ábrán felvázolt példában azért, hogy honvédelem céljából az állam hét vadászgépet vásárolhasson, Péter ötezer, Pál pedig tízezer forint adót hajlandó fizetni, azaz összességében véve a kettőjüktől tizenötezer forint adó folyrna be erre a célra. Természetesen az összes egyén keresleti görbéjét vertikálisan összegezve megkapható a piaci keresleti görbe.

3.3. ábra

Annak érdekében azonban, hogy meghatározhassuk a közjóság optimális mennyiségét, a közjóságnak nem a piaci keresleti görbét, hanem az úgynevezett határértékelési görbét és a határkötség görbét kell felírni. **A határértékelési görbe (jele: ME) azt fejezi ki, hogy az egyén mekkora adóarat hajlandó fizetni a közjóság minden további egységéért.** A határértékelési görbe tehát a határhaszon görbével van rokonságban, mindössze annyi a különbség, hogy az egyén határhaszna itt adóárban van kifejezve. Gossen első törvénye, azaz a csökkenő határhaszon elv miatt, a határértékelési görbéknek negatív a meredeksége. A piaci határértékelési görbe a keresleti görbéhez hasonlóan, az egyéni határértékelési görbék vertikális összegzésével vázolható fel. Közismert, hogy a közjóság határkötség görbéje a releváns szakaszban pozitív meredekségű (vagy konstans), és azt fejezi ki, hogy mekkora költséggel jár a közjóság minden további egységének előállítása. Minden termékre jellemző, így a közjóságokra is, hogy **a kínálat akkor optimális, ha a piac határértékelése egyenlő a termelés határkötségével, vagyis $ME = MC$.** Ha ugyanis $ME > MC$, azaz ha a közjóság legutolsó egységének határértékelése (határhaszna) nagyobb, mint a marginális egység termelésének határkötsége, akkor több egységről kell gondoskodni. Ellenkező esetben pedig csökkenteni kell a közjóság mennyiségét.

A leírt feltétel teljesülése biztosítja, hogy a piacon az optimális mennyiségű közjóság jöjjön létre, de ahhoz, hogy ez az optimumpont egyensúlyi állapot is legyen, és tükrözze minden egyén preferenciáját, szükség van egy másik feltétel teljesülésére is. Míg a magánjavak esetében a fogyasztott mennyiség megválasztásával az emberek kifejezhetik határértékelésüket, a közjavak esetében senki nem határozhatja meg, hogy mennyit fogyaszt, mivel az egyes egyének számára elérhető egységeket az összes többi ember is kénytelen

fogyasztani. Ha például hét Grippen vadászgépet vásárol a magyar kormány, akkor a honvédelmi feladatok ellátásának ez a mértéke biztosított minden állampolgár számára, se több, se kevesebb. **Mivel a közjavak természete miatt az egyéni mennyiségi alkalmazkodás kivitelezhetetlen, az adóárakat kell az egyének határértékeléséhez igazítani annál a mennyiségnél, mely kielégíti az aggregált feltételt.** Ha például az aggregált határértékelési görbe hét egységnél metszi a határkötség görbét, valamint Péter és Pál keresleti görbéje az 5.3. ábra szerint alakul, akkor Pétertől $7 \times 5.000. = 35.000.$ forint, Páltól pedig $7 \times 10.000. = 70.000.$ forint adót kell beszédni honvédelmi célra. Amennyiben nem alkalmaznánk ezt a személyre szabott adóztatási módszert, hanem például Pétertől is és Páltól is egyaránt 52.500. forint adót szednénk be, akkor nem állna be az egyensúly, mert az egyéni határértékelések és határkötségek alapján Péter kevesebb, Pál viszont több közjóságot fogyasztana szívesebben. **Azt az esetet, amikor mind az aggregált, mind az individuális feltétel teljesül, Lindhal-egyensúlyi állapotnak nevezzük. A Lindhal-egyensúly Pareto-hatékony⁶.**

A példából látható, hogy ahhoz, hogy a kormányzat személyre szabva meghatározhassa az adó optimális mértékét, és megvalósulhasson a Pareto-hatékony állapot, ismerni kell minden egyén keresleti függvényét. Ezzel az információval azonban csak maguk a fogyasztók rendelkeznek, akiknek nem áll érdekükben ezt a valóságnak megfelelően felfedni. Amennyiben az állampolgárokat a preferenciáik alapján adóztatnák, akkor érvényesülne a potyautas-taktika, azaz az egyének alacsonyabb hasznosságot nyilvánítanának ki, és ezzel igyekeznének a költségeket másra hárítani. Ez volt az oka annak, hogy sokáig a közjavak problémáját önálló piaci kudarcként kezelték, azonban **ma már ismert olyan módszer is, amellyel érdekeltté lehet tenni az egyéneket abban, hogy preferenciáikat, azaz a közjavak iránti keresleti görbéiket a valóságnak megfelelően vallják be.** Ez a módszer akkor ültethető át a gyakorlatba, ha az információáramlás tökéletes és teljesen költségmentes. A továbbiakban ezt a módszert ismerhetjük meg.

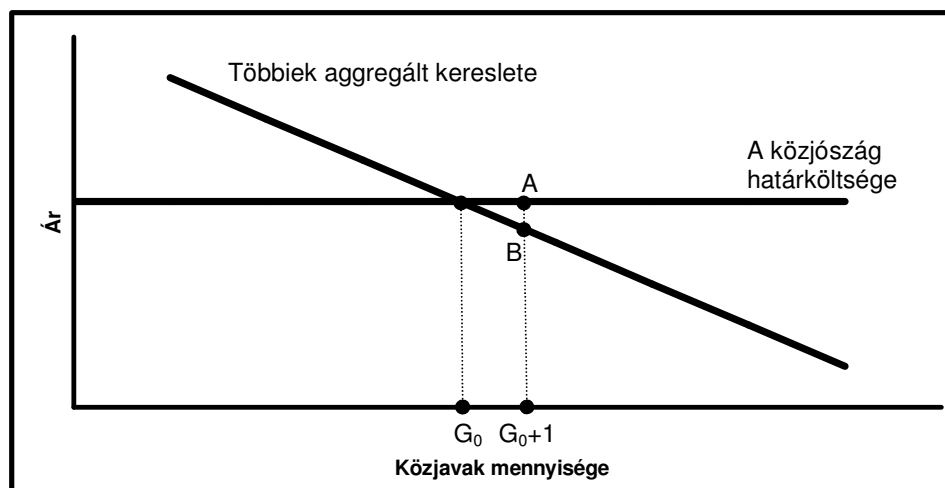
Hasonlóan az előző esethez, minden egyént megkérünk, hogy adja meg a közjavak iránti keresleti görbéjét, most azonban más szabály határozza meg az egyén adófizetési kötelezettségét. Először vertikálisan összegezzük az összes többi egyén keresleti görbéjét, majd meghatározzuk a kínálati görbével való metszéspontját. Ez a pont jelenti a közjavaknak azt a szintjét, amelyet akkor állítanának elő, ha az illető úgy foglalna állást, hogy számára a közjóság nem képvisel értéket. **Az egyénnel közlik, hogy neki csupán akkor kell adót**

---

⁶ A tétel matematikai bizonyítása megtalálható a következő munkában:
Bernard Salainé (2000): *Microeconomics of Market Failures*, MIT Press, Massachusetts. 74-75. oldal

fizetnie, ha az ő preferenciája miatt ehhez képest növekszik az előállított közjavak mennyisége. Ez esetben sem neki kell finanszíroznia a pótlólagos közjószág teljes költségét, hanem mindössze azt a különbséget kell megfizetnie, amely a termelés határköltsége és mindenki más aggregált értékelése között van. Ennek értelmezéséhez tekintsük a 3.4. ábrát!

3.4. ábra

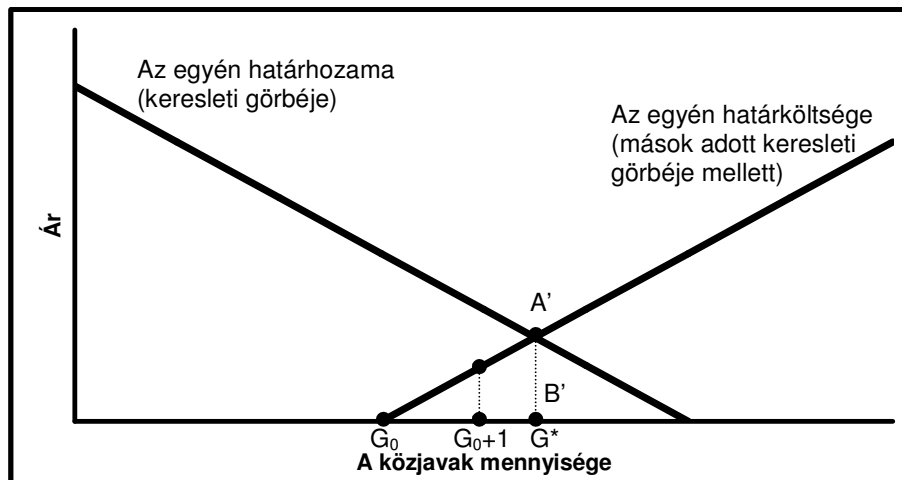

A 3.4. ábrán a közjószág termelésének a határköltsége állandó (növekvő határköltség esetén sem változik a közgazdasági konklúzió). Ha az utolsó egyén semmire sem értékeli a közjószágot, akkor a közjószág termelésének az optimális szintje G_0 volna, ugyanis a többi egyén határértékelésének összege ekkor egyenlő a határköltséggel. Ahogy viszont a közjószágok szintje meghaladja a G_0 értéket, az utolsó egyénnek meg kell fizetnie a többiek határértékelése és a határköltség közti különbséget. Ezért ha például G_0+1 termék előállítására kerül sor, akkor az illetőnek meg kell fizetnie az AB szakasz által jelölt összeget. Az egyén tehát abban a helyzetben van, hogy képes befolyásolni a közjavak szintjét.

Világos, hogy a közjószág mennyiségét addig fogja az egyén emelni, amíg G növelésének számára jelentkező határhasználata (határhaszna) nagyobb, mint az általa fizetendő határköltség. A 3.5. ábra az egyéni határhasznokat és határköltségeket ábrázolja. Látható, hogy az egyén határhaszna mindaddig meghaladja az egyéni határköltséget, amíg a közjószág mennyisége kisebb, mint G^* , tehát az egyénnek érdekében áll $A'B'$ összeg befizetése, és ezzel a G^* termékmennyiség biztosítása. Az egyénnek tehát nem áll érdekében valótlan képet festeni a preferenciájáról, igazat fog állítani. Ha minden egyén racionálisan cselekszik, és a

mechanizmus hatására igazat állít preferenciájáról, akkor a közjavak finanszírozása Pareto-hatékony lesz, ugyanis a határhaszon és a határköltség minden egyén esetében egyenlő lesz.

3.5. ábra

A potyautas-taktika tehát ezzel a módszerrel kiküszöbölhető, azonban a módszert némileg tovább kell finomítani, ugyanis ez még önmagában véve nem garantálja az optimális finanszírozást. Gondoljunk például a vadászgépes példára! Tegyük fel, hogy a hosszú eljárás után mind a 10 millió magyar állampolgár bevallotta valódi keresleti függvényét! Tegyük fel továbbá, hogy a lakosság 7 vadászgép megvásárlását tekintette optimálisnak, és a preferenciák alapján 8. vadászgép vásárlására már nem kerül sor, mert a szükséges 40 milliárd forint helyett, a nép csak 30 milliárdnyi összeget lett volna hajlandó a 8. gépre költeni. Nem mindegy azonban, hogy az eljárás során milyen sorrendben kérdeztük meg a 10 millió embert, milyen módszerrel állítottuk sorba a kifizetéseket, és így kiket terhelt a 7 vadászgép megvásárlása. Az iteratív eljárás ugyanis arra alkalmas ugyan, hogy mindenkit „igazmondásra bírjon”, azaz kiiktassa a potyautas-taktikát, azonban ettől még előfordulhat olyan eset, hogy mondjuk 9 millió ember megvásárolja a 7 vadászgépet, és a maradék egymillió ember pénze pedig már nem kerül elköltésre, mert a 8. vadászgépre már nem gyűlt össze elegendő összeg. **Az eljárás tehát csak a preferenciák valóságos kinyilvánításáról gondoskodik, azonban arról nem, hogy a megvásárolandó közjószág-mennyiség „egészrésze” egyenlően és hasznosságárányosan legyen elosztva az egyének között. Ennek kiküszöböléséhez két dolog szükséges: egyrészt az, hogy az egyéneket a hasznosságérzetük szerint növekvő sorrendbe rendezzük, és ennek sorrendjében folyjon le az iteratív kikérdezés; másrészt, hogy a módszerben legyen egy olyan korrekciós tényező, hogy amennyiben van a**

közjóságnak meg nem vásárolt „tört része”, akkor az „egészrész költségeit” az összes haszonélvező között hasznosságárányban osztjuk szét.

A közjavak finanszírozása ily módon Pareto-hatékony lenne, de a módszer megvalósítása gyakorlati nehézségekbe ütközhet. Az összes egyén preferenciájának kikérdezése (részletekbe menő kérdőívek kitöltetése), valamint minden n-1 fő keresleti függvényének összegzése, és ebből az n-edik egyén költségfüggvényének meghatározása rendkívül költséges. Ráadásul a szereplők preferenciáját nemcsak egyszer szükséges kikérdezni, ugyanis az egyének valószínűleg csak hosszas iteratív folyamat után nyilvánítják ki preferenciáikat a valóságnak megfelelően. **Ez a módszer tehát akkor lenne hatékony, ha az információáramlás és feldolgozás költsége tényleg zéró lenne, azaz a preferenciák többszöri kikérdezése és elemzése nem járna költséggel.**

A nagy közszolgáltatások esetén az eljárás nyilvánvalóan nem ültethető át a gyakorlatba, azonban **az eszmefuttatás** azért hasznos, mert azt **bizonyítja, hogy a közjavak problémája nem elsődleges kudarc, hanem a tökéletes informálttság miatt jelentkező tovagyrúzó hatás.** Minél tökéletesebb és olcsóbb az információáramlás, annál nagyobb és szélesebb társadalmi körökre kiterjedő közösségi javak állíthatók elő piaci alkuk folyamán.

3.1.2. fejezet

Az alkotmányos rend védelme, mint közjóság

Még a legliberálisabb közgazdászok is nyíltan vallják, hogy az alkotmányos rend védelme az állam egyik alapfeladata kell, hogy legyen. A személy- és vagyonbiztonság biztosítására a kormányok és a magánszemélyek egyaránt jelentős összegeket költenek (rendőrség fenntartása, bírósági perek, stb.). A tulajdonhoz való jog sérülhet például, amikor az adósságot nem lehet behajtani (pl. külföldi adósság esetében), de alapvető vagyonhoz való jog sérül akkor is, amikor például egy szolgáltatás ellenértéke nincs kifizetve, vagy adócsalás történik. **Az alkotmányos és a piaci rend biztosításának módja van:**

- 1) A tulajdonjog és emberi jogok kihirdetésének és megvédésének a költségei; ebbe éppúgy beletartozik a Földhivatali nyilvántartásnak a költsége, mint egy telek körüli kerítés építésének, vagy egy áruház biztonsági őrrei foglalkoztatásának, vagy a riasztóberendezés felszerelésének a költségei, stb.
- 2) A tulajdon és polgárjogok megsértőivel szembeni fellépés költségei (pl. a bűnözők ellen induló rendőrségi, és bírósági eljárások költségei)

A példákból is látható, hogy az alkotmányos rend védelmét a magánszféra és az állam egyaránt végezheti és végzi. Optimális helyzetben az a szereplő kell, hogy végezze a tevékenységet, amelyik alacsonyabb költséggel és nagyobb hatékonysággal tudja ezt megtenni. A mai technológiai színvonal mellett a költséghatékonyság a legtöbbször akkor magasabb, ha az állam vállalja fel a törvények kihirdetését és védelmét. Ha a tulajdonjog és polgárjog védelmét a piaci szereplőknek kellene felvállalniuk, akkor a sok párhuzamos tevékenység miatt ez komoly erőforráspazarlást eredményezne.

Az alkotmányos rend biztosítása azonban közgazdasági értelemben egyáltalán nem különbözik más közszolgáltatásoktól, így ez semmilyen külön elemzést nem igényel. **Az alkotmányos rend védelme ugyanúgy egy származtatott piaci kudarc, azaz a tökéletlen információáramlás tovagyrúzó hatása,** mint akár a honvédelem, vagy a külpolitika, vagy bármely más közszolgáltatás. Ha a piaci szereplők közötti információáramlás tökéletes és költségmentes lenne, akkor az előző alfejezetben leírt iteratív eljárás útján az alkotmányos jogrend biztosításához szükséges közszolgáltatások is Pareto-hatékony módon finanszírozhatók lennének.

3.2. fejezet

Külső gazdasági hatások (externáliák)

Az externália definíciója közismert. **Externáliáról vagy külső gazdasági hatásról akkor beszélünk, ha egy gazdasági szereplő tevékenysége piaci ellentételezés nélkül befolyásolja egy másik szereplő helyzetét.** A definícióban a '*helyzetét*' szón van a hangsúly! Nem arról van ugyanis szó, hogy egy gazdasági szereplő befolyásolja egy másik szereplő döntését, termelését, hasznosságát, profitját, stb., ugyanis ez még a piac természetes működésének tekinthető. Ha egy szereplő azonban hatással van egy másik szereplő alapvető gazdasági környezetére, azaz helyzetére is, már külső gazdasági hatásnak tekinthető.

Externália jelentkezik akár a termelésben, akár a fogyasztásban.

1) Külső gazdasági hatásról **a termelésben** akkor beszélhetünk, ha egy vállalat termelési függvénye valami módon egy másik vállalat inputjainak és outputjainak mennyiségétől függ. Tehát itt a termelési függvény a változó, és nem a termelés mennyisége. Az a piac természetes működésével jár együtt, ha egy vállalat megváltoztatja termelésének a mennyiségét az összpiaci input- vagy outputkínálat változása függvényében. Az viszont

már **externália**, ha a piaci kínálat változása már a vállalat termelési függvényét, azaz működésének alapfeltételeit is megváltoztatja.

2) **Külső gazdasági hatásról a fogyasztásban akkor beszélünk, ha egy ember közömbösségi görbéjének alakja vagy elhelyezkedése más emberek fogyasztásától függ.** A változó tehát itt is a közömbösségi görbe, és nem pusztán az elfogyasztott jószágkosár.

Egy tevékenység extern hatásának következménye, ha a tevékenység egyéni határkölsége vagy egyéni határhaszna eltér a tevékenység társadalmi határkölségétől vagy határhasznától. Ha például a termelés magán határkölsége kisebb a társadalminál, akkor a gazdasági szereplő a társadalom számára negatív externáliát hoz létre. Ennek az oka, hogy a profitorientált vállalat addig emeli termelésének mennyiségét, ameddig a magán határkölsége egyenlő nem lesz a termelés határtermékével. Ez a termelési szint azonban már a társadalmi határkölségfüggvénnyel számolva túltermelést eredményez, ami többletterhet ró a társadalomra. Erre példa az ipari környezetszennyezés, de pozitív externális hatásra is találhatunk számos példát. Gondoljunk például a szakirodalomban talán leggyakrabban idézett klasszikus esetre, a méhész és az almatermelő közötti kapcsolatra!

Annak ellenére, hogy a külső gazdasági hatások jelentősen befolyásolják a szereplők profitját és hasznosságát, létezésükre az általános egyensúlyelmélet modellje nem tér ki. **Az externáliák jelenléte miatt a piacon beálló versenyzői egyensúly nem Pareto-hatékony, ezért az externáliákat a szakirodalomban hosszú ideig piaci kudarcnak tekintették.** Pigou állítása szerint például, mivel a külső gazdasági hatások jelenléte következtében a magán és a társadalmi érdekek ütköznek (azaz a magán és társadalmi határkölség függvények és határhaszon függvények különbözőek), a probléma csak állami beavatkozással orvosolható, mégpedig úgy, hogy az externália nyerteseitől jövedelmet csoportosítunk át az externália veszteséihez. Szerinte csak így lehet a magán határkölség- és határhaszon függvényeket egyenlővé tenni a társadalmi határkölség- és határhaszon függvényekkel.

Ronald Coase⁷ (1969) elméletének megjelenése óta azonban közismert, hogy ennek a piaci kudarcnak az orvoslásához sincs szükség állami szerepvállalásra, ugyanis zéró tranzakciós költségek mellett a probléma piaci alkuk révén megoldható. A Coase-tétel az alábbi két állításban foglalható össze:

---

⁷ Coase, R.H. (1969): The problem of Social Cost. In Reading in Macroeconomics. Megjelent magyarul: A társadalmi költség kérdése; Harmathy A. – Sajtó A. (1984): Gazdasági és jogi tanulmányok. II. kötet, 202-243.old. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- 1) Amennyiben a tulajdonjogok minden esetben egyértelműen meg vannak határozva és érvényesíthetők is, valamint, ha a piaci alkufolyamatok és tranzakciók költségmentesek, akkor az extern hatások következtében felmerülő problémák a szereplők egymás közötti tárgyalásaival és piaci tranzakcióival Pareto-hatékony módon megoldhatók.
- 2) Függetlenül attól, hogy milyen módon voltak a tulajdonjogok eredetileg meghatározva, a szerződéses felek tárgyalásai és piaci tranzakciói ugyanahhoz az allokációs eredményhez vezetnek.

Coase állításának bizonyítására nézzünk egy klasszikus példát! Egy folyóparti szálloda vendégeit elsősorban a folyó kedvező horgászati adottságai vonzzák. A folyó mellé azonban települ egy fafeldolgozó üzem is, amely a fát a folyón úsztatva kapja egy közeli erdőgazdaságtól. A fát a fertőzések ellen gombaölő szerrel vonják be, amelynek egy része úsztatás közben beleoldódik a folyóba, így a táplálékláncba beépülve káros hatással van a halállományra. Ez természetesen negatív externális hatást gyakorol a horgászati turizmusra, így a szálloda forgalmára. Nézzük, mi a megoldás Coase szerint!

Mindenekelőtt rögzíteni kell a tulajdonosi jogosítványokat. Ki rendelkezik a folyó szennyezésének a jogával? Hagyjuk ki az elemzésből egyelőre a harmadik személyeket (állam, társadalom, stb.), és az egyszerűség kedvéért tekintsük a modellt egyelőre kétszereplősnek! Tegyük fel, hogy a folyó is a szállodatulajdonosé, így a fafeldolgozónak nincs jogában szennyezni azt. Mivel azonban a fafeldolgozó üzem haszna egy bizonyos termelési mennyiségig és az ezzel együtt járó szennyezési szintig meghaladja a szállodásnak a szennyezés miatti bevételkiesését, a fafeldolgozó megtérítheti a szállodás bevételkiesését, és folytathatja tevékenységét. Ez a helyzet mindaddig fennáll, ameddig a fafeldolgozó tiszta határhaszna magasabb, mint a szálloda externális költsége. Tegyük fel most az ellenkező helyzetet, nevezetesen azt, hogy a folyó a fafeldolgozó tulajdonában van! Az üzemnek most jogában áll szennyezni. Ha a fafeldolgozó maximális egyéni profitra törekedne, akkor a magas szennyezési fok miatt a szállodatulajdonosnak nagy veszteséget okozna, amely messze meghaladná az üzem termelésnövekedéséből származó hasznot. Ebben az esetben a szállodásnak érdemes felajánlania, hogy kárpótolja a fafeldolgozót –ha az hajlandó kevesebb fát úsztatni– az elmaradt haszonért. Ez mindaddig megéri neki, amíg a szennyezésből származó externális határkára meghaladja a fafeldolgozó tiszta határhasznát. A példából is látható, hogy az externáliák piaci alkuk útján internalizálhatók. Coase második tételéből az is következik, hogy bármilyen módon vannak is rögzítve kezdetben a tulajdonjogok –példánkban mindegy, hogy a szennyezési jog a szállodásé vagy a fafeldolgozóé–, a piaci

alkuk ugyanahhoz a termelési és szennyezési szintekhez vezetnek. A tulajdonosi jogosítványok kezdeti elosztása tehát független a hasznok és az externáliák végső elosztásától.

A piaci alkuk és tranzakciók csak abban az elméleti környezetben tekinthetők költségmentesnek, ha az információk áramlásának és feldolgozásának a költsége, más szóval az információk beszerzésének és a döntések meghozatalának a költsége egyaránt zérus. Ez pedig nyilvánvalóan csak és kizárólag akkor következik be, ha a két elsődleges piaci kudarc nem létezik, azaz ha a szereplők tökéletesen racionálisak és tökéletesen informáltak.

A piaci alkukat a gyakorlatban igen költségessé teszi az, hogy a valós helyzetben az esetek sosem két-, hanem sokszereplősek. A folyó szennyezése például nemcsak a horgászok számára okoz kárt, hanem széles társadalmi körnek is. Rossz közérzetet okoz például a természetvédőknek, hogy a folyó szennyezett, a gombaölőszer emellett csökkenti a biodiverzitást, amely ronthatja az elkövetkező generációk életfeltételeit is, stb. A biodiverzitás és a környezet védelme tekinthető közjóságnak, így ennek finanszírozása (vagy a közjóság elvesztése esetén a kárpótlása) szintén megvalósítható a 3.1. fejezetben bemutatott iteratív eljárással, azonban ez jelenleg a gyakorlatban az alkufolyamatok költségessége miatt nem alkalmazható. Sőt, amennyiben a szennyezés tartós kárt okoz környezetben, akkor a piaci alkuk még elméletileg sem kivitelezhetők, ugyanis az utókor érintetteit nem tudjuk a tárgyalóasztal mellé ültetni.

A Coase-tétel gyakorlati alkalmazása a mai technológiai színvonal mellett még elég korlátozott, azonban egyértelműen látható, hogy az információáramlás tökéletesedésével párhuzamosan ez egyre jobban terjed. Gondoljunk például a széndioxid, kéndioxid és más szennyező gázok kvótáinak kereskedelmére! **A Coase-tétel elméleti jelentősége e mellett elvitatathatlan, ugyanis bizonyítja, hogy az externális hatások szintén csak származtatott piaci kudarcok, azaz a tökéletlen információáramlásnak és tökéletlen információfeldolgozási képességnek (azaz a nem racionális magatartásnak) a tovaryűrűző hatásai.**

3.3. fejezet

Erkölcsei kockázat és kontraszelekció

Az erkölcsi kockázat fogalma azt a kockázatot testesíti meg, hogy a gazdasági szereplőknek érdekében állhat a másikat megtéveszteni, félreinformálni annak

érdekében, hogy többlethaszonra tegyenek szert. Az erkölcsi kockázat (moral hazard) kifejezés abból származik, hogy a többlethaszon reményében folytatott szerződészegés, megtévesztés, félreinformálás, stb. nem erkölcsös, nem etikus, immorális dolog az egyén részéről. Az erkölcsi kockázat az ún. megbízó-ügynök viszonyban jelentkezik, ami a piacon és az állami intézményekben egyaránt megjelenik. Piaci kontextusban a megbízó-ügynök kapcsolat tipikus példái a munkaadó és munkavállaló, eladó és vevő, tulajdonos és üzletvezető, felügyelő bizottság és igazgatóság, igazgatóság és vezetők, az idegen tőke tulajdonosa és a vezetők, valamint a vezetők és beosztottak közti viszony. **Erkölcsi kockázatnak tekinthetjük például a következő esetek bekövetkezésének lehetőségét:**

- 1) Annak kockázata, hogy a munkavállaló munkaidőben lazsál, miközben a főnökét megtéveszti, és a valóságosnál magasabb teljesítményről informálja;
- 2) Annak kockázata, hogy a vállalat menedzsmentje megtéveszti a tulajdonosokat (a részvényeseket), és nem az ő érdeküknek megfelelően fekteti be a pénzüket.
- 3) Annak kockázata, hogy a vállalat információkat rejt el a hitelező bank elől, és ez a hitelképességi besorolásának javulását eredményezi, amelyből kifolyólag a bank alacsonyabb kamat mellett folyósítja a hitelt;
- 4) Annak kockázata, hogy a vagyonbiztosítással rendelkező egyén nem igyekszik megóvni a vagyonát, gondatlanul vagy erkölcstelenül jár el annak érdekében, hogy a biztosítótól kárpótlást kapjon;
- 5) Annak kockázata, hogy az orvos –kihasználva a beteg és a biztosítótársaság informáltságának hiányát– a szükségesnél több szolgáltatást (kezelést) végez el többletjövedelem reményében.

Minél kevesebb információval rendelkezik a megbízó az ügynök egyéni céljairól, cselekvési lehetőségeiről és tényleges teljesítményéről, annál nagyobb a kockázat, hogy az ügynök nemcsak a megbízó érdekében, hanem a megbízó hátrányára, saját érdekeit is szem előtt tartva tevékenykedik. Az opportunista magatartás ugyanis –mely magában foglalja a csalás és megtévesztés lehetőségét; például a teljesítmény-visszatartást, a teljesítmények megtévesztő közlését vagy a szerződés önérdekű értelmezését, stb. – az ügynök részéről sajnos teljesen racionális cselekvésnek tekinthető. **Az erkölcsi kockázat az információk áramlásának, ellenőrzésének és feldolgozásának a költségességére vezethető vissza. Az ebből származó jóléti veszteséget ügynökköltségnek is nevezzük, amelynek három összetevője van:**

- 1) A megbízó kiadásai, például a szerződés költségei, az ügynök ösztönzésére irányuló kiadások, a kockázati prémiumok, valamint a megbízás ellenőrzése és értékelése;

- 2) Az ügynök azon költségei, amelyek a megbízó ellenőrzés iránti igényéből fakadnak, például az önkontroll, az elszámolási kötelezettség, a megbízó elvárásának megfelelő információk megszerzésének költségei és a kártérítési kötelezettséggel járó garanciális költségek;
- 3) A megbízó azon vesztesége, amely abból ered, hogy az ügynök teljesítménye eltér a megbízó lehetséges haszonmaximumától (reziduális költség).

Az erkölcsi kockázat létezése miatt a piacon kockázati prémiumok épülnek be a biztosítási jutalékokba, kamatlábakba, árakba, bérekbe, stb., amelyek a piacokat torzítják, és eltérítik a Pareto-hatékony állapottól. A kockázati prémiumok létezésének egyenes következménye a kontraszelekció, ugyanis a megemelkedett árak, kamatlábak, biztosítási jutalékok, stb. miatt csak a magasabb kockázatot képviselő ügynökök hajlandóak a megbízóval leszerződni. A kontraszelekció kifejezés abból a felfogásból származik, hogy a megbízó pontosan azzal a tevékenységével okoz önmagának kárt, és azért szerződik végül a kockázatosabb ügynökkel, mert kockázati prémiummal próbálta magát bebiztosítani az erkölcsi kockázat ellen. Az például, ha egy bank úgy dönt, hogy a kockázatos adósok megjelenésének kockázatát úgy próbálja ellensúlyozni, hogy hitelkamatát megemeli, kontraszelekcióhoz vezethet, ugyanis könnyen előfordulhat, hogy a magasabb hitelkamatokat már csak a kockázatosabb és immorálisabb ügyfelek vállalják fel.

3.4. fejezet

Monopol és oligopol piaci struktúrák – a piacok megtámadhatósága

A szakirodalomból közismert, hogy a monopol és oligopol piaci magatartás nem vezet Pareto-hatékony állapothoz, mert a termék ára nem egyenlő a határkölségével, valamint a termelési tényezők határtermékértéke nem egyenlő a termelési tényező árával. Ebből kifolyólag, monopolista (oligopolista) és monoposztonista kizsákmányolás, valamint holttehervesztés keletkezik. A Baumol-Panzer-Willig-tanulmány megjelenése (1982) óta azonban a közgazdászok elfogadottnak tekintik azt az elméletet (megtámadható piacok elmélete), amely kimondja, hogy **az oligopóliumok és a monopóliumok is képesek a tökéletesen versenyző vállalathoz hasonlóan viselkedni, ha „megtámadható piacon működnek”**. Nem az a fontos tehát, hogy hány résztvevő van a piacon, hanem az, hogy mekkora a „potenciális verseny”. **A potenciális verseny mértéke pedig attól függ, hogy**

mekkora a piacra történő be- és kilépés költsége. A be- és kilépés költségességét három tényező befolyásolja: az adminisztratív akadályok, a piaci információk beszerzésének költsége, valamint a be- és kilépés egyszeri, úgynevezett elsüllyedt költségei. Az első két problémát megoldottnak tekinthetjük, ha az állami adminisztratív korlátokat lebontjuk (tökéletes piacon nincs is szükség állami szerepvállalásra) és tökéletes informáltságot feltételezünk (amely eddig is alapfeltétel volt számunkra). Ahhoz, hogy a be- és kilépés teljesen költségmentes legyen, az is szükséges, hogy a piac elhagyása után minden beruházás veszteség nélkül értékesíthető legyen.

Nézzünk erre egy példát! Tegyük fel, hogy a piacon egyetlen mobiltelefon vállalat van jelen, ami monopol módon árazza a szolgáltatását. Erre egy potenciális versenytárs felfigyel, kiszámítja, hogy ha a piacon akár két vállalat is képes lenne nyereségesen működni, ezért hozzákezd kiépíteni a mobilhálózatát, azaz az infrastruktúrát. A bent lévő vállalat azonban ezt észreveszi, és átmenetileg leviszi a szolgáltatásainak az árait (akár önköltségi szintre is), annak érdekében, hogy a piacot megtámadó versenytárs csődbe menjen, és a piac később továbbra is a monopólium ellenőrzése alatt maradjon. Ezt azért tudja megvalósítani, mert az újonnan belépő vállalat kockázata magasabb, mint a bent lévő vállalaté. Ha ugyanis az újonnan belépő vállalat a versenyben alulmarad, akkor a beruházását elveszíti, azt értékesíteni vagy egyáltalán nem vagy csak nagy veszteség árán tudja. (Senki nem lép be egy olyan piacra, ahol a veszteség szinte garantált.) A bent lévő vállalat ezzel szemben nem sokat kockáztat az öldöklő versennyel, hiszen már régóta a piacon van, kiépített vevő- és beszállítói kapcsolatokkal rendelkezik, a beruházása lehet hogy már meg is térült a múltban. Ha pedig még ennek ellenére is alulmaradna a versenyben, akkor legfeljebb annyit veszíthet, hogy a monopol pozíciója oligopol pozícióra változik, de a piacról ettől még nem szorul ki, nem megy csődbe. A bent lévő és a betörni szándékozó vállalat kockázatának mértéke tehát rendkívül aszimmetrikus és egyenlőtlen. A potenciális versenytárs tehát kétszer is meggondolja mielőtt a beruházáshoz hozzákezd, más szóval a piac nem tökéletesen megtámadható.

A következő beruházástípusok például sokszor idő-, helyzet- és vállalat specifikusak, ezért a befektetett értékek csak veszteséggel adhatók el, ami a piac megtámadhatóságát csökkenti:

- 1) Telephely-specifikus beruházások** (pl. alkatrészgyár építése az átvevőhely közvetlen környezetében, hogy szállítási és raktározási költségeket takarítsanak meg)
- 2) Berendezés-specifikus beruházások** (pl. új, speciális technológiájú termelőgépek vásárlása)

- 3) **Beruházás specifikus emberi tőkébe** (pl. kevésbé standardizált, vállalatspecifikus tervezési eljárások elsajátítása)
- 4) **Vevőspecifikus beruházások** (pl. csak egy ügyfél megrendeléseinek kiszolgálására tervezett kapacitásbővítés)
- 5) **Reputációt szolgáló beruházások** (pl. márkanev-építés)
- 6) **Határidő-specifikus beruházások az időben csak korlátozottan értékesíthető, vagy hasznot hozó javakba, szolgáltatásokba** (pl. szezonális áruk, just-in-time termeléshez szükséges javak és szolgáltatások).

A felsorolt beruházástípusok kockázta azonban egytől-egyig lefedezhető, ha a piacon létezik „megfelelő mennyiségű” határidős piac is. Ha ugyanis például a mobilszolgáltató határidős szerződést is tud kötni az ügyfelekkel, azaz már a beruházás elkezdése előtt rögzíteni tudja a majdani ügyfélkörét, akkor a fenti beruházástípusok nem járnak kockázattal, hiszen a megtérülése már a beruházás pillanatában is garantálható. (A határidős szerződéseknek is lehet természetesen piaca, azaz az üzletből később is ki lehet szállni, csak ez esetben az ember realizálja az ez idő alatt elszenvedett árfolyamnyereséget, vagy árfolyamveszteséget.) Ahhoz persze, hogy minden termék és szolgáltatás esetében általánossá váljon a határidős kereskedelem, azaz, hogy most kössünk szerződést egy több év múlva esedékes szolgáltatásra, költséghatékony információáramlásra és racionális piaci magatartásra van szükség. **Minél tökéletesebb az információáramlás és minél racionálisabbak a szereplők, annál hatékonyabban működik a határidős kereskedelem, és így annál inkább megtámadhatóbbak azok a piacok is, amelyeknél magasak a be- és kilépési költségek. Tökéletes információáramlás és tökéletesen racionális piaci magatartás mellett a monopóliumok és oligopóliumok tehát tökéletesen megtámadhatók, és ezért versenypiaci árazást alkalmaznak.**

4. fejezet

Közösségi döntések elmélete

4.1. fejezet

A gazdaságpolitika feladata a piaci kudarcok tükrében

Az általános egyensúlyelmélet és a mikroökonómia tételei alapján közismert, hogy a nemzeti jövedelem akkor maximális, ha minden piacon érvényesül a tökéletes verseny. A 2. és 3. fejezetek bemutatták, hogy mely tényezők miatt nem működnek a piacok tökéletesen, és hogy a valóságban miért nem jön létre a versenyzői egyensúly és a Pareto-hatékony állapot. Bizonyítottuk, hogy a szakirodalomból ismert összes piaci kudarc (monopólium, közjavak, externáliák, erkölcsi kockázat, kontraszelekció, stb.) valójában visszavezethető mindössze két elsődleges piaci kudarcra, a nem racionális piaci magatartás és a tökéletes információáramlás tovagyrűző hatására. Más szóval, az összes piaci kudarcnak az elosztási hatékonyságra és a jövedelemre gyakorolt negatív hatása a két elsődleges kudarc csökkenése esetén szintén csökken.

A gazdaságpolitikának ezért első megközelítésben azt kell mérlegelnie, hogy be tud-e úgy avatkozni a gazdaságba, hogy a két elsődleges kudarc negatív összhatása csökkenjen. **Az állam feladata egyrészt az, hogy biztosítsa az egyének számára a minél racionálisabb döntések meghozatalának lehetőségét, másrészt pedig hogy csökkentse az információ áramlásának költségét, idejét és korlátait. Ennek érdekében fontos, hogy az állam szerepet vállaljon a telekommunikációs és az informatikai infrastruktúrák és technológiák fejlesztésében, ugyanis ezzel az összes piac működése tökéletesedik.** Az infrastruktúra és a technológia fejlesztése természetesen nem költségmentes. Addig érdemes az államnak az információáramlás tökéletesítése és a minél racionálisabb emberi magatartás elérése céljából kiadásokat felvállalnia, amíg az ebből származó határhasznok meghaladják a határköltségeket. A határhasznon itt annak a haszonnak a marginális értékét testesíti meg, amely a piacok tökéletesedéséből és a Pareto-hatékony egyensúlyi állapothoz történő közeledésből származik, azonban a határköltség nem kizárólag az explicit állami kiadásokat jelenti, hanem ez kiegészül még az állami beavatkozás hatására jelentkező piaci és kormányzati kudarcok hatékonyságcsökkentő hatásával is. **Az állami szerepvállalás módjának kiválasztásakor tehát mérlegelni kell, hogy a beavatkozás hatására a piaci**

működésben bekövetkezett tökéletesedés meghaladja-e az eközben generált új piaci és kormányzati kudarcok összhatását!

Hiába tökéletesítjük azonban a technológiát és az infrastruktúrát, a piac működése sosem lesz tökéletes. Egyrészt az emberek sosem lesznek hibátlan számításokat végző érzéketlen komputerek, és így a döntések sosem lesznek tökéletesen racionálisak, másrészt az információ áramlása sem lesz soha teljesen szabad és költségmentes. A piacról „el nem tűntethető” kudarcok ezért indokolhatnak minőségileg más jellegű állami beavatkozást is. A nem racionális emberi magatartás szükségessé teheti például a meritorikus javak állami szolgáltatását (pl. kötelező biztonsági öv, elemi közoktatás, stb.), de az információáramlás tökéletlensége indokoltta teheti például a közjavak előállítását, az externáliák állami internalizálását, az ügynökköltségek szabályozását, stb.. Az externáliák és a közjavak problémájának bemutatásánál látható volt, hogy minél több szereplős egy modell, annál költségesebb a piaci alkuk és tranzakciók lebonyolítása. Felvetődhet ezekben az esetekben az a kérdés, hogy **egy sokszereplős tranzakció sorozat végrehajtása helyett nem gazdaságosabb-e inkább az államra bízni az erőforrás-allokációt?**

A 3.2. fejezetben bemutatott esetben például rendkívül költséges lenne minden környezetvédőtől megkérdezni, hogy milyen mértékben csökkenti hasznosságérzetüket a folyó szennyezettsége. Pláne költséges lenne, ha ezeket a preferenciákat a 3.1. fejezetben ismertetett iteratív folyamat útján nyilváníthatnánk ki. Amennyiben viszont az állam önkényesen döntené el, hogy kit milyen összeggel kárpótol a környezetszennyezésért, igaz, hogy nem jutnánk Pareto-hatékony elosztáshoz, de megspórolhatnánk a preferenciák hiteles kikérdezésének igen magas költségét. Az állam feladata elsősorban természetesen a piacok tökéletesítése kell, hogy legyen, de mivel egy ponton túl ez már nem gazdaságos, **mérlegelni kell, hogy a tökéletlen piacnál vajon nem hatékonyabb-e az állami elosztás, vagyis az, ha az állam megpróbálja a piac kudarcait a közvetlen szerepvállalásával ellensúlyozni.** Amikor arról dönt a kormányzat, hogy kezébe vegye-e az elosztás megszervezését, költség-haszonelemzést kell végeznie, hogy vajon a piaci vagy a kormányzati elosztás alkalmazása esetén alacsonyabbak az információáramlás és feldolgozás költségei, valamint az elosztásból származó hatékonyságvesztés.

A gyakorlatban annál gazdaságosabb a piaci allokáció, azaz annál inkább szükség lehet állami beavatkozásra, minél többszereplős egy tranzakció, minél nagyobb földrajzi távolságban vannak a szereplők egymástól, minél nagyobbak a szereplők közötti kulturális, társadalmi, nyelvi, stb. különbségek és minél elmaradottabb a kommunikációs infrastruktúra és technológia. Amikor tehát az információáramlás és a

piaci alkuk magas költséggel járnak, szükséges, hogy az állam közjavakat állítson elő, az externáliák miatt költségvetési újraelosztásokat valósítson meg, a monopóliumok és oligopóliumok esetében éljen az árszabályozás eszközével, strukturális szabályozásokkal csökkentse az ügynökköltségeket, stb.

Amikor tehát költség-haszonelemzést végzünk, hogy hatékony-e az állami beavatkozás egy adott területen, akkor a mérleg egyik serpenyőjében a piaci megoldás összköltsége, azaz az információcserének és az iteratív piaci alkuknak a tranzakciós költsége van, a mérleg másik serpenyőjében pedig az állami intézmények működtetésének a költsége, valamint az ebből továbbgyűrűző piaci és kormányzati kudarcok összességének költsége található. Az állam épületeket, hivatalokat, infrastruktúrát tart fenn, és igen nagy munkaerőállományt foglalkoztat azért, hogy ellenőrizze és beszedje az adót, a járulékokat, az illetékeket, valamint, hogy biztosítsa az alkotmányos jogrend fennállását és más közszolgáltatásokat. Ezeknek az erőforrásoknak a lehetőségköltsége mind a mérleg második serpenyőjében van, azonban ez még távolról sem a teljes költsége a kormányzati szerepvállalásnak! A kormányzat működése ugyanis messze nem tökéletes, és még a nagy erőforrásfelhasználás mellett sem teremt Pareto-hatékony állapotot. **Az állami szerepvállalás összköltsége tehát három tényező összegéből származik: az állam működésének explicit költsége (a ráfordított erőforrások alternatív költsége), a szavazási paradoxonok miatt keletkező jóléti veszteség, valamint az állam működésének belső tökéletlenségei miatt keletkező piaci és kormányzati kudarcok összessége (a Pareto-hatékony állapottól való eltávolodás).** A három tényezőtől az első meglehetősen explicit, számlákkal jól mérhető költség, a második kettő nagyságát azonban csak becsülni lehet. A szavazási paradoxonoknak és a kormányzat belső működésének kudarcainak tovagyűrűző hatásait részletesen áttekintjük a következő alfejezetekben.

4.2. fejezet

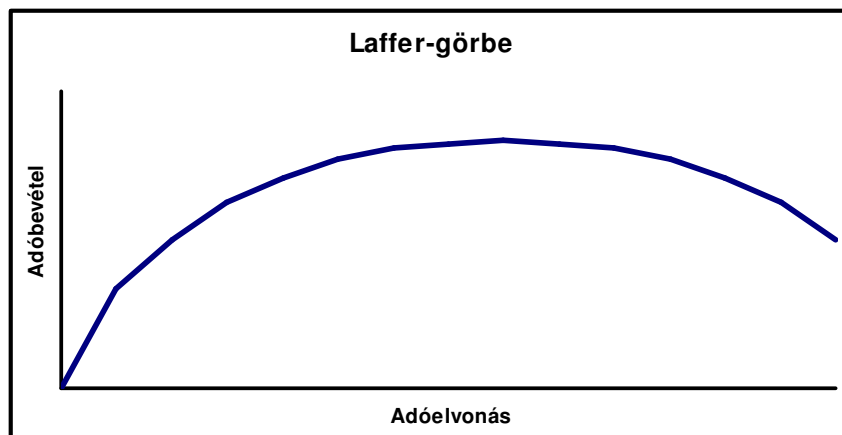
Az állam nem egy jóságos és mindenható fekete doboz

A 4.1. fejezetben még távolról sem értünk a költség-haszonelemzés elméleti megalapozásának a végére, ugyanis az állam belső működésének tökéletlenségeiből származó jóléti veszteségekkel még nem számoltunk. Mindaddig úgy tekintettünk az államra, mint egy „eredendően jóságos és mindenható fekete dobozra”, és a belső

működésének elemzéséhez még hozzá sem kezdtünk. Most viszont áttekintjük az állami intézményrendszer mechanizmusát, mely egyértelműen szembesít majd minket azzal a ténnyel, hogy **az állam se nem jóságos, se nem mindenható.**

1) **Az a feltételezés, hogy az állam mindenható és rendelkezik a kellő erősségű legitim hatalommal és gazdaságpolitikai eszközzel, nagyon távol áll a valóságtól.** Az igaz, hogy az állam rendelkezik egy olyan eszközzel, amellyel egyetlen másik szereplő sem, nevezetesen a kikényszerítés erejével, ez azonban távolról sem mindenható és örök érvényű. Való igaz, hogy az állam például adóztathat, tilthat bizonyos tevékenységeket, büntetheti a törvénysértőket, de ezek sem korlátlan lehetőségek, és nem is tökéletesek. **Nem lehet korlátlanul sem adóztatni, sem büntetni.** Ennek egyrészt komoly gátat szabnak az egyes országok alkotmányai, a demokratikus választási rendszerek és a pártok közötti versengések, másrészt pedig még egy elvakult diktátor sem rendelkezik korlátlan hatalommal. A 4.1. ábrán látható **Laffer-görbe** a kormányzati adóbevétel nagyságát ábrázolja az adóelvonás mértékének függvényében. Ha egy erősen központosított hatalom arra törekszik, hogy minél több adóbevételhez jusson, és ezért emeli az adókulcsokat, pótlólagos adófajtákat vezet be, valamint szigorítja az adócsalásért járó büntetési tételeket, akkor a fogyasztók csökkentik munka-erőfeszítéseiket, az üzleti vállalkozások visszafogják beruházásaikat, azaz az ösztönzések oly mértékben csökkennek, hogy ezáltal mind a kibocsátás, mind pedig a kormányzati adóbevétel csökken. (Ez elméletileg lehetséges ugyan, de a demokratikus piacgazdaságokban az adóelvonások mértéke messze elmarad attól a szinttől, hogy az adóbevételek az elvonás növekedésének hatására csökkenjenek. Becslések szerint ez a fordulópont a költségvetési centralizáció 80-90%-os szintjénél következne be.)

4.1. ábra

- 2) Az állam hatalmának korlátai nemcsak az adóztatás és büntetés hatáskörénél fedezhetők fel, hanem számos más területen is. **Az 1.2. fejezetben a jóléti közgazdaságtan második tételének ismertetésénél látható volt, hogy az ideális államnak képesnek kellene lennie a vagyon újraelosztására is.** Tudomásom szerint azonban még a történészek sem ismernek olyan államot, ahol megvalósult volna, hogy a gazdagoktól elvették volna vagyonukat, és azt szétosztották volna a szegények között⁸.
- 3) Mindeddig azt is feltételeztük, hogy az állam irányítói racionális döntéshozók, így őket nem befolyásolják szubjektív érzelmek. Valójában azonban **semmi okunk sincs feltételezni, hogy a politikusok és az állami köztisztviselők e tekintetben bármennyire is „különbek” lennének, mint a piaci szereplők. Őket ugyanúgy befolyásolják a szubjektív érzelmek.**
- 4) **A piacéhoz hasonlóan, az állam tökéletlen működéséhez nemcsak a nem racionális emberi magatartás járul hozzá, hanem az állami intézmények működését is megnehezíti az információáramlás költségessége és annak tovagyrúzó hatásai** (externális hatások, megbízó-ügynök problémák, lobbik járadék vadászó tevékenységei, kontraszelekciók, stb.).
- 5) Feltételeztük továbbá azt is, hogy az állam eredendően jó, kizárólag a társadalom javát igyekszik szolgálni, valamint hogy a politikusok és az állami köztisztviselők a társadalom érdekeinek rendelik alá önnön érdekeiket. Ez az alapfeltevés teljesen ellentmond a homo economicus magatartásnak. A valóságban az állami tisztviselők önérdék-érvényesítő tevékenysége sok kormányzati kudarc forrása. **Míg ugyanis a piaci működésnél bizonyított a „láthatatlan kéz” elmélete, azaz, hogy a piaci szereplők önérdék-érvényesítő magatartása az egész nemzetgazdaság javát szolgálja, addig ugyanez a megállapítás az állami szektorra nem érvényes.** Az állami intézményrendszerben az egyéni önérdék-érvényesítés legtöbbször a közösség kárára valósul meg.
- 6) **Végül, utoljára maradt a legsúlyosabb kormányzati kudarc, mely miatt még egy „elvileg tökéletes és kudarcmentes állam” sem képes Pareto-hatékony elosztásra. A demokratikus szavazás intézménye erősen torzítja a preferenciákat!** Ellentétben tehát a piaci működéssel, a kormányzat működése még tökéletes informáltság és tökéletesen racionális magatartás esetén sem biztosítja a javak Pareto-hatékony elosztását. Ez a

---

⁸ A rómaiaknál a köztársaság korában a patríciusok földjének egy részét szétosztották a plebejusok között, de ez is távol állt a teljes vagyonújraelosztástól. A szocialista rendszerek végre tudták ugyan hajtani a vagyonelkobozást, de utána azt nem osztották szét a szegények között, hanem „államosították”.

szavazási paradoxonok bemutatásával, valamint Arrow lehetetlenségi tételének ismertetésével kerül a 4.3. fejezetben bizonyításra.

Az imént röviden felsorolt kormányzati kudarcok elemzésével részletesen a közösségi döntések elmélete (public choice theory) foglalkozik. Az elmélet rámutat arra, hogy ha az államot nem egy „eredendően jó szándékú fekete doboznak”, hanem a valósághoz sokkal közelebb állva, olyan hatalmi szervezetnek tekintjük, amelynek szereplői önértékesítő és nem tökéletesen informáltak, akkor azzal szembesülünk, hogy az állami beavatkozások hatékonysága jóval alacsonyabb a korábban feltételezettnél. Amikor a kormányzat költség-haszonelemzést végez, hogy megállapítsa, hogy egy adott területen az állami beavatkozás pozitívan járul-e hozzá a nemzetgazdasági jóléthez, mindig kalkulálni kell a kormányzati intézményrendszer belső működési zavaraira is. **A közösségi döntések elmélete tehát arra mutat rá, hogy amennyiben költség-haszonelemzésünkbe bevonjuk a kormányzat belső kudarcait is, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az állami szerepvállalásnak jóval kisebb mértéke tekinthető csak gazdaságosnak, mint azt korábban hittük.**

Ebben a fejezetben a továbbiakban áttekintem, hogy miért nem létezik az államszervezetnek még elméletileg sem tökéletes állapota. Igyekszem rámutatni arra, hogy mi az oka annak, hogy a demokratikus szavazások nem képesek hűen tükrözni a közösség preferenciáit, így az állami döntések még tökéletes működés mellett sem lehetnek optimálisak. Majd azt igyekszem bemutatni, hogy melyek azok a kudarcok, amelyek még tovább rontják ennek az „elméletileg is tökéletlen államnak” a hatékonyságát. Látható lesz, hogy a piacon jelentkező elsődleges kudarcok (tökéletlen információáramlás, nem racionális döntések) és azok tovaggyűrűző hatásai ugyanúgy megjelennek az állami szerveknél is.

4.3. fejezet

Miért nem létezik tökéletes kollektív állami döntés?

Míg a mikroökonómia és az általános egyensúlyelmélet a piac tökéletes formáját képes leírni, a tökéletes államról nem létezik ilyen paradigmarendszer. Pont fordítva! **A közgazdasági elmélet azt bizonyítja, hogy tökéletes állami intézményrendszer egyáltalán nem létezik.** Míg tudjuk, hogy tökéletes piac csak az elméletben vázolható fel, a valóságban

legfeljebb közelíteni tudunk hozzá, az állam esetében a helyzet már az, hogy tökéletes formája még elméletileg sem létezik, így az sem tisztázott, hogy milyen működési formához kellene közelítenie. Arrow lehetlenségi tétele és a szavazási paradoxonok azt bizonyítják, hogy nincs olyan demokratikus szavazási módszer, amely hűen tükrözné az állampolgárok valós preferenciáit.

A 3.1. fejezetben látható volt, hogy a közjavak finanszírozása megoldható Pareto-hatékony módon, mindössze biztosítani kell a Lindahl-egyensúlyt, vagyis azt, hogy a marginális adóár minden egyén esetén egyenlő legyen a közjószág egyéni határhasznával. A 3.1. fejezet leírt egy olyan iteratív eljárást, amely képes biztosítani azt is, hogy ne érvényesüljön a potyautas-taktika, azaz minden egyén a valóságnak megfelelően nyilvánítsa ki a preferenciáit. Ez a megoldás azonban nem „a tökéletes államra”, hanem a tökéletes piacra vonatkozik. Ehhez ugyanis nincs szükség sem kormányra, sem országgyűlésre, sem központi költségvetésre, sem hivatalokra, hanem mindössze annyi szükséges, hogy a piaci szereplők közötti kommunikáció gyors és költségmentes legyen. Akár az Interneten is létrehozható lenne egy ilyen „közjószágpiac”. A világháló biztosíthatná a kommunikációt, mely révén kikérdezhetőek lennének a preferenciák, majd egy szoftver, amely a leírt iteratív eljárást ismeri, kiszámolná minden egyén számára az adóárakat. Az összeget az egyes személyek egy közös számlára fizetnék be, és ebből finanszíroznák a közösen megrendelt szolgáltatásokat. **Ebben az ideális helyzetben, amikor az állampolgárok közötti kommunikáció minden szempontból teljesen költségmentes, az államapparátus semmilyen formájára nincs szükség.** Természetesen a valóságban a kommunikáció és a tranzakció igen költséges lehet még akkor is, ha a legfejlettebb technológiákat használjuk. A tranzakciós költségek különösen az érintettek nagy száma esetén lehetnek jelentősek, ezért ilyen esetekben indokolt lehet az állami beavatkozás. Valószínű ugyanis, hogy ez kisebb jóléti veszteséggel jár, mint a piaci alkuk magas költségének felvállalása.

Az állam működése teljesen más, mint a piacé, mivel itt nem egyéni, hanem kollektív döntések születnek. Egy demokratikus államban az állampolgárok vagy közvetlen szavazással (népszavazás) vagy választott képviselők útján nyilvánítanak véleményt. Kenneth Arrow (1972-ben Nobel-díjjal jutalmazott közgazdász) elmélete azonban kiábrándító véleményt fogalmaz meg. **Arrow lehetlenségi tétele kimondja, hogy demokratikus szavazással nem juthatunk olyan társadalmi jólétfüggvényhez, amely nem torzít, azaz ténylegesen hűen tükrözi a társadalom valós preferenciáját. Nem létezik tehát olyan szavazási módszer, amely garantálná a hatékonyságot, így elméletileg sem létezik tökéletes kollektív állami döntés.**

A szavazások útján lebonyolított közösségi döntéseknek van még egy másik igen súlyos hiányossága is: a szavazatokkal nem lehet intertemporálisan kereskedni. A piacon a sikeres működés eredménye a profit. Profit alatt azonban nemcsak a jelenbeli profitot érthetjük, hanem a jövőben várható nyereséget is. A tőkepiacon ugyanis a várható jövőbeli profitot bármikor jelenbelire lehet váltani, és fordítva. A részvény- és kötvényárakba például beépülnek a jövőbeli várakozások, így beruházásainkból tetszőleges időtáv után kiszállhatunk. A fogyasztónak tehát módja van arra, hogy hasznát intertemporálisan maximalizálja.

Míg tehát a piacon lehetőség van arra, hogy erőforrásainkat megtakarítsuk, és a jelenbeli nyereségről lemondva jövőben várható hasznokat realizáljunk, a „politikai piacról” ugyanez nem mondható el. A politikai piacon az eredményt nem a profit, hanem a szavazat testesíti meg, azonban **nem létezik olyan „piac”, ahol a jelenbeli szavazatokat jövőbeli szavazatokra lehetne cserélni, vagy fordítva.** Kollektív döntések természetesen nemcsak állami intézményekben születnek, hanem a vállalatok igazgatósági tagjai, vezetői is gyakran döntenek szavazás útján. A szavazási eljárások tehát a piaci döntéseket is torzíthatják. A két eset között van azonban egy nagy különbség: míg a részvénytulajdonos a részvényét eladva megszabadulhat a rossz döntés következményétől, ugyanez nem mondható el az állampolgárokról, az emberek ugyanis nem tudnak elmenekülni az állam rossz döntéseinek negatív hatásai elől.

Míg tehát a mikroökonómia és az általános egyensúlyelmélet pontosan leírja a tökéletes piac működését, a közösségi döntések elmélete azt bizonyítja, hogy a tökéletes állam még elméletileg sem létezik. **A gyakorlatban természetesen a tökéletes piac sem létezik, és valószínűleg soha nem is fog létezni, de legalább közelíteni tudunk hozzá. Az állam esetében azonban még elméleti képünk sincs arról, hogy mi a követendő cél.** Ez a konklúzió az állami intézményrendszer egy igen súlyos problémájára hívja fel a figyelmet.

Az állami intézmények ráadásul nemcsak a szavazási rendszerek torzítottsága miatt nem funkcionálnak tökéletesen, működésük hatékonyságát tovább rontják a kormányzati kudarcok és azok tovagyrúzó hatásai is. E hatásokat a fejezet hátralévő részei tárgyalják.

4.4. fejezet

A nem racionális magatartás, mint elsődleges kormányzati kudarc

A 4. fejezet első három alfejezete bemutatta, hogy az állami szerepvállalásnak háromféle költsége van: az állami intézmények működtetéséhez szükséges erőforrások, Arrow lehetetlenségi tétele miatt bekövetkező jóléti veszteség, valamint az egyéb kormányzati kudarcok. A 4. fejezet hátralévő része a harmadik tényezőt, azaz az „egyéb kormányzati kudarcokat” mutatja be részletesen. Mivel **az egyéb kormányzati kudarcok is visszavezethetők két elsődleges kudarcra (a nem racionális magatartásra és a tökéletlen információáramlásra), valamint ezek tovaggyűrűző hatásaira**, a kormányzatnál is alkalmazzuk a korábban megszokott módszert, ami sokkal áttekinthetőbbé teszi a kudarcok hatásait. A 4.4. és a 4.5. fejezetek bemutatják a két elsődleges kormányzati kudarcot, majd a következő alfejezet ezek tovaggyűrűző hatásait, azaz a származtatott kudarcokat ismerteti.

Az állam hatékony működéséhez nemcsak a politikusok, az állami köztisztviselők és közalkalmazottak racionalitása, hatékony munkája és organikus egysége lenne szükséges, hanem az is, hogy a közvélemény, azaz a választók mindezt támogassák is. **A valóságban azonban sokszor sem a politikusok, sem az állami bürokraták, sem pedig a választók nem cselekednek racionálisan.**

A 2.1. fejezet rámutatott, hogy az agykapacitás korlátai, más szóval **a kognitív korlátok miatt** az ember nem képes korlátlan mennyiségű információt feldolgozni, és ezért nem képes minden őt érintő kérdésről relevánsan dönteni. **A választók nem képesek megismerni minden politikus minden kérdésről alkotott álláspontját, nem képesek ezeket hatékonyan elemezni, és persze a politikusok sem képesek az összes választó preferenciáját összegezni és értékelni.** A politikusok és az állami köztisztviselők a törvényalkotáskor és beruházási döntésekkor nem képesek a piacról jövő összes információt feldolgozni. Az információfeldolgozás hatékonyságában a piac messze túlteljesíti az államot, mivel ott az információk feldolgozása szétszórta valósul meg, és az információk tömege nem koncentrálódik a központban, hanem minden egyénnek csak a számára fontos információt kell elemeznie.

Az államapparátusban és a politikában az emberek racionális tevékenységét tovább nehezítik a tekintélyelvű és hierarchikus függőségi viszonyok. **Nemcsak a korábban bemutatott, a versenyszférában is jelentkező magatartásnormák okozhatják az egyén függőségét** (pl. zsarolások, függőséget okozó termékek fogyasztása, stb.), **hanem az egész**

koordinációs rendszer is függőségi viszonyokon alapszik. Hiába vannak kreatív ötletei, innovatív javaslatai egy állami dolgozónak a hierarchia alsóbb szintjein, ha ez ütközik főnökei egyéni érdekeivel, akkor a javaslat általában nem válhat érdekérvényesítő erővé. Természetesen a nagyvállalatoknál sem idegen a főnök-beosztott típusú tekintélyelvű koordináció, de ott a profitorientáltság, a teljesítménykényszer valamint a verseny miatt a döntések közelebb állnak a racionalitáshoz, míg az államapparátusban a döntést gyakrabban befolyásolják szubjektív szempontok. Gyakran fordul elő az is, hogy szinte az egész államapparátus néhány lobbicsoport függőségébe kerül⁹. **A függőségi viszonyok okozta döntési anomáliák tehát fokozottabban jelentkeznek az állami szektorban, mint a versenyszférában.**

Az állami intézményekben ugyanúgy igaz, hogy a ráción kívül az egyének döntéseit egyéb szubjektív tényezők is befolyásolják, mint például a hit, a vallás, a kultúra, a társadalmi szokások és elvárások. **Az állami szektorra is igaz, hogy elsősorban akkor hallgatnak az emberek az érzelmeikre, amikor kevés a rendelkezésre álló információ ahhoz, hogy a döntést racionálisan mérlegelhessék. Az állami szektorban azonban szinte mindig sokkal kevesebb az információ, mint a versenyszférában.** Gondoljunk bele például, hogy milyen nehéz és költséges lenne reális tényadatokkal meghatározni azt, hogy mondjuk a bükkfák gombafertőzésének megelőzése, vagy a képzőművészetek támogatása eredményez-e nagyobb társadalmi hasznosságot! Hasonlóképpen nehezen felbecsülhető az oktatási kiadások jövőbeli hasznának és sok más közszolgáltatásnak a megtérülése is. Amikor a tényadatokkal csak igen nagy szórással lehet megbecsülni a költségeket és a hasznokat, akkor az emberek már nem a pénzügyi racionalitás, azaz a költség-haszonelemzés alapján hozzák meg döntéseiket, hanem a szubjektív érzelmeik kapják a főszerepet.

Az imént röviden áttekintettünk három olyan tényezőt, amely döntő hatást gyakorol a racionális emberi döntésekre (a kognitív kapacitáskorlátot, a függőségi viszonyokból származó befolyásoltságot és az érzelemből fakadó döntések háttérét). Láthattuk, hogy sokkal jelentősebb hatást gyakorol mindhárom tényező az államigazgatásban és a politikai életben dolgozó egyénekre, mint a piaci szereplőkre. Megállapítható tehát, hogy **az egyének kevésbé viselkednek racionálisan az állami szektorban, mint a versenyszférában.** Ennek ellenére az állami intézményrendszer elemzésénél továbbra is az egyéni önérdék-érvényesítésen alapuló 'homo economicus' viselkedési modellből fogunk kiindulni, mert a

---

⁹ Stigler függőségi elméletét Nobel-díjjal jutalmazták 1982-ben. Legismertebb munkája: Stigler, G. (1971): Theory of regulation. Bell Journals of Economics, spring, pp. 3-21.

társadalomtudományokban felvázolt embertípusok közül még mindig ez áll a legközelebb a valósághoz.

A 4.4. alfejezetben felvázolt gondolatmenetet követve megállapítható, hogy az egyik elsődleges kudarc, „a nem racionális magatartás” tekintetében az állam hatékonysága elmarad a piacétól. A továbbiakban a másik elsődleges kudarcnak, a tökéletlen információáramlásnak az államra gyakorolt hatásra térek rá.

4.5. fejezet

A tökéletlen információáramlás mint elsődleges kormányzati kudarc

A 2.2. fejezetben láttuk, hogy az állam legtöbbször információs hátrányban van a piaccal szemben. Az információk beszerzése mindig azon szereplők számára a legolcsóbb, akik a legközelebb tartózkodnak az adott információhoz. A piaci információk beszerzése ezért a piaci szereplők (az érintettek) számára olcsóbb, ráadásul az információ pontos megismerése nekik áll leginkább az érdekükben. Látható volt az is, hogy az államnak elsősorban a piaci információ terjesztésében kell szerepet vállalnia, ugyanis ebben a piac –a szereplők ellenérdekeltsége miatt– kudarcot vall.

Mindeddig azonban mindössze a piaci információk beszerzéséről, terjesztéséről és feldolgozásáról volt szó, de nem került elő az állami intézményrendszer hatékony működéséhez szükséges információáramlás kérdése. A szavazási rendszerek ismertetésénél is automatikusan feltételeztük, hogy az állampolgárok határozott preferenciákkal rendelkeznek, és figyelmen kívül hagytuk a tájékozatlanság és az információhiány okozta problémákat. Ez az alapfeltételezés természetesen nagyon távol áll a realitástól, hiszen **a valóságban a választópolgárok nem rendelkeznek tökéletes információval a politikusokról, és a politikusok sem ismerik pontosan választóik közömbösségi görbéit. Ráadásul az információáramlás számos akadályba ütközik a hivatalokon belül is, amely tovább rontja az állam működésének hatékonyságát.**

A nem racionális magatartás mellett a másik elsődleges kormányzati kudarc a tökéletlen információáramlás.

4.5.1 fejezet

Tökéletlen informáltság a választók és a politikusok között

A tájékozatlan választó szavazata mind társadalmi, mind egyéni nézőpontból felesleges, sőt a végeredményt torzító lehet. Akár jelölről, akár egy konkrét kérdéstről szavaz az állampolgár, a hatékony döntéshez tökéletes informáltságra lenne szükség. **Ahhoz, hogy tudatosan szavazhasson például valamilyen javasolt állami kiadásról** –vagy a kiadást támogató jelölről– **a választónak ismernie kellene a határköltéseket, amelyeket viselnie kell, és a határhasznokat, amelyekben részesül.** A modern adórendszerek és költségvetések összetettsége miatt azonban gyakorlatilag **lehetetlen meghatározni** azoknak a hasznoknak az összegét, amelyeket az egyes polgár az állam tevékenysége jóvoltából élvez; és ugyanígy rendkívül nehéz meghatározni az egyes állami programokhoz kapcsolódó marginális adóköltéseket is.

Tökéletes információ tehát a politikai gyakorlatban sosincs, sőt sokszor még a részinformációk beszerzése is igen költséges. **A fogyasztó csak addig folytatja a tájékozódást, amíg az információ határhaszna meghaladja az információgyűjtés határköltését.** Ez azonban csak rendkívül alacsony színvonalú tájékozottságot biztosít. Az egyének a szavazás előtt általában megkeresik a legolcsóbb információforrásokat, és az alapján szavaznak. A választók számára túlságosan költséges lenne, ha minden lényeges kérdésben törekednének információt szerezni a politikusok nézeteiről. **Kisebb költséggel jár, ha csak a jelöltek életstílusát, személyes értékrendjét próbálják némileg megismerni.** Az objektív információszerzést természetesen gyakran nehezíti, hogy a politikusok a népszerűségük növelése érdekében gyakran megpróbálnak olyan értékek nevében is fellépni, amelyekben valójában nem hisznek. **A képviselők értékrendjénél még olcsóbb információforrás a pártállás.** A választók hozzávetőlegesen meg tudják ítélni a jelöltek politikai filozófiáját abból, hogy milyen párt színeiben indulnak. Információtorzulást jelenthet azonban az is, hogy a pártok nem mindig eszmei ideológiát képviselő csoportok, hanem gyakran csak egyéni önérdék-érvényesítő emberekből álló politikai szövetségek.

Az információs aszimmetria azonban még az eddig leírtaknál is nagyobb, ugyanis **annak ellenére, hogy a pártokról viszonylag olcsón lehet információhoz jutni, még a pártokról szóló információk beszerzésének a költsége is meghaladja az információ hasznát.** Ennek szemléltetésére tekintsük a következő fiktív esetet. Tegyük fel, hogy „A” párt győzelme egy adott állampolgár számára egymillió forinttal több jövedelmet (vagy

hasznosságérzetet) jelent, mint „B” párt győzelme. Tegyük fel továbbá, hogy a választások alkalmával ötmillióegy ember megy el szavazni. Egy adott állampolgár szavazatának várható hasznát úgy lehet kiszámítani, hogy a lehetséges pozitív kimenetel hasznát (jelen példánkban egymillió forintot) megszorozzuk annak a valószínűségével, hogy az ő szavazata dönti el a választás kimenetelét. (Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy az egész ország egyetlen választóköri körzet, és az egyszerű többség szabálya alapján hozzák meg a döntést.) Az egyén szavazatának akkor és csak akkor van döntő hatása a választás végkimenetelére, ha az ő szavazata nélkül holtverseny alakulna ki, azaz 2,5 millió – 2,5 millió lenne a szavazás állása. Ha egyenlő esélyt tulajdonítunk minden szavazateloszlásnak, akkor 1 : 5 000 000 annak az esélye, hogy pont döntetlenre álljon a választás a megfigyelt személy szavazata nélkül. Ez alapján az állampolgár várható haszna a szavazatból $1\ 000\ 000 : 5\ 000\ 000 = 0,2$ forint. (Ha a közvélemény-kutatások szoros eredményt jeleznek előre, akkor a valószínűségi változó magasabb, de a várható haszon értéke mindenképp rendkívül alacsony.) **Mivel az egyén tisztában van azzal, hogy nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy az ő egyetlen szavazata határozza meg a választás végeredményét, nem pazarolja idejét a költséges információgyűjtésre. A racionális magatartás számára az, ha tájékozatlan marad (=racionális tájékozatlanság). Ebből következően a szavazata nem lesz hatékony, döntését az emóciók fogják befolyásolni.**

A helyzet azonban még az eddig leírtaknál is rosszabb, ugyanis az egyén szavazatának várható haszna annyira alacsony (példánkban 20 fillér), hogy ennél még magának a szavazási procedúrának az időkölsége is nagyobb, tehát **a racionális döntés az, ha az illető el se megy szavazni (racionális távolmaradás)**. Gondoljunk bele, hogy a szavazás –az utazási idővel együtt– minimum fél órát vesz igénybe, amely munkaidőben vagy szabadidőben számolva jóval értékesebb, mint húsz fillér. **Az egyének számára –kivéve az egészen kicsi politikai egységekben élőket– a szavazás alternatív költsége (szabadidő, utazási költség, stb.) ezért majdnem mindig magasabb, mint a szavazásból származó haszon.** Annak ellenére, hogy a racionális magatartás a távolmaradás lenne, **az emberek 30-70 százaléka mégis elmegegy szavazni** az országgyűlési választások és népszavazások alkalmával, **amelyet a közgazdászok egyfajta szelektív ösztönzővel és a társadalom nyomásával magyaráznak.** Az emberek elsősorban vagy azért szavaznak, mert maga a szavazás is hasznosságérzettel jár az egyén számára (ugyanúgy szórakozás számukra figyelemmel kíséreni a politikai eseményeket és versenyt, mint a sporteseményeket), vagy azért, hogy elkerüljék azt a társadalmi nyomást, amelyet barátaik, családtagjaik, szomszédjaik és kollégáik gyakorolnának rájuk, ha nem mennének el szavazni. Számos felmérés kimutatta, hogy azon

közösségekben, ahol a társadalmi nyomás magasabb –például a kisebbségvédelmi szervezetek, a természetvédő egyesületek, a szakszervezetek, a kereskedelmi kamarák körében– magasabb a választási részvételi arány is.

A racionális tájékoztatatlanság és a racionális távolmaradás a politikai piacon komoly torzulásokat okoz:

- 1) Az egyik legsúlyosabb torzulás az, hogy **a döntéshozatalban a szűk termelői érdekek dominálnak a fogyasztók szélesebb, általános érdekei fölött.** Az emberek jövedelmének legnagyobb része termelői szerepükből származik, fogyasztói kiadásaik viszont szétszóródnak a javak és szolgáltatások széles körében. Ennek megfelelően az átlagszavazó sokkal érzékenyebb a munkáját és személyes jövedelmét érintő kérdésekre, mint azokra a döntésekre, amelyek fogyasztói tevékenységét befolyásolják. A jövedelemszerző érdekcsoportok ezért –melyek magukban foglalják a szakszervezeteket, a munkaadói és munkavállalói szervezeteket, a kereskedelmi és szakmai társaságokat, stb.– sokkal könnyebben kialakulnak, mint a fogyasztói szervezetek, valamint sokkal erőteljesebb politikai befolyást tudnak gyakorolni. A politikusok ezért különféle érdekcsoportokat támogatnak, akiktől kampánypénzeket vehetnek fel. Eközben szavazatokat cserélnek más politikusokkal, akik másfajta termelői csoportokat képviselnek: „én támogatom a te gyógyszer törvényedet, ha te támogatod az én cigarettatörvényemet”.
- 2) A racionális tájékoztatatlanság másik következménye, hogy **a munkamegosztásban elfoglalt helyüknek köszönhetően, egyes embereknek aránytalanul nagy befolyásuk van a közügyekkel kapcsolatos politikára.** Az újságírókat, szerkesztőket, egyetemi tanárokat, jogászokat és a lobbistákat munkájuk ösztönzi arra, hogy információt gyűjtsenek a politikai célokról és jelöltekről. Egy politológusnak vagy közgazdászprofesszornak ugyanúgy érdekében áll tájékozódni a közügyekkel kapcsolatos alternatívákról, mint ahogy egy autószerelőnek érdekében áll információkat gyűjteni az autókról. Az egyetemi tanárnak azonban –a szerelőtől eltérően– befolyása van a politikai piac döntéshozatali mechanizmusára. Diákokat tanít, előadásokat tart, nyilatkozik a televízióban, alacsony költségű információt szolgáltat mások számára, és így kulcspozíciót foglal el a politikai közügyekkel kapcsolatban. Foglalkozásának köszönhetően viszonylag nagy befolyása van a közügyekre. A riporterek, újságírók, tévékommentátorok még nagyobb befolyással rendelkeznek, hisz a tények kiválogatását, elrendezését és tálalási módját elkerülhetetlenül befolyásolja a riporterek nézőpontja. Az

általános választójog ellenére tehát néhány polgárnak –a szakmájából adódóan– nagyobb politikai befolyása van, mint a többieknek.

- 3) A racionális tájékoztatás harmadik súlyos következménye, hogy a politikusok rendkívül szegényes információt nyújtanak a közügyekről.** Attól tartanak, hogy ha határozott álláspontot foglalnak el valamilyen kérdésben, akkor szavazatokat veszítenek a termelők körében, miközben nem nyerik el a nagyközönség támogatását. A legtöbb politikai hirdetés nem nyújt valós információt, mindössze olyan klisékre, tömör szlogenekre szorítkozik, hogy „Halgass a szívedre, szavazz ...-re!”. Az Egyesült Államokban például a legrészletesebben közvetített politikai kampány az elnökválasztási kampány. A televíziós tájékoztatást azonban a kampányhírverés uralja –a jelöltek utazási programjának ismertetése, a kézfogások, a mosolygós beszédek őrzöngő tömeg előtt, a léggömberegetések, a gépkocsikíséreték képei, stb. A kampányhírek 80 százaléka arról szól, hogy az egyik jelölt milyen kompromittáló információt tudott meg a másiktól, míg a politikai kérdésekről szinte alig esik szó. Az újsághírek háromnegyede az elnökjelöltek személyes adottságait, természetét, képességeit elemzi, nem pedig álláspontjukat vagy beszédek tartalmát. A híreknek csupán 4 százaléka foglalkozik gazdaságpolitikával! A 2.1. fejezetből kiderült, hogy az elsősorban érzelmekre ható magánpiacon megjelenő termékreklámok korlátozott mértékben ugyan, de piaci kudarcokat generálnak. A politikai reklámok esetében azonban ez a probléma még súlyosabb, ugyanis azok sokkal kevesebb tényinformációt nyújtanak, és sokkal inkább igyekeznek az érzelmekre hatni. **Ez a választók döntéseinek racionalitását csökkenti.**

A felsorolt szempontok azt bizonyítják, hogy a politikai piacon mindig sokkal rosszabb az informáltság szintje, ezért sokkal kevésbé racionális döntések születnek, mint a versenyszférában. A politikai piacon a szavazat csekély értéke miatt igen kicsi az információ várható haszna. Ilyen körülmények között az állampolgár számára pontosan az a racionális, ha nem tájékozódik, hanem a szubjektív érzelmei, a benyomásai, vagy a környezetének elvárásai szerint szavaz, vagy egyáltalán nem is megy el szavazni.

4.5.2. fejezet

Tökéletlen informáltság az állami bürokráciában

A magas színvonalú információáramlás nemcsak a hatékony működésnek, hanem a hivatalok ellenőrizhetőségének is elengedhetetlen alapfeltétele. A valóságban azonban a

bürokratikus intézményrendszerben tapasztalható információáramlás messze áll a tökéletestől, ugyanis az információ beszerzése igen költséges.

A gyakorlatban aszimmetrikus informáltság van a választópolgárok és a közhivatalok között. Annak ellenére ugyanis, hogy a hivatalok szolgáltatásainak haszonélvezői az állampolgárok, a hivatalnokok nem nekik, hanem a kormány és a törvényhozás képviselőinek tartoznak beszámolási kötelezettséggel. Eltérően tehát a magánvállalatoktól, melyeket a fogyasztók nap, mint nap ellenőriznek és értékelnek, az állami hivatalokat a törvényhozás ellenőrzi és felügyeli. Ennek a közvetítő szintnek a megjelenése súlyos torzulásokhoz vezet a döntéshozatali folyamatban.

Aszimmetrikus informáltság van a közhivatalok és a törvényhozók között is. A modern piacgazdaságokban a bürokrácia és a költségvetés mérete olyan hatalmas (a GDP 30-55 százaléka), hogy a törvényhozóknak nincs idejük arra, hogy alaposan ellenőrizzék a kormányzás részleteit. A képviselőknek a törvényjavaslatok mérlegelésén és a szavazáson kívül foglalkozniuk kell még a választókerületükben felmerülő problémákkal, valamint a bizottságok munkáival is. A képviselők rendkívül túlterheltek, így ritkán van idejük a törvényjavaslatok beható elemzésére. Gyakori eset, hogy a hivatalok által előterjesztett törvényjavaslatokat változatlan formában fogadják el, és így **olyan többértelmű törvények születnek, amelyek tág teret hagynak a hivatalnokok egyéni értelmezései számára.**

Aszimmetrikus informáltság van továbbá a felügyelő bizottságok és a hivatalok között is. Az ellenőrzést megnehezíti, hogy a hivatalok (pl. a minisztériumok) általában monopolpozíciókban vannak, gyakran kizárólagos információkkal rendelkeznek. A vezető tisztségviselőknek érdekében és módjában áll, hogy csak a rájuk nézve kedvező információkat adják át az ellenőrző hatóságoknak, **felügyelő bizottságoknak.** Mivel nem igen van a minisztériumokon kívül hasonló munkát végző hivatal, az ellenőrző hatóságoknak is csak korlátozott lehetősége van arra, hogy az információk hitelességét ellenőrizze.

Az aszimmetrikus informáltság jelen van még a hivatalokon belül, a hierarchia különböző szintjei között is. Gyakran már maguk a főosztályvezetők és államtitkárok is csak hiányos és torzított információkat kapnak beosztottaiktól, akik szintén igyekeznek csak a „szép” információkat továbbítani, és magukat szorgalmas és eredményes munkatársként feltüntetni. Ellenőrzésvesztés történhet bárhol, ahol a hivatalnokok terjedelmes tanulmányokból készítenek összefoglaló jelentéseket, melyek egyre rövidebbek lesznek, ahogy egyre feljebb haladnak. A kellemetlen adatokat, megjegyzéseket minden szinten kozmetikázzák, a kedvezőeket viszont kiemelik.

Az állami intézményrendszer különböző szintjei között található információs aszimmetria megbízó-ügynök jelenségeket eredményez. A köztisztviselők ugyanolyan önérdek-érvényesítő egyének, mint a társadalom többi szereplői, így nem a közszolgáltatások színvonalának emelése motiválja őket elsősorban, hanem olyan tényezők játszanak döntéseiknél fontos szerepet, mint az előmenetel, a hatalom, a tekintély, a mellékjövedelmek, a befolyás, a hírnév és a könnyebb élet lehetősége. **A hivatal alkalmazottainak az áll érdekében, hogy főnökük haladjon felfelé a ranglétrán, és terjessze ki a hivatal tevékenységi körét, ugyanis ez növeli az ő előmeneteli esélyeiket is.** A hivatal hatáskörének emelkedése megnöveli költségvetésüket, amely új irodákat, nagyobb utazási költségkeretet, ruhapénzt, stb. biztosít a számukra, és kényelmesebbé teszi az életüket. Minden vezetőnek ugyanakkor –ha sikeres akar lenni– beosztottjai támogatását is ki kell vívnia, ezért igen nehezen tud ellenállni nyomásuknak, hogy terjessze ki a hivatalt.

A hivatalvezetők az árteljesítményben érdekeltek, és számos módszerük, jól bevált eszközük van arra, hogy teljesítményt színlelve növeljék hivataluk hatáskörét és költségvetését. Például:

- a) programjaik költség-haszon elemzéseinél túlbecsülik a hasznokat és alulbecsülik a költségeket, vagy alacsony diszkontlábakat használnak, annak érdekében, hogy terveik vonzóbbnak tűnjenek
- b) új eljárások vagy jogszabályok bevezetését javasolják, hogy „úrrá tudjanak lenni” a korábbi intézkedések káros hatásain
- c) rendszeresen újradefiniálják a programjaikat, hogy „naprakészek maradjanak”
- d) olyan programokat javasolnak, amelyek nem egyszerű pénztranszfereket, hanem speciális kiadási konstrukciók kidolgozását követelik, ugyanis így nagyobb hivatali apparátusra van szükség

A hivatalnokokat szinte semmi sem ösztönzi arra, hogy hatékonyan és hosszú távra osszák be erőforrásaikat. **Minden hivatalnok célja, hogy beruházási döntéseinek hasznát ő maga élvezze, és ne az utódja.** Az erőforrások pazarlásához gyakran a törvényi keretek is hozzájárulnak. Több országban törvény írja elő például, hogy egy hivatal nem csoportosíthatja át a forrásait a rákövetkező évre. Ha a hivatal nem költené el az összes rendelkezésére álló forrását az adott évben, akkor a maradékot vissza kellene utalni a központi költségvetésbe. Sőt! Valószínűleg ez még azzal az eredménnyel is járna, hogy a következő évben az országgyűlés csökkentené az adott hivatalnak nyújtott támogatást, mondván, hogy nincs ekkora összegre szükségük. Ilyen ösztönzőrendszer mellett nem csoda, hogy decemberben valahogy mindig meglődül a közigazgatási szektor beruházásainak és

folyókiadásainak a mértéke, miközben a köztisztviselők panaszáradata is állandósul: „a helyzet válságos, több költségvetési támogatásra lenne szükségünk...”

4.6. fejezet

A származtatott kormányzati kudarcok

Miként a versenyszférában, úgy a politikai piacon is van a kudarcoknak tovaryűrűző hatása. A politikai piacon is megjelennek a monopol-oligopol struktúrák, itt is lépten-nyomon jelen van a megbízó-ügynök probléma (ahogy az előző fejezetben is láthattuk), ami legtöbbször erkölcsi kockázattá és kontraszelekcióvá is továbbgyűrűzik, valamint a politikai és kormányzati intézményrendszer működésének is jelentős externális hatásai vannak. Természetesen itt is elsősorban a két elsődleges kudarc (a nem racionális magatartás és a tökéletlen információáramlás) csökkentésére kell helyezni a hangsúlyt, azonban ha ez nem vagy csak korlátozottan kivitelezhető, akkor törekedni kell a származtatott kudarcok orvoslására is. Ezeket tekinthetjük most át a következő alfejezetekben.

4.6.1. fejezet

Megbízó-ügynök probléma, erkölcsi kockázat, kontraszelekció

Az aszimmetrikus informáltság nemcsak a magánpiacon vezet megbízó-ügynök problémához, hanem a politikai piacon is. Az ügynökköltségek itt is ugyanazokat az elemeket –a megbízó költségei, az ügynök költségei és a megbízó vesztesége– tartalmazzák, de a hatékonyságromlás az állami intézményrendszerben súlyosabb, mert itt a különböző szintek közötti megbízó-ügynök probléma miatti torzulások mértéke aszimmetrikus lehet. **A választók és a kormány tagjai között például sokkal nagyobb mértékű az aszimmetrikus informáltság (így az ügynökköltség és a hatékonyságromlás), mint a miniszterek és hivatalaik között. Ez a jelenség a hivatalnokok és a politikusok szorosabb érdekszövetségét és az állampolgárok jelentős veszteségét vetíti előre.**

A magánpiacon az ehhez hasonló érdekszövetségek sokkal kevésbé jelentősek, ugyanis egy vállalat tulajdonosai (részvényesei) és az igazgatótanács között fennálló információs aszimmetria körülbelül azonos mértékű az igazgató és a beosztottak közötti információs

aszimmetria mértékével. A vállalati menedzserek sokkal kevésbé képesek ügynökként viselkedve a megbízóik kárára cselekedni, mint az állami szektorban a politikusok, mivel jelentősebb kontroll alatt állnak.

Akárcsak a magánszektorban, **a megbízó-ügynök probléma a politikai piacon is erkölcsi kockázattá és kontraszelekcióvá gyűrűzhet tovább.** Az erkölcsi kockázat (moral hazard) definíciója a piaci kudarcok tárgyalásánál már szóba került. A kifejezés abból a felfogásból ered, hogy immorális dolog az egyén részéről pusztán azért kárt okozni a másoknak, hogy ezzel többlethaszonhoz jusson. Ez a magatartási forma azonban **a politikai piacon sokkal több alkalommal jelentkezik, mint a magánpiacon. Míg ugyanis a magánpiacon a legtöbb esetben az egyéni önérdek egybeesik a társadalmi közérdekkel (láthatatlan kéz elmélet), a politikai piacon az egyének önérdek-érvényesítő magatartása a társadalomra nézve kárral jár együtt az esetek túlnyomó részében.** Ráadásul az információs aszimmetria, amely a megbízó-ügynök probléma forrása, általában szintén sokkal jelentősebb mértékben van jelen a politikai piacon, mint a magánpiacon.

Immorális dolog például, ha egy hivatalvezetőt megvesztegetnek azért, hogy előnyben részesítsen bizonyos lobbicsoportokat. Immorális dolog, ha a hivatalvezetők bizonyos vállalkozóknak ár alatt privatizálnak tulajdonokat, vagy egyes cégek a piaci árnál jóval drágábban kapnak állami megrendeléseket, vagy hogy a hivatalok és a parlament olyan szabályozásokat vezet be, amelyek bizonyos vállalati köröknek versenyelőnyt biztosítanak. A valóságban azonban ezek olyan „üzletek”, amelyeken mindhárom fél egyaránt nyer. Mind a hivatalnokoknak, mind a politikusoknak, mind pedig a vállalati lobbiknak érdekében áll, és csak az informálatlan állampolgárok károsulnak.

A hivatali bürokrácia és az állami intézmények esetében még inkább érvényesül a kontraszelekció jelensége, mint a piaci mechanizmusoknál. Ennek oka elsősorban az, hogy a hivatalok általában monopolpozíciókban vannak, és nincsenek versenykényszer alatt. A nem hatékony működés nemhogy nem eredményezi a hivatal csődjét és felszámolását, hanem általában pontosan ez szokott több pénzt hozni a hivatalnak. **Pontosan az eredménytelenség az, ami leginkább meggyőzheti a költségvetést összeállító hatóságokat és a honatyákat arról, hogy több pénzt folyósítsanak az adott hivatalnak.** Az állami intézményrendszerben megvalósuló tökéletlen információáramlás kifejezetten arra ösztönzi a hivatalnokokat, hogy folyamatosan azt hangoztassák, hogy „ők nagyon keményen dolgoznak, de ilyen alacsony összegből nem tudnak nagyobb eredményt elérni...”. Ez az oka annak, hogy például a diákok rossz teljesítménye nagyobb oktatási költségvetéshez, az alacsony színvonalú orvosi ellátás

magasabb egészségügyi kiadásokhoz, a bűncselekmények számának növekedése és a felderítések arányának csökkenése pedig a rendőrök számának növeléséhez vezet.

David Johnson, egyik tanulmányában¹⁰, a következő anekdotát említi ennek alátámasztására. A tizenkilencedik század közepén több svájci kantonban elszaporodtak a patkányok. Egyetlen kivétellel mindenhol a már meglévő hivatalokra és a lakosságra bízta a patkányirtást. Egy kantonban azonban önálló patkányirtó hivatalt állítottak fel, és ez volt az egyetlen olyan kanton, ahol a huszadik század közepéig nem sikerült kiirtani a patkányokat. Elképzelhető, hogy ez a történet csak a képzelet szüleménye, mindenesetre jól rávilágít arra, hogy milyen veszéllyel jár, ha létrehozunk egy hivatalt valamilyen káros jószág megszüntetésére. **Az ilyen hivatalok vezetői mindig megpróbálják majd a politikai vezetést meggyőzni arról, hogy a probléma, melynek megszüntetése érdekében a hivatalt felállították, még mindig létezik.** A Honvédelmi Minisztérium nyilvánvalóan örökké a külső veszélyek fennállását fogja hangsúlyozni, a tűzoltóparancsnokok mindig veszélyes építési eljárásokat fognak felfedezni, a nagyvárosi tömegközlekedést irányító hatóságok mindig úgy találják majd, hogy a gépkocsiforgalom túl nagy, a tömegközlekedés támogatottsága viszont túl alacsony, a Környezetvédelmi Minisztérium mindig veszélyesnek fogja találni a légszennyezettségi adatokat, stb.

A hivatali apparátusban jelenlévő kontraszelekcióhoz a leírtakon kívül még az is hozzájárul, hogy **a költségvetési források elosztása a hivatalok között általában nem a gazdasági racionalitás, hanem a politikai érdekérvényesítő képesség alapján történik.** A minisztériumok legelőször mindig a saját forrásaik biztosításáról gondoskodnak, másodikként jelennek meg a fontossági rangsorban általában a megfelelő pártállású önkormányzatok, harmadikként a hatalomtól távolabb álló állami szervek (pl. statisztikai hivatalok, adóhivatalok, pénzügyi, egészségügyi ellenőrző szervek, fogyasztóvédelmi hatóságok, stb.), és csak azután következnek a hatalomhoz szorosan nem kötődő, közjavakat előállító szervezetek (pl. iskolák, kórházak, tűzoltóság, stb.). **A társadalmi hasznosság szempontjából azonban az erőforrások elosztásának a fordított fontossági sorrendje lenne indokolt!**

A hivatalok legfőbb ellenőrző hatóságai általában az adott ágazatra szakosodott parlamenti bizottságok. Csakhogy **még a bizottság tagjainak sem áll érdekében, hogy az alájuk tartozó hivatalok költségvetését és hatáskörét csökkentsék,** hisz ezzel saját

---

¹⁰ David Johnson (1999): A közösségi döntések elmélete. Budapest, Osiris Kiadó.

hatáskörüket, tekintélyüket és fontosságukat is csökkentenék. A média azokra a politikusokra figyel oda kiemelten, akik nagy és hatalommal bíró szervezetet ellenőriznek.

Az állami bürokráciára tehát nem érvényesek az evolúciós közgazdaságtan főbb törvényei. Az állami intézményekre nem igaz, hogy a nem hatékonyan működő szervezetek automatikusan eltűnnek, felszámolódnak, a hatékony hivatalok pedig továbbfejlődnek. Az állami intézményrendszerben nincs verseny, nincs hatékonysági kényszer, így nem érvényesül a természetes szelekció sem. **Az állami szektorban az alacsony hatékonysággal működő hivatalok is monopolizálódnak, és hatalmukban megerősödnek, amely folyamat az erőforrások pazarlását eredményezi.**

4.6.2. fejezet

Externáliák (külső gazdasági hatások)

A politikai tevékenység externális hatást gyakorolhat akár magára a politikai piacra, akár a szabályozáson keresztül a versenyszférára is. Externália keletkezhet egyrészt amikor a politikusok között szavazatcserék, politikai alkuk valósulnak meg, másrészt amikor a politikusok olyan szabályozásokat alkotnak, ami bizonyos szereplőknek versenyelőnyt biztosít. Tekintsük ezeket át egy kicsit részletesebben!

A szavazatcserék externális hatása

Szavazatcsere bármikor előfordulhat, amikor a szavazók két vagy több javaslatot mérlegelnek, és a preferenciáik intenzitása eltérő. Ennek szemléltetésére tekintsünk egy példát! Tegyük fel, hogy három szavazó van, és hogy az x és y javaslatból származó hasznok a 4.1. táblázat szerint alakulnak.

4.1. táblázat

<i>Szavazók</i>	<i>X javaslat</i>	<i>Y javaslat</i>
A	-500	-500
B	-200	+500
C	+600	-300
Nettó társadalmi nyereség	-100	-300

Az 'A' egyén mindkét javaslatot elutasítja, mert negatív hasznossága származik belőlük, 'B' egyén elfogadja y -t, de elutasítja x -et, 'C' pedig elfogadja x -et, y -t viszont elutasítja. Az abszolút többség szavazati elve alapján mindkét javaslatot elvetik. A döntés hatékony, ugyanis a nettó társadalmi nyereség mindkét esetben negatív. A valóságban azonban politikai háttéralkuk jöhetnek létre 'B' és 'C' szavazó között. Szavazatcserében állapodhatnak meg: 'B' hajlandó szavazni x mellett, ha 'C' y mellett szavaz. Az alkun mindketten nyernek, ugyanis ezáltal 'A'-t leszavazva mindkét javaslatot el tudják fogadtatni, és ebből nettó hasznuk származik. Az 'A' szavazó azonban egyértelműen veszít 'B' és 'C' politikai háttéralkuján. Más szóval, 'B' és 'C' szavazatcseréje negatív externális hatással jár, amelyet 'A' kénytelen elszenvedni.

A negatív externális hatás azonban csak akkor következik be, ha az információ áramlása nem tökéletes, és az 'A' szavazó „messzebb van” 'B'-től és 'C'-től, mint 'B' és 'C' egymástól, azaz valamilyen információs hátrányból vagy tranzakciós költségéből fakadóan 'A' szavazó nem képes alkut kötni 'B'-vel és 'C'-vel. Ha ugyanis erre lehetősége lenne, akkor érdemes lenne számára 'B' és 'C' szavazatát „megvenni” mondjuk 400-ért. Könnyen belátható ugyanis, hogy ha 'A' fizet 'B'-nek is és 'C'-nek is 400-at, és mindkét javaslatot leszavazzák, akkor mindenki jobban jár.

A szavazatcsere tehát lehetővé teszi, hogy az egyének az erősebb preferenciáik érdekében feláldozzák kevésbé erős preferenciáikat. Azok kétségtelenül veszítenek a dolgon, akik azt az eredményt részesítik előnyben, amely szavazatcsere nélkül valósult volna meg. Tökéletlen információáramlás és az alkuk költségessége mellett elképzelhető –ahogy példánkban is láthattuk–, **hogy a szavazatcserek társadalmilag káros következménnyel járnak**, ugyanis a veszteségek nagysága meghaladja a nyereséget.

Tökéletlen informáltság mellett lezajló szavazatcserek akár a kormányok túlköltekezéséhez is vezethetnek, mert egyes a választók szavazataikat állami kiadásokra cserélhetik úgy, hogy közben a kiadások adóterheit másokra háríthatják. Tegyük fel például, hogy 'A', 'B' és 'C' település három felújításra szoruló út mellett fekszik. Mindegyik út aszfaltozási költsége 300 millió forint, de a felújítás mindegyik számára csak 250 millió forint hasznot nyújt. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel továbbá, hogy mindhárom település egyformán adózik, egyforma lakosságsszámmal és szavazati erővel rendelkezik. (A közgazdasági konklúzió természetesen bonyolultabb példákra is elvonatkoztatható.) Mivel az út aszfaltozásának határköltsége mindhárom esetben nagyobb, mint az aszfaltozás határhaszna, egyik település sem kívánja felújítani saját útját, és együtt sem szavazzák meg a három út közös felújítását. Két település azonban megegyezhet abban, hogy útjaik felújítására

szavaznak, az adóterhet viszont hármuk között egyenlően osztják meg. Így a két út felújításából mindkettőjüknek 250 millió forint haszna származik, de csak 200 millió forint adót kell fizetniük. A harmadik település azonban –amelyik kimarad a szavazatcseréből– kétszázmillió forint veszteséget szenved el, ugyanis az adót annak ellenére fizetnie kell, hogy ebből semmilyen haszna nem származik. Az akció társadalmi haszna is negatív, ugyanis a 6 millió forintos beruházás csak 5 millió forint összhasznot eredményez.

A példából az látszik, hogy **a szavazatcsere az optimálisnál nagyobbra növelheti az állami kiadásokat, mivel ezáltal a különböző érdekcsoportok számára lehetővé válik, hogy egymás preferált terveire szavazzanak, az adószámlát viszont a polgárok összességének nyújtsák be.** Ez a jelenség természetesen csak akkor tud érvényesülni, ha az információ áramlása tökéletlen, aszimmetrikus, azaz bizonyos érdekcsoportok informáltabbak, és jobb alkupozícióba tudnak kerülni másoknál. A szavazatcserében résztvevők nyernek, az ebből kimaradt csoportok pedig negatív externális hatásként veszteséget szenvednek el.

A lobbik járadékvadászó tevékenységének externális hatása

Járadéknak a közgazdasági szakirodalom azt a többletnyereséget nevezi, amelyet abból kifolyólag realizál egy vállalkozás, hogy a piacon monopol- vagy oligopol helyzetben van. Mivel a monopol-oligopol piacokon –amikor a be- és kilépés költséges– csak tökéletlen verseny érvényesül, indokolt lehet a piacok állami szabályozása. Közismert, hogy a monopol árazás holtteherveszteséget okoz, ezért társadalmi haszonnal jár, ha az állam ennél alacsonyabb szinten határozza meg az árakat. A kormányzati kudarcok következtében azonban maguk a szabályozók, azaz a döntéshozó személyek is „függőségi viszonyba” kerülhetnek. Ettől kezdve pedig a döntéshozók már nem a társadalmi közjót, hanem saját egyéni érdekeiket és a lobbicsoportok érdekeit képviselik. Éppen ezért a monopol-oligopol piacok szabályozása gyakran a vállalatok további megerősítését eredményezik. **Járadékvadászatnak azt a lobbitevékenységet nevezik, amely arra irányul, hogy a kormányzatot olyan szabályozások alkalmazására bírja, amelyek a versenyt az adott piacon korlátozzák.** A különböző gazdasági érdekcsoportok jogászainak, könyvelőinek, sajtóügynökeinek és közgazdászainak sokasága „legyeskedik” állandóan a kormányzati hivatalokban és a honatyák körül annak érdekében, hogy olyan, számukra kedvező törvényeket fogadtassanak el, amelyek a versenytársaik piacra lépését korlátozzák. A piacra történő belépést sokféle eszközzel lehet korlátozni. Ezekből most csak néhányat sorolok fel:

- egyszerű létszámstop;
- koncessziós jogok korlátozása;
- olyan szakképesítések, iskolai papírok előírása, amely valójában nem lenne indokolt;
- a kormányzat olyan mondva csinált biztonsági, környezetvédelmi vagy egészségügyi feltételeket írhat elő, amelyek szakmailag egyáltalán nem megalapozottak, de a „preferált” érdekcsoportoknak mégis kedvez.

Itt szintén politikai háttéralkukról van szó, de **itt nem politikusok cserélnék szavazatokat egymással, hanem bizonyos gazdasági érdekcsoportok vásárolnak szavazatokat politikusoktól.** Ez természetesen a társadalomra nézve a legtöbbször negatív externális hatással jár. A verseny korlátozása nemcsak azért káros a társadalom számára, mert **elkényelmesíti a piaci résztvevőket**, akik ezért nem lesznek eléggé ösztönözve az innovációra és a költséghatékonyságra, hanem azért is, mert **a szereplők ezáltal rengeteg erőforrást pazarolnak el lobbitevékenységre.** Az érdekcsoportok jogászokat, könyvelőket, sajtóügynököket, közgazdászokat, és pénzügyi forrásokat vonnak el hagyományos termelőtevékenységüktől, majd fordítják ezeket az erőforrásaikat lobbizásra. Mindez erőforrás-pazarlást eredményez.

Természetesen a járadékvadászat is csak azért tud érvényesülni, mert az információáramlás tökéletlen, aszimmetrikus, és ezáltal a tranzakcióban vesztes társadalmi csoportok nem tudják megakadályozni a „fejük felett” születő politikai alkukat. Ha a fogyasztók a termelőkkel hasonló érdekérvényesítő képességgel rendelkeznének, akkor a járadékvadászat megakadályozható volna. Mivel azonban a fogyasztói érdekek szétforgácsoltak és túl széles körre kiterjedők, a termelői érdekek pedig szűk csoportokban koncentrálnak, az információ beszerzésének és az alkuk lebonyolításának fajlagos költsége mindig egyenlőtlen.

Járadékvadászatot folytató gazdasági érdekcsoportok nemcsak vállalati lobbik lehetnek. Sok országban például maguk **a hivatali dolgozók is igen erős érdekérvényesítő befolyással rendelkeznek, amelyet képesek a saját anyagi hasznukra konvertálni.** Különleges törvényes jogosítványokat harcolnak ki önmaguknak, amelyek kényelmesebb munkakörülményeket, magasabb fizetést, több szabadságot, nagyobb munkahelyi biztonságot és rövidebb munkaidőt biztosítanak a számukra. A lobbitevékenységek következtében a legtöbb országban a köztisztviselők és az állami közalkalmazottak kivételezett helyzetben vannak a munkaerőpiacon, és jóval több szabadságjoggal, kiváltsággal rendelkeznek, mint a munkaerőpiac többi szereplője.

4.6.3. fejezet

Monopol- és oligopol struktúrák a politikai piacon

A 3.4. fejezetben látható volt, hogy az adminisztratív korlátozások, az információk beszerzésének költségessége, valamint a piacra történő be- és kilépési költségek (elsüllyedő költségek) a versenyszférában is kudarcot, monopol-oligopol struktúrákat eredményeznek. **A politikai piac még a demokratikus országokban is igen zárt**, és a politikusok, valamint a vezető köztisztviselők között oligopolisztikus, kartellszerű szerveződések jönnek létre. A modern demokráciák **hiába bontották le az adminisztratív akadályokat, a politikai piacok megtámadhatósága meglehetősen alacsony**. A tökéletlen információáramlás következtében a választásokon szinte mindig előnnyel indulnak az ismert közszereplők és a hatalmon lévő pártok. A hivatalban lévők már jól ismerik a választók, rendelkezésre áll a stábjuk a kampány megszervezésében, gyakori vendégek a televíziók hírműsoraiban és a közérdekű programokban; jó kapcsolatokkal rendelkeznek a hivatalok vezetőivel, leveleket küldhetnek választóiknak az adófizetők pénzén. A hatalmon lévő pártok számára ráadásul általában még magasabb költségvetési finanszírozás is jár, mint az ismeretlenek részére.

Az ismeretlenségből feltörő politikusoknak és pártoknak ezzel szemben jelentős egyszeri beruházási költséget kell felvállalniuk, hogy esélyük legyen versenybe szállni a bent lévőkkel. Ki kell építeniük kampánystábjukat és kapcsolataikat a médiával és az újságírókkal, valamint meg kell teremteniük a finanszírozási bázisukat is. A hatalmon lévő pártok viszont általában már beültették saját embereiket az állami hivatalok élére, amely azt eredményezi, hogy könnyebben tudnak a további anyagi támogatásokhoz is hozzájutni.

A politikai piacra történő belépés nemcsak az új pártok számára, hanem adott pártokon belül az új politikusok számára is igen korlátozott. A leírt ismertségi és anyagi hátrányon kívül, **az újonnan belépő politikusok gyakran adminisztratív korlátokkal szembesülnek még a fejlett demokráciákban is**. A legtöbb országban a pártok maguk határozhatják meg alapszabályaikat, szervezeti és működési rendjüket. Egy párt akár zárttá és centralizálttá is teheti magát, amely a párt aktuális vezetésének hatalmát megszilárdíthatja, az új politikusok előmenetelét viszont megnehezítheti.

Az alkotmányosság és a többpártrendszeri berendezkedés alapvető demokratikus szabályain kívül három további tényezőtől függ tehát a politikai piac megtámadhatósága és hatékonyságának szintje: az újonnan belépő, valamint a kisebb politikai szereplők és pártok központi költségvetési támogatásának mértékétől; a pártok alapszabályainak, szervezeti és

működési szabályzatainak centralizáltságától; valamint az információáramlás szabadságától és költségességétől. A három tényező közül azonban az utolsó a domináns, ugyanis tökéletes informáltság mellett a pártok költségvetési támogatás nélkül is hatékonyan és esélyegyenlőség mellett tudják végezni tevékenységüket, valamint az információáramlás tökéletesedésével a centralizált pártok egyre versenyképtelenebbé válnak a politikai piacon, ezért rákényszerülnek saját szervezeti felépítésük decentralizálására. **A politikai piac megtámadhatósága és a politikai verseny foka tehát elsősorban az információáramlás hatékonyságán múlik.**

4.7. fejezet

Az államháztartás projektfinanszírozáson alapuló modellje csökkentheti a kormányzati kudarcokat

Mint azt eddig is láthattuk, ha létezne a valóságban tökéletes piac, akkor egyáltalán nem volna szükség állami intézményekre. Azonban mivel a piac számos helyen kudarcot vall, a közjavak és a meritorikus javak előállítására, az ügynökköltségek valamint a monopol-oligopol struktúrák strukturális szabályozása céljából mindenképpen szükség van államra. A korlátozott információáramlás és a korlátozott kognitív képességek miatt nem lenne gazdaságos, sőt kivitelezhetetlen lenne a közjavakat a 3.1. fejezetben leírt iterációs eljárás módján finanszírozni. A társadalmi igények az országgyűlési és önkormányzati testületek döntései útján igaz hogy csak torzítva, de sokkal olcsóbban érvényesülni tudnak. A kormányzati kudarcok csökkentése szempontjából fontos azonban, hogy a képviselői demokrácia mellett az állami intézményrendszer belső működési rendszere is igazodjon az aktuális technológiai fejlettségi színvonalhoz. **Minél olcsóbb és gyorsabb az információáramlás, annál inkább lehet áttérni az intézményfinanszírozásról a projektfinanszírozásra.**

Az államháztartás projektfinanszírozáson alapuló modelljének lényege az, hogy a forrásokat feladatokhoz allokálják, és nem intézményekhez. A logika egyenesen következik a „piaci megoldásból”. A piac sem intézményekhez (pl. rendőrség, tűzoltóság, kórházak, stb.) rendelné a forrásokat, hanem konkrét szolgáltatásokat rendelne meg. **A szolgáltatások egyenkénti számbavétele és a teljesítmények mérése természetesen sokkal több információt igényel, azonban a fejlettebb kontrollig rendszerrel elkerülhető a**

kormányzati kudarcok túlburjánzása, a hivatalok méretének és hatáskörének folyamatos öncélú növekedése és a túlzott elbürokratizálódás.

Eddig a legtöbb országban (Magyarországon is) az intézményi finanszírozás módszerét használták, ugyanis ez egy fejletlenebb információs infrastruktúra mellett működőképesebb, olcsóbb. Itt ugyanis nem kell részletesen áttekinteni egyetlen költségvetési intézmény feladatát sem, nem kell költség-haszonelemzéseket végezni. A költségvetés elkészítésekor azt tekintik kiindulópontnak, hogy az előző évben mennyi volt az adott intézmény kiadása, és az egyes intézmények érdekérvényesítő képessége határozza meg azt, hogy ehhez képest mennyivel változnak a sarokszámok. Nyilvánvaló, hogy néhány év elteltével a finanszírozás teljesen elszakad a realitásoktól, a társadalmi igényektől, és az intézményfinanszírozási modell nem tudja megakadályozni az államapparátus túlburjánzását, a hivatalnokok hivatalterjesztő tevékenységét, a források pazarlását, ugyanakkor ezzel megspóroljuk a teljesítménymérésnek és ellenőrzésnek a költségeit. **Hogy a két költség típus közül melyik a nagyobb, az elsősorban a társadalmi kultúrától és a technológiai fejlettség szintjétől függ.**

A 4.5. fejezet bemutatta, hogy tökéletlen információáramlás esetén az állami hivatalokban fokozottan jelentkezik a megbízó-ügynök probléma, ami miatt párhuzamosságok alakulhatnak ki, és jelentkezik a pazarlás. Az Internet elterjedése és napjaink információs forradalma következtében azonban **a kormányzati kudarcok az államháztartás feladatfinanszírozási modelljének alkalmazásával csökkenthetők.** Napjaink informatikai forradalma idején ugyanis egyre inkább afelé haladunk, hogy a feladatorientált könyveléssel, teljesítményméréssel és ellenőrzéssel együtt járó adminisztrációs költségek már több közjóság és közszolgáltatás esetén alacsonyabbak lehetnek, mint az intézményfinanszírozással együtt járó társadalmi károk.

Összefoglalás

A jóléti közgazdaságtan első tétele szerint, ha elegendő mennyiségű piac létezik, ha minden piacon minden termelő és minden fogyasztó tökéletes versenyzőként viselkedik, valamint ha az összes piacon létezik egyensúly, akkor abban az egyensúlyi pontban a jószágok és az erőforrások elosztása Pareto-hatékony lesz. Piaci kudarcként definiálunk minden olyan jelenséget, amely ezen feltételek teljesülését akadályozza. Az értekezés az általános egyensúlyelméletből levezeti, hogy a fenti feltételek mikor teljesülnek és mikor nem.

Az értekezés egyik leglényegesebb része, hogy hierarchiába rendszerezi a piac kudarcait. A disszertáció bizonyítja, hogy a nem racionális magatartás és a tökéletlen információáramlás elsődleges piaci kudarcok, a közjavak problémája, a külső gazdasági hatások, az erkölcsi kockázat, a kontraszelekció, valamint a monopol- és oligopol piaci struktúrák pedig az előbbi kettő tovagyűrűző hatásai, azaz származtatott kudarcok.

Az állam feladata egyrészt az, hogy biztosítsa az egyének számára a minél racionálisabb döntések meghozatalának lehetőségét, másrészt pedig hogy csökkentse az információ áramlásának költségét, idejét és korlátait, ugyanis ezek az intézkedések az elsődleges kudarcokon keresztül valamennyi piaci kudarc negatív hatásait csökkentik. Ennek érdekében fontos, hogy az állam szerepet vállaljon a telekommunikációs és az informatikai infrastruktúrák és technológiák fejlesztésében, ugyanis ezzel az összes piac működése tökéletesedik. Az állami beavatkozás azonban csak akkor indokolt, ha ennek eredményeképpen nemcsak a piac kudarcai csökkennek, hanem a piaci és a kormányzati kudarcok negatív hatásának összege is csökken.

Az állami szerepvállalás összköltsége három tényező összegéből származik: az állam működésének explicit költsége (a ráfordított erőforrások alternatív költsége), a szavazási paradoxonok miatt keletkező jóléti veszteség (Arrow lehetetlenségi tétele bizonyítja, hogy nem létezik olyan szavazási rendszer, mely ne torzítana a társadalmi preferenciákon), valamint az állam működésének belső tökéletlenségei miatt keletkező piaci és kormányzati kudarcok összessége. Az értekezés bizonyítja, hogy a közösségi döntések elmélete által tárgyalt kormányzati kudarcok (racionális tájékozatlanság, racionális távolmaradás, bürokrácia túlbúrjázása, járadékvadászat, szavazatcserek) szintén visszavezethetők ugyanarra a két elsődleges kudarcra (a nem racionális magatartásra és a tökéletlen

információáramlásra), valamint ezek tovaryűrűző hatásaira, azaz a származtatott kudarcokra (megbízó-ügynök problémára, erkölcsi kockázatra, kontraszelekcióra, externáliákra, valamint a monopol- és oligopol politikai struktúrákra).

A technológia fejlődésének hatására csökkennek mind a piac, mind a kormányzat kudarcai, ugyanis egyre hatékonyabbá válik az információáramlás, és egyre racionálisabbá válik a döntéshozatal. Minél olcsóbb és gyorsabb az információáramlás, annál inkább lehet az államháztartási rendszert az intézményfinanszírozásról a projektfinanszírozásra váltani. A szolgáltatások egyenkénti számbavétele és a teljesítmények mérése természetesen sokkal több információt igényel, azonban a fejlettebb kontrolling rendszerrel elkerülhető a kormányzati kudarcok túlbujánzása, a hivatalok méretének és hatáskörének folyamatos öncélú növekedése és a túlzott elbürokratizálódás.

Summary

According to the first theorem of welfare economics, if a sufficient number of markets exists, if in every market every producer and consumer behaves as a perfect competitor and if in every market equilibrium exists, then the allocation of goods, services and resources will be Pareto-effective. By definition, every phenomenon which prevents the fulfillment of these conditions is called market failure. The dissertation derives from the general equilibrium theory, when the above conditions are satisfied and when they are not.

One of the most important contributions of the dissertation is that it systematizes the market failures into a hierarchy. The dissertation proves that the non-rational behaviour and the imperfect information flow are primary market failures, while the problem of the common goods, the externalities, the moral hazard, the adverse selection and the monopoly and oligopoly market structures are the ripple effects of the former two failures, thus derivative failures.

The role of the government is on the one hand to provide the possibility of rational choice for individuals and on the other hand to diminish the cost, time and obstacles of the information flow, because through the primary failures these measures reduce the negative effects of all market failures. For this reason, it is important that the government takes its role in the development of technology and telecommunication and IT infrastructures, because it makes the markets function better. However, government intervention is justified only, if as a result of this, not only the market failures decrease, but on the whole the sum of the negative effects of the market and government failures fall too.

The expenses of government's tasks arise from three factors: from the explicit costs of the government activity (alternative costs of the resources), from the loss in welfare due to the voting paradoxes (Arrow's impossibility theorem says that there is no voting system which does not distort social preferences), and furthermore from the market and government failures arising from the imperfections of the functioning of the state institutions. The dissertation proves that the government failures discussed by the public choice theory (rational ignorance, rational abstinence, the excessive growth of bureaucracy, the external effects of vote trading and rent seeking activity) can also be traced back to the same primary failures (non-rational behavior and imperfect information flow) and to their ripple effects,

namely to the derivative failures (principal-agent problems, moral hazard, adverse selection, externalities, monopoly and oligopoly positions that can be discovered in politics).

As a result of development of technology, both market and government failures decrease, since the information flow becomes more and more effective and the decision making becomes more and more rational. The cheaper and faster the information flow is, the more easy it is to convert the financing model of state institutions into a task financing model of budget spending. Settling the accounts of the services one by one and measuring their performance requires of course much more information, however by using a more advanced controlling system, the proliferation of government failures, the continuous and unnecessary expansion of the size the scope of authority of state offices and the excessive growth of bureaucracy can be avoided.

Abstract

Systematization of market and government failures and its relations to the economic policy

The dissertation systematizes the market and government failures into a hierarchy and in this way considerably helps the decision-making on economic policies. The dissertation proves that all market and government failures can be traced back to only two primary failures: to the non-rational behavior and to the imperfect information flow and all of the other failures are only the ripple effects of these. The policy making should focus mainly on diminishing these two failures, because this automatically reduces the negative effects of all other failures as well. The development of telecommunication and information technology infrastructures reduces market and government failures simultaneously, thus improvements in this field should be the main focus of economic policies.

Irodalomjegyzék

- Allyon, T. – Azrin, N. H.: The Measurement and Reinforcement of Behavior of Psychotics. Journal of Experimental Analysis of Behavior, 8, 1965. november
- Arrow, Kenneth: General Equilibrium, Blackwell, Oxford, 1983.
- Arrow, Kenneth: Egyensúly és döntés: Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.
- Arrow, Kenneth: Social Choice and Individual Values. New York, 1951.
- Báger Gusztáv – Vigvári András: A programköltségvetés elméleti alapjai és alkalmazásának nemzetközi tapasztalatai. Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 2005. június.
- Bator, F.M.: The Anatomy of Market Failure; The Quarterly Journal of Economics, 8., 1958.
- Battalio, R. C.: A Test of Consumer Demand Theory Using Observation of Individual Consumer Purchases. Western Economic Journal, 11, 1973. december, 411-428. old.
- Baumol, W. J. – Panzer, J. C. – Willig R. D.: Contestable Markets and the Theory of Industry Structure; San Diego, Kalifornia: Harcourt Brace, Jovanovich, 1982.
- Black, Duncan: Theory of Committees and Elections. Cambridge University Press, 1958.
- Booth, Alison – Snower, Dennis-J: Acquiring skills: Market Failures, Their Symptoms and Policy Responses. Cambridge University Press, 1996.
- Brams, Steven – Fishburn, Peter: Approval Voting, Boston, 1983.
- Buchanan, James – Musgrave, Richard A.: Public Finance and Public Choice. MIT Press, Cambridge, 2000.
- Buchanan, James: Piac, állam, alkotmányosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Buchanan, James: The Public Finances. Irwin, 1987.
- Cardon, James – Hendel, Igal: Asymmetric Information in Health Insurance: Evidence from the National Medical Expenditure Survey.
- Cason, Timothy – Gangadharan, Lata: Environmental Labeling and Incomplete Consumer Information in Laboratory Markets. Journal of Environmental Economics and Management. January 2002; 43(1): 113-134.
- Chang, Ha-Joon: The Political Economy of Industrial Policy. New York: St. Martin's Press, 1994.

- Chivers, James – Flores, Nicolas: Market Failure in Information: The National Flood Insurance Program. *Land Economics*, November 2002, 78(4): 515-21.
- Coase, Ronald: The Problem of Social Cost. *The Journal of Law and Economics*, 3., 1960. Megjelent magyarul: A társadalmi költség kérdése; Harmathy A. – Sajtó A.: *Gazdasági és jogi tanulmányok II. kötet*, 202-243. old. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Cowen, Tyler – Crampton, Eric: *Market Failure or Success: The New Debate*. Independent Institute Studies in Political Economy. Cheltenham, U.K. and Northampton, Mass.: Elgar; distributed by American International Distribution Corporation, Williston, Vt. 2002.
- Cooper, Russel – Ross, Thomas: Public and Private Guarantee Funds with Market Fragility. *Journal of Risk and Insurance*, June 1999; 66(2): 163-84.
- Cornes, R. – Sandler, T.: *The Theory of Externalities, Public Goods and Club Goods*; Cambridge University Press.
- Csaba Iván – Gál Róbert Iván: A bőség zavara: tökéletlen fogyasztói információ és verseny a házi orvosi szolgáltatások piacán. *Közgazdasági Szemle*, 1997. július-augusztus (673-686. old.)
- Dániel Zsuzsa: Állam és piac – lakástámogatás, lakásfinanszírozás, reformok. *Közgazdasági Szemle*, 2004. február 139-152. old.
- Doeleman, Jacobus: Democracy and Environment. *International Journal of Social Economics*, 1997,24 (1-2-3): 105-27.
- Enjolras, Bernard: Coordination Failure, Property Rights and Non-profit Organizations. *Analys of Public and Cooperative Economics*, September 2000.
- Foldvary, Fred E. – Klein, Daniel B.: Technology and Market Failure. *Regulation*, Summer 2001.
- Hirschman, Albert: *Tiltakozás, kivonulás, hűség*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Hong, Jang Pyo; Ahn, Hyeon Hyo: Agency Problems and Overinvestment in the Korean Chaebol Firms. *Seoul Journal of Economics*, Summer 2000; 13(2): 185-210, <http://dasan.snu.ac.kr/~ecores/english/publish.htm>
- Johnson, David B.: *A közösségi döntések elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Janssen, Maarten – Roy, Santanu: Dynamic Trading in a Durable Good Market with Asymmetric Information. *International Economic Review*, February, 2002. 43(1): 257-82.

- Kertész Krisztián: Felzárkóznak-e a kevésbé fejlett országok az Európai Unióban, vagy a felzárkózás csak bizonyos régiókra terjed ki?; ICEG kutatóintézet 2003. április.
- Kertész Krisztián: Reálkonvergencia az Európai Unióban; A transzformáció végén című egyetemi tankönyv egyik fejezete (szerk. Veress József), (345-379. oldal.)
- Kertész Krisztián: A regionális és a nemzeti felzárkózás változása az EU-ban?; *Külgazdaság* 2004, február.
- Kertész Krisztián: Piac vagy állam: elméleti alapok; Széchenyi Egyetem Tudományos Füzetek VI. kötet, Győr, 2004.
- Kertész Krisztián: A nemzeti és a regionális felzárkózás változása az EU felzárkózó országaiban, *Fejlesztés és Finanszírozás* 2006/4.
- Kieser, Alfred: Szervezetelméletek. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Vezetési és Szervezési Tanszék, 2003.
- Kim, Byungmo – Lee, Inmo: Agency Problems and Performance of Korean Companies during the Asian Financial Crisis: Chaebol vs. non-chaebol firms. *Pacific-Basin Finance Journal* 11 (2003) 327-348.
- Kopányi Mihály: A költségvetési összhang mikroökonómiai nézőpontból. *Közgazdasági Szemle*, 2001. október: 870-874.old.
- Kopányi Mihály: Mikroökonómia. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2003.
- Kornai János: A bürokratikus és a piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 1983, szeptember.
- Laux, Fritz: Addiction as a Market Failure: Using Rational Addiction Results to Justify Tobacco Regulation. *Journal of Health Economics*. July 2000, 19(4): 421-37.
- Ledyard, John: Market Failure. Caltech Social Science Working Paper: 623 January, 1987.
- Liebowitz, S; Margolis, Stephen: Network Externality: An Uncommon Tragedy. *Journal of Economic Perspectives*, Spring 1994; 8(2): 133-50.
- Marrel, David – Simmons, Kevin – Sutter, Daniel: The Market for Tornado Safety: Analysis of Applications to the Oklahoma Saferoom Initiative. *Journal of Economics*, 2002, 28(1): 35-50.
- Martin, Stephen – Scott, John: The Nature of Innovation Market Failure and the Design of Public Support for Private Innovation. *Research-Policy*, April 2000, 29(4-5): 437-47
- Mitchell, William – Simmons, Randy: Beyond Politics: Markets, Welfare, and the Failure of Bureaucracy. *Independent Studies in Political Economy*. Boulder and Oxford: Westview Press, 1994.
- Oates, W. E.: *Fiscal Federalism*. Harcourt Brace, London, 1972.

- Ogus, A: Regulatory Institutions and Structures. *Annals of Public and Cooperative Economics*, December 2002, 73(4): 627-48.
- Oomes, Nienke: Essays on Network Externalities and Aggregate Persistence. <http://web5.silverplatter.com/webspirs/start.ws>. Publication information: Ph.D University in Wisconsin, 2001.
- Pete, Péter: Az állami szektor finanszírozása Új-Zelandon. *Külgazdaság*, 1995, szeptember.
- Pete, Péter: Elemzési keret egy leendő államháztartási reform alapelveihez. *Közgazdasági Szemle*, 2001. október: 810-823. old.
- Pigou, A.: *The Economics of Welfare*, 4th ed., Macmillan, London, 1932
- Pitelis, Christos: Market Failure and the Existence of the State: A Restatement and Critique. *International Review of Applied Economics*. 1991; 5(3): 325-40.
- Prager, Jonas: *Market Failure and Public Sector Failure: Is Privatization a Panacea*. New York University Economic Research Reports, January 1990.
- Powers, Charles: Bridging the Conceptual Gap between Economics and Sociology. *Journal-of-Socio-Economics*. 1996; 25(2): 225-43.
- Reisman, David: *The Political Economy of James Buchanan*. MacMillan, London, 1990.
- Robinson, Sherman: Pollution, Market Failure, and Optimal Policy in an Economywide Framework. University of California at Berkeley Department of Agricultural and Resource Economics (CUDARE) Working Paper: 559 October 1990.
- Salanié, Bernard: *Microeconomics of Market Failures*. The MIT Press, Cambridge, 2000.
- Schmidt, David: Market Failure. *Critical-Review*. Fall 1993; 7(4): 525-37.
- Spulber, Daniel: *Famous fables of economics: Myths of Market Failures*. Publication information: Malden, Mass. And Oxford: Blackwell, 2002.
- Stiglitz, Joseph E. – Arnott, Richard: Dysfunctional Non-Market Institutions and the Market. National Bureau of Economic Research Working Paper: 2666. July, 1988.
- Stiglitz, Joseph E. – Arnott, Richard: The Welfare Economics of Moral Hazard. National Bureau of Economic Research Working Paper: 3316. April, 1990.
- Stiglitz, Joseph E. – Sappington, David E. M.: Privatization, Information and Incentives. *Journal of Policy Analysis and Management*, 6(4), 1987. pp. 567-82.
- Stiglitz, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2000.
- Stiglitz, Joseph E.: *The Economic Role of the State*. Oxford: Blackwell, 1989.
- Szalai Ákos: Fiskális föderalizmus. *Közgazdasági Szemle*, 2002. május, 424-440. old.

- Szalavetz Andrea: Az információs technológiai forradalom és a világgazdaság centrumán kívüli országok technológiai felzárkózása.
- Szalavetz Andrea: Az informatikai szektor és a felzárkózó gazdaságok. Közgazdasági szemle, 2002. szeptember.
- Tisdell, Clem: Externalities, Thresholds and Marketing of New Aquacultural Products: Theory and Examples. *Aquaculture Economics and Management*, 2001, 5(5-6): 289-302.
- Tullock, Gordon – Seldon, Arthur – Brady, Gordon-L: *Government Failure: A Primer in Public Choice*. Cato Institute, Washington D.C, 2002.
- Tullock, Gordon: Some Problems of Majority Voting. *Journal of Political Economy*, 67, 1959. december, 571-79.
- Vigvári András: *Közpénzügyeink*. KJK-KERSZÖV, Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005.
- Wallis, Joe – Dollery, Brian: Government Failure, Social Capital and the Appropriateness of the New Zealand Model for Public Sector Reform in Developing Countries. *World Development*, February 2001.
- Wallis, Joe – Dollery, Brian: *Market Failure, Government Failure, Leadership and Public Policy*, New York: St. Martin's Press, 1999.
- Wolf, Charles Jr.: *Markets or Governments: Choosing Between Imperfect Alternatives*. RAND Research Study, Cambridge and London: MIT Press, 1993.
- Zagler, Martin: *Endogenous Growth, Market Failures and Economic Policy*. Palgrave, St. Martin's Press, New York, 1999.
- Zerbe, Richard – McCurdy, Howard: The Failure of Market Failure. *Journal of Policy Analysis and Management*, Fall 1999; 18(4): 558-78.

Nyilatkozat

Alulírott Kertész Krisztián kijelentem, hogy ezt a doktori értekezést magam készítettem és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem.

Budapest, 2007. augusztus 13.

Kertész Krisztián